

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Dorotos Mordas,
IV kurso, komercinės teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Civilinės teisinės netinkamos tėvų
valdžios įgyvendinimo pasekmės**

Vadovas: Lekt. dr. S. Aviža
Recenzentas: Lekt. dr. G. Urbanavičiūtė

Vilnius 2011

TURINYS

1. Ižanga	4
2. 1. Tėvų valdžios įgyvendinimo samprata ir ribos	10
3. 1.1. Šiuolaikinė tėvų valdžios įgyvendinimo samprata.....	10
4. 1.2. Tėvų valdžios įgyvendinimo turinys ir ribos.....	13
5. 1.2.a. Tėvų teisės bei pareigos – auklėti savo vaikus įgyvendinimas.....	15
6. 1.2.b. Vaiko nepriežiūra bei nesirūpinimas vaiku.....	16
7. 1.2.c. Prievartos priemonių naudojimas šeimoje.....	18
8. 2. Asmeninės neturtinės netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimo pasekmės	23
9. 2.1. Vaiko atskirimas nuo tėvų bei jo taikymo ypatumai.....	24
10. 2.2. Tėvų (vieno iš tėvų) valdžios apribojimas.....	27
11. 2.2.a. Tėvų (vieno iš tėvų) valdžios apribojimo sąlygos bei jų taikymo bei aiškinimo ypatumai.....	28
12. 2.2.b. Tėvų (vieno iš tėvų) valdžios apribojimo būdai bei jų taikymo ypatumai.....	31
13. 2.3. Vaiko atskyrimo nuo tėvų bei tėvų (vieno iš tėvų) valdžios apribojimo pasekmės.....	36
14. 2.3.a. Tėvų valdžios ribojimo pasekmių panašumai ir skirtumai.....	36
15. 2.3.b. Vaiko interesus.....	41
16. 3. Turtinės netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimo pasekmės	43
17. 3.1. Žala – netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimo pasekmė.....	43
18. 3.1.a. Tėvų atsakomybė už nepilnamečių padarytą žalą.....	44
19. 3.1.b. Žala - pareigos aprūpinti vaiką būstu netinkamo vykdymo pasekmė.....	45
20. 3.2. Tėvų atsakomybė už išlaikymo pareigos netinkamą vykdymą.....	48
21. 3.2.a. Vaiko teisės į išlaikymą atsiradimo ypatumai.....	49
22. 3.2.b. Prievolių, atsirandančių dėl nepagrįsto praturtėjimo, instituto nuostatų taikymo galimybė.....	50
23. 3.2.c. Išlaikymo prievolėje dalyvaujančių subjektų problema.....	52
24. 3.2.d. Tėvų teisės į vaiko išlaikymą įgyvendinimo ypatumai.....	55
25. 4. Pozityviųjų valstybės pareigų vaikui vykdymo ypatumai	57
26. 4.1. Pozityviųjų valstybės pareigų turinys ir praktinis įgyvendinimas.....	57
27. 4.2. Valstybės institucijų reakcija į vaiko teisių pažeidimus šeimoje.....	61
28. 4.3. Valstybės atsakomybė už pozityviųjų pareigų vaikui nevykdymą.....	66
29. Išvados	70
30. Literatūros sąrašas	74

31. Santrauka (lietuvių kalba)	79
32. Summery (anglų kalba)	80
33. Priedai Nr. 1-2	81
34. Priedai Nr. 3-4	82
35. Priedai Nr. 5-6	83
36. Priedai Nr. 7-8	84

IŽANGA

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 str. nustato, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Dėl šeimos gyvenime vykstančių procesų įvairiapusiškumo jos santykiai tampa labai specifiniu teisinio reguliavimo dalyku, kurį veikia ne tik teisė, bet ir moralė, ideologija, religija. Taigi šeimoje ne tik gimsta žmogus, bet ir atitinkamų šeimos gyvenimo procesų sistemoje formuojasi jo pasaulėžiūra, požiūris į vertybes. Kadangi šeima yra ne tik viena iš žmogaus asmeninio gyvenimo organizavimo formų, ji taip pat reprodukuoja ir visuomenę. Valstybė, įvertindama šeimos svarbą, prisiima įsipareigojimus, kuriuos įtvirtina Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje, nustatydamas, kad „valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę“. Šiame straipsnyje taip pat įtvirtinta „tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti“ ir nustatyta, kad „sutuoktinių teisės šeimoje yra lygios“. Jungtinių Tautų Organizacijos 1989 metais priimtoje Vaiko teisių konvencijos preambulėje pripažįstama, kad vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą, jis turi būti gerai parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje ir išauklėtas Jungtinių Tautų Organizacijos įstatuose paskelbtų idealų, ypač taikos, kilnumo, pakantumo, laisvės, lygybės ir solidarumo dvasia.

Įstatymai, tarptautinės sutartys vaiko ir tėvų tarpusavio ryšį pripažįsta viena iš svarbiausių vertybių, kuri turi būti ypatingai saugoma valstybės. Lietuvos Respublikos konstitucija, Vaiko teisių konvencija, LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, Civilinis kodeksas įtvirtina prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos bei gynybos principą. Todėl tėvai savo pareigas vaikui privalo vykdyti itin rūpestingai, pirmenybę teikdami vaikų teisėms ir interesams.

Nagrinėjamos temos aktuumas:

- a. Subjekto specifiškumas – nors vaikas yra pripažįstamas nepriklausomu teisės subjektu, vis dėlto savarankiškai jis negali užtikrinti savo teisių įgyvendinimą. Todėl tėvai ir valstybės institucijos yra atsakingos už vaiko teisių apsaugą bei privalo užtikrinti pažeistų vaiko teisių gynimą;
- b. vaiko teisės buvo, yra ir bus viena iš pažeidžiamiausių visuomeninio gyvenimo sričių, reikalaujanti ypatingo dėmesio ir apsaugos.
- c. tėvų valdžios įgyvendinimas – tai amžina tėvų ir vaikų santykių problema;

d. valstybės įgaliotos institucijos dažnai nežino apie problemas konkrečioje šeimoje, kadangi tai uždara sritis į kurią kišamasi tik išimtiniais atvejais;

e. tėvų valdžios įgyvendinimas turi du aspektus: asmeninį neturtinį ir turtinį. Problema yra tame, kad sunku nustatyti tėvų valdžios įgyvendinimo ribas, ypač asmeninių neturtinių santykių srityje, kadangi įstatymas nenustato būdų ir priemonių kaip turi būti auklėjami vaikai, o nustato tik apsaugos priemones, jei tėvai piktnaudžiauja tėvų valdžia. Todėl yra aktualu nagrinėti šią temą ir bandyti aiškintis ar apskritai galima nustatyti tėvų valdžios įgyvendinimo ribas, kadangi nuo to priklauso ar tėvai tinkamai įgyvendina savo teises bei vykdo pareigas savo nepilnamečių vaikų atžvilgiu, ar piktnaudžiauja tėvų valdžia ir pan.

f. nagrinėjama tema yra aktuali, reikalaujanti detalesnio tyrimo, kadangi nežiūrint to, kad „tėvų valdžios apribojimo“ instituto nuostatos yra taikomos jau beveik 10 metų, vis dėlto teismai taikydami atitinkamas teisės normas susiduria su tam tikromis problemomis, kurias aptarsime magistrinio darbo dėstomojoje dalyje.

Magistrinio darbo tikslas – nustatyti bei išanalizuoti civilinių teisinių (asmeninių neturtinių bei turtinių) pasekmių, atsirandančių dėl netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimo, ypatumus ir Europos žmogaus teisių teismo (toliau EŽTT) praktikos įtaką Lietuvos teismų praktikai, atskleisti teismo ir Vaiko teisių apsaugos tarnybos vaidmenį vaiko teisių apsaugos mechanizme.

Magistriniame darbe kuo išsamiau ir visapusiškai bus analizuojami Lietuvos įstatymai bei tarptautiniai teisės aktai, įtvirtinantys teisės normas ir principus, vaiko teisių apsaugos ir gynimo srityje. Bus aptarti ir išanalizuoti teismų sprendimai nagrinėjama tema bei Lietuvos Respublikoje galiojantys Lietuvos bei tarptautiniai teisės aktai bei jų taikymo ir aiškinimo problemos, tuo tarpu kitų valstybių teisinių sistemų ypatumai nagrinėjamos temos kontekste nebus tiriami, paliekant detalesnius tyrimus už nagrinėjamos temos ribų. Darbe taipogi nebus nagrinėjamos problemos, susijusios su tarptautinės privatinės teisės taikymu.

Uždaviniai:

1. Atskleisti šiuolaikišką tėvų valdžios įgyvendinimo sampratą bei nustatyti tėvų valdžios įgyvendinimo ypatumus;
2. Nustatyti bei išanalizuoti civilines teises netinkamos tėvų valdžios – asmeninių neturtinių bei turtinių (žalos atlyginimo, išlaikymo) teisių ir pareigų, įgyvendinimo pasekmes;
3. Ištirti Lietuvos teismų praktiką nagrinėjama tema bei atskleisti teisės normų, užtikrinančių vaiko teisių apsaugą ir gynimą, taikymo bei aiškinimo ypatumus;

4. Nustatyti ir išanalizuoti svarbiausias ir dažniausiai pasitaikančias problemas, taikant ir aiškinant teisės normas, susijusias su tėvų valdžios apribojimu;
5. Nustatyti, kaip netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimas įtakoja atsakomybės taikymą;
6. Išanalizuoti EŽTT sprendimus, susijusius su nagrinėjama tema ir nustatyti jų įtaką Lietuvos teismų praktikai.
7. Nustatyti kada valstybės įsikišimas į šeimos gyvenimą yra pateisinamas bei aptarti problemas dėl atsakomybės valstybei taikymo už pozityviųjų pareigų vaikui nevykdymo.

Tyrimo metodai:

1. Teleologinis, aprašomasis metodai bus naudojami nagrinėjant teorinius klausimus, tyriant teisės doktriną, Lietuvos aukščiausiojo teismo (toliau LAT) praktiką nagrinėjama tema, siekiant atskleisti tam tikrų sąvokų prasmes, teisės normų turinį;
2. Sisteminė analizė – bus naudojama nagrinėjant problemas susijusias su teisės normų taikymu ir aiškinimu, analizuojant EŽTT praktikos įtaką Lietuvos teismų praktikai ir pan.;
3. Statistinės analizės metodas bus taikomas nagrinėjant Lietuvos teismų praktiką, nagrinėjama tema. Statistinio metodo pagalba, analizuojant Lietuvos teismų praktiką bandysiu pateikti statistinius duomenis: pvz. nustatysiu tėvų valdžios apribojimo rūšių santykį jo kaitą, priklausomai nuo tam tikrų reiškinų: pvz. laiko, atvaizduojant tai schematiškai; bandysiu išsiaiškinti kas sąlygoja tokią kaitą ir t. t.
4. Lyginamasis metodas bus naudojamas lyginant EŽTT ir Lietuvos teismų praktiką, nagrinėjant klausimus susijusius su tėvų valdžios apribojimu bei atsakomybės valstybei taikymu už pozityviųjų valstybės pareigų vaikams nevykdymą;
5. Apibendrinimo metodas bus naudojamas darant išvadas bei apibendrinimus.

Nagrinėjamos temos originalumas. Ši tema išsamiai nebuvo nagrinėta ir tyrinėta. Tėvų valdžios apribojimo teisės normos išaiškintos Lietuvos Respublikos civilinio kodekso trečios knygos komentare, vadovėlyje „Šeimos teisė“... bei keliuose G. Sagačio straipsniuose, nagrinėjamos temos tam tikri aspektai yra paliesti ir aprašyti, tačiau detalesnio tyrimo nebuvo atlikta. 2005-2010 m. nebuvo parašyta magistrinio darbo nagrinėjama tema. Tik 2004 m. neakivaizdinio skyriaus studentė Gražina Deltuvienė apgynė magistrinį darbą, kurio tema: Tėvų valdžios apribojimas.

Aptariant magistrinio darbo originalumą, reikėtų išskirti ir aprašyti pagrindinius darbo skyrius, nes būtent darbo struktūra ir turinys skiria šį kūrinį nuo kitų:

1. Tėvų valdžios įgyvendinimo samprata ir ribos

Tam kad tinkamai įvertinti ar tėvų valdžia yra įgyvendinama tinkamai, ar ne reikėtų nustatyti jos įgyvendinimo ribas. Skyriuje bus aptarta tėvų valdžios įgyvendinimo

samprata, kurioje pagrindinis dėmesys bus skirtas šiuolaikinei sampratai bei bus analizuojamos tėvų valdžios įgyvendinimo ribų nustatymo ypatumai.

2. Asmeninės neturtinės netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimo pasekmės

Skyriuje bus nagrinėjama griežčiausios atsakomybės šeimos teisės požiūriu už netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimą – tėvų valdžios ribojimo, taikymo bei aiškinimo ypatumai bei EŽTT įtaką Lietuvos teismų praktikai, nagrinėjant bylas dėl tėvų valdžios apribojimo.

3. Turtinės netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimo pasekmės

Skyriuje bus išnagrinėjami teisės normų dėl tėvų atsakomybės už nepilnamečio padarytą žalą taikymo ypatumai bei aptartos kitos turtinės netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimo pasekmės: tėvų pareigos atlyginti vaikams turtinę bei neturtinę žalą atsiradimo, sandorio, prieštaraujančio vaiko teisėms ir teisėtiems interesams, pripažinimas niekiniu bei restitucijos taikymo galimybės.

Bus nagrinėjama galimybė taikyti prievolių, atsirandančių dėl nepagrįsto praturtėjimo, instituto nuostatas, kai vaiko išlaikymo prievolę įvykdė netinkamas asmuo bei šio instituto taikymo ypatumai. Be to skyriuje bus apžvelgtos vaiko išlaikymo santykio tinkamo subjekto problema bei tėvų pareigos tvarkyti savo nepilnamečių vaikų turta išimtinai vaikų interesais netinkamo įgyvendinimo pasekmės. Skyriuje taip pat bus aptartos teisinės normos, reglamentuojančios atsisakymą priteisti išlaikymą tėvams, vengusiems atlikti savo pareigas nepilnamečiams vaikams, nustatyti jų taikymo ypatumai ir aptarti kiti su nagrinėjama tema susiję klausimai.

4. Pozityviųjų valstybės pareigų vaikui vykdymo ypatumai

Skyriuje bus aptarta šeimos autonomijos principo esmė, valstybės reakcija į vaiko teisių pažeidimus, nustatyta globos paskyrimo (tiek kiek nebuvo aptarta kituose skyriuose), siekiant užtikrinti vaiko teisių apsaugą, esmė ir ypatumai, valstybės atsakomybės už pozityviųjų pareigų vaikui nevykdymą problemos bei apžvelgiama EŽTT praktika šiais klausimais, pateikiamas „europietiško“ ir „amerikietiško“ požiūrio į valstybės atsakomybę už pozityviųjų pareigų vaikui nevykdymą. Skyriuje bus aptarti atvejai, kai valstybės institucijos (Prokuratūros, Vaiko teisių apsaugos tarnybos) įsikiša į tėvų teisių įgyvendinimą, bet teisės nėra apribojamos.

Darbe aš pasistengsiu kuo detaliau ir visapusiškai išnagrinėti kokios pasekmės atsiranda tėvams netinkamai įgyvendinantiems tėvų valdžią savo nepilnamečių vaikų atžvilgiu bei aptarti ypatumus taikant bei aiškinant įstatymus, gyančius pažeistas vaikų teises bei interesus, kadangi vaiko teisių gynimas atsiranda, kaip netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimo pasekmė. Pabandyčiau parodyti kiek EŽTT sprendimai įtakoja

Lietuvos teismų praktiką nagrinėjama tema. Šiam tikslui pasiekti bus naudojama atitinkama literatūra, kuria norėčiau šiek tiek aptarti.

Darbe bus remiamasi:

1. Lietuvos bei tarptautiniais norminiais teisės aktais, kuriuose įtvirtintos teisės normos nustato tėvų ir vaikų teises ir pareigas, vaikų apsaugos ir gynimo principus bei mechanizmą ir pan.: Lietuvos Respublikos Konstitucija¹, Lietuvos Respublikos civiliniu kodeksu², Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksu³, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu⁴, Lietuvos Respublikos Vaikų išlaikymo fondo įstatymas⁵, Europos žmogaus teisių bei pagrindinių laisvių konvencija⁶, JTO Vaiko teisių konvencija⁷, Europos Konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso⁸.

2. Specialiajia literatūra: Lietuvos Respublikos civilinio kodekso III knygos komentaru⁹, kuriame išaiškintos teisės normos, nustatančios tėvų valdžios apribojimą, vaikų atskyrimą nuo tėvų ir kitos netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimo pasekmės, kaip, pavyzdžiui, tėvų, vengusių atlikti pareigas savo nepilnamečių vaikų atžvilgiu, teisės į išlaikymą praradimas; Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaro VI knygos išaiškinimais¹⁰; V. Mikelėno knyga „Šeimos teisė“¹¹, kurioje išskirtas specialus skyrius tėvų ir vaikų tarpusavio santykiams aptarti; Mykolo Riomerio universiteto išleistu vadovėliu „Civilinė teisė (Prievolių teisė)“¹², bus remiamasi skyriais, kuriuose aptartas prievolių, atsirandančių dėl nepagrįsto praturtėjimo institutas, bei aptarti su civilinę atsakomybę susiję klausimai; G. Sagačio ir kitų autorių straipsniais, kurie vienaip ar kitaip yra susiję su nagrinėjama tema: G. Sagačio - „Tėvų pareiga išlaikyti nepilnamečius vaikus: aktualūs subjektų klausimai“¹³, „Vaiko nepriežiūra ir smurtas šeimoje: naujos Europos žmogaus teisių apsaugos konvencijos taikymo galimybės“¹⁴, „Vaiko atskyrimas

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius, 1993.

² LR civilinis kodeksas. Žin., 2000. Nr. 74 – 2262.

³ LR civilinio proceso kodeksas. Žin. 2002. Nr. 37–1341.

⁴ LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Žin., 1996. Nr. 33-807.

⁵ LR vaikų išlaikymo fondo įstatymas. Žin., 2008. Nr. 144-5464

⁶ 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija su papildomu 7 protokolu. Žin., 1995. Nr. 40-987.

⁷ JTO Vaiko teisių konvencija. Žin., 1995. Nr. 60-1501.

⁸ 1975 m. Europos Konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso. Žin., 1997. Nr. 60-1404.

⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. III Knyga: Šeimos teisė. Justitia. Vilnius, 2002.

¹⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. VI Knyga: Prievolių teisė (I). Justitia. Vilnius, 2003.

¹¹ Mikelėnas V. Šeimos teisė. Justitia. Vilnius, 2009.

¹² Mykolo Riomerio universitetas. Civilinė teisė (Prievolių teisė). Vilnius. 2006.

¹³ Sagatys G. Tėvų pareiga išlaikyti nepilnamečius vaikus: aktualūs subjektų klausimai// Jurisprudencija: LTU, 2005. Nr. 67(59).

¹⁴ Sagatys G. Vaiko nepriežiūra ir smurtas šeimoje: naujos Europos žmogaus teisių apsaugos konvencijos taikymo galimybės. Justitia, 2005. Nr. 4.

nuo tėvų ir alternatyvioji globa Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje¹⁵, „Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje“¹⁶; G. Sakalausko, L. Ūselės straipsniu „Smurto prieš vaikus draudimo socialiniai ir teisiniai aspektai“¹⁷, kuriame aptarta šeimose naudojamų fizinių bausmių problematika bei ypatumai; K. Grinevičiūtės straipsniu „Piktnaudžiavimo tėvų, globėjų (rūpintojų) arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis subjekto samprata“¹⁸.

3. Tam, kad išanalizuoti teisės normų, nustatančių tėvų valdžios apribojimą, aiškinimo bei taikymo ypatumus, darbe bus remiamasi LAT senato nutarimais ir apžvalgomis, susijusiomis su nagrinėjama tema, apžvelgta Lietuvos bei Europos žmogaus teisingumo teismų praktika.

4. Darbe bus remiamasi Nacionalinės teismų administracijos pateiktais statistiniais duomenimis, kurie yra skelbiami interneto svetainėje, adresu: <<http://www.teismai.lt/administracija/ataskaita.asp>>; 2003 m. prokuratūros veiklos ataskaita¹⁹; Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2009 m. ataskaita²⁰; Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2008 m. veiklos ataskaita²¹; Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2009 m. veiklos ataskaita²²; kitomis elektroninėje erdvėje viešai paskelbtais staripsniais, susijusiais su nagrinėjama tema: „Lietuvos Globos sistema VTAT specialisto akimis“²³.

¹⁵ Sagatys G. Vaiko atskyrimas nuo tėvų ir alternatyvioji globa Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje // Jurisprudencija: LTU, 2003. Nr. 41(33).

¹⁶ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje// Jurisprudencija: LTU, 2002. Nr. 33(25).

¹⁷ Sakalauskas G., Ūselė L. Smurto prieš vaikus draudimo socialiniai ir teisiniai aspektai//Teisės problemos. 2007. Nr. 2 (56).

¹⁸ Grinevičiūtė G. Piktnaudžiavimo tėvų, globėjų (rūpintojų) arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis subjekto samprata//Socialinių mokslų studijos. 2009, Nr. 4 (4).

¹⁹ 2003 m. prokuratūros veiklos ataskaita. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2707&p_d=31781&p_k=1> [žiūrėta 2011-01-23].

²⁰ Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2009 m. ataskaita. Prieiga per internetą:

<http://www.lrv.lt/Posed_medz/2010/100324/15.pdf> [žiūrėta 2011-03-15].

²¹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2008 m. veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/AIPCTIOW.PDF>> [žiūrėta 2011-01-23].

²² Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2009 m. veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/TTVQIDQD.PDF>> [žiūrėta 2011-01-23].

²³ Lietuvos Globos sistema VTAT specialisto akimis. Prieiga per internetą:

<http://www.children.lt/?_nm_mid=TVN3eUxEVXNNeXd3&_nm_lid=0&session=no> [žiūrėta 2011-01-23].

1. TĖVŲ VALDŽIOS ĮGYVENDINIMO SAMPRATA IR RIBOS

Kalbant apie tėvų valdžią, reikėtų pasakyti, kad tai nėra nauja sąvoka, nes ir tarpukario Lietuvoje ši sąvoka buvo vartota tuometu galiojusiuose teisės aktuose. Tėvų valdžia iš esmės buvo, yra ir bus visais visuomenės gyvavimo laikotarpiais, skiriasi tik jos įgyvendinimo ribų supratimas. Senais laikais vyravo patriarchalinės šeimos tradicijos, todėl tėvų valdžia buvo absoliuti ir priklausė tėvui. Jam priklausė ne tik vaiko igytas turtas, tėvas turėjo neribota vaiko „gyvybės ir mirties“ teisę. Per amžius tėvų valdžios turinys ir pačios jos įgyvendinimo ribos gerokai pasikeitė. Tokius pakeitimus nulėmė visuomenėje vykstantys ekonominiai bei socialiniai reiškiniai, kurių pradžia galima sieti su: Didžiosios Prancūzijos revoliucijos iškeltais žmogaus teisių lygybės postulatais; pramoninės revoliucijos išplėtimu, kuri pakeitė visuomenės gyvenimo būdą; feminizmo idėjų atsiradimu ir plėtra – pakeitusių tradicinės – patriarchalinės šeimos idealus ir taip toliau.

1.1. ŠIUOLAIKINĖ TĖVŲ VALDŽIOS ĮGYVENDINIMO SAMPRATA

„XX a. antroje pusėje iš pradžių tik pavienėse valstybėse prasidėjęs judėjimas už vaiko teises netrukus tapo pasauliniu ir pasiekė, kad vaikas būtų pripažintas teisinių santykių subjektu, turinčiu ne tik bendrų, bet ir specifinių teisių.“²⁴

Nors ir iki tol civilizuotas pasaulis laikėsi tam tikrų elgesio su vaikais normų, vis dėlto tėvams ir visuomenei su vaikais buvo leista elgtis pagal savo išmanymą.

Vaiko teisių konvencija (toliau Konvencija) pradėjo pasaulinio masto revoliuciją, keičiančią požiūrį ir elgesį su vaikais.

1995 m. LR Seimui ratifikavus Vaiko teisių konvenciją, prasidėjo Lietuvos teisinės sistemos reforma, kuri pasireiškė pagrindinių Konvencijos nuostatų perkėlimu į Lietuvos įstatymus.

Remiantis Konvencija, vaikas laikomas individu, turinčiu žmogaus teises, kurios lygiavertiškai gerbtinos. Tai reiškia, kad niekas, net tėvai, neturi į vaiką nuosavybės teisių. Pasikeitus vaiko, kaip teisės subjekto, teisiniam statusui, pasikeitė ir požiūris tėvų valdžios įgyvendinimo prasme.

Konvencijos nuostatos tvirtina, kad tėvai – tai pagrindinis vaiko apsaugos, ugdymo ir globos šaltinis. Tėvai atsakingi už savo vaikus, aprūpina vaiką ir jam vadovauja.

²⁴ Mikelėnas V. Šeimos teisė. Justitia. Vilnius, 2009, p. 357.

Tiesioginė atsakomybė už vaiko teisių priežiūrą ir apsaugą tenka jo tėvams, arba globėjams. Taigi galima daryti išvadą, kad tėvų pareigos dabar įvardijamos ne vaiko teisių įgyvendinimo, o veikia jų įgyvendinimo užtikrinimo prasme.

Šiuolaikinės tėvų valdžios įgyvendinimo sampratos tendencijas galima pastebėti Lietuvos teisėje. LAT senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimo Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ 4 punktu nustatyta, kad teismas sprendamas atskirai gyvenančių tėvų ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, be kitų aplinkybių, turi išsiaiškinti ir kiekvieno iš tėvų galimybes ir pastangas užtikrinti teisės normose įtvirtintų pagrindinių vaiko teisių ir pareigų, naudojant ir valstybės teikiamą paramą, įgyvendinimą.²⁵

Kalbant apie tėvų valdžios įgyvendinimą vaiko teisių užtikrinimo prasme, reikėtų pažymėti, kad šiuolaikinėje teisės sistemoje, kilus konfliktui dėl vaiko ir kitų asmenų teisių pažeidimo, sprendimas primamas vadovaujantis prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos principu (Konvencijos 3 str. 1 d., Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 str. 1 p., Civilinio kodekso (toliau CK) 3.3 str. 1 d.), t. y. sprendžiant visus šeimos klausimus, susijusius su vaikais, tiek tėvai, tiek teismas, tiek kiti asmenys privalo pirmiausiai atsižvelgti į vaiko interesus ir jais vadovautis.

Tyriant šiuolaikinę tėvų valdžios įgyvendinimo sampratą, reikėtų išsiaiškinti ką apskritai tėvų valdžios įgyvendinimas reiškia, kaip apibrėžti jo sąvoką. Tam, kad atskleisti tėvų valdžios įgyvendinimo sampratą reikia išsiaiškinti dviejų sąvokų reikšmes, t. y. tėvų valdžios ir įgyvendinimo. Tėvų ir vaikų santykiai yra apibrėžiami tėvų valdžios terminu. Jos turinį sudaro teisių ir pareigų, kurias turi tėvai savo nepilnamečių vaikų atžvilgiu, visuma. Įgyvendinimas – tai besitęsiantis procesas, kuris teisėje pasireiškia turimų teisių realizavimu, tam tikrų nuostatų, principų įtvirtinimu, pritaikymu realiame gyvenime. Tačiau įgyvendinimas pasireiškia ne tik tam tikrų teisių realizavimu, bet pareigų vykdymu. Tai reiškia, kad vieno žmogaus tam tikrų teisių realizavimas suponuoja kito žmogaus pareigų vykdymą, t. y. kitas privalo nesikišti ir netrukdyti teisių įgyvendinimui. Išsiaiškinus pagrindinių sąvokų reikšmes galima bandyti apibrėžti tėvų valdžios įgyvendinimo sąvoką. Taigi tėvų valdžios įgyvendinimas – tai abiejų tėvų (tėvo ir motinos) turimų teisių realizavimas bei pareigų vykdymas savo nepilnamečių vaikų atžvilgiu.

Tyriant tėvų valdžios įgyvendinimo sampratą, negalima palikti nuošaly vieną iš opiausių šiuolaikinio pasaulio problemų, kuri iš vienos pusės jaudina, iš kitos – trikdo bei skaldo

²⁵ LAT teisėjų senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 35 Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium.

visuomenę, tai homoseksualių porų teisė būti tėvais bei turėti galimybę gauti tėvų valdžią tam tikro vaiko atžvilgiu.

Šiuolaikinėje tėvų valdžios sampratoje kaip Lietuvoje, taip ir kitose Europos Sąjungos valstybėse tėvais yra pripažįstami vaiko tėvas ir motina, t. y. skirtingų lyčių atstovai. Homoseksualių porų partneriams nėra ir negali būti pripažinta tėvų valdžia vaikui. Tai yra patvirtinusi Europos Komisija 1992 m. sprendime dėl priimtino byloje KERKHOVEN IR HINKE²⁶ prieš Nyderlandų Karalystę, kuriame Pareiškėjai – trys asmenys, gimę 1956, 1949 ir 1986 m. Pirmoji ir antroji pareiškėja gyvena kaip lesbietės nuo 1983 m. ir laiko save trečiojo pareiškėjo, gimusio 1986 m. (biologinio antrosios pareiškėjos vaiko) po dirbtinio apvaisinimo, tėvais socialine prasme. Abi pareiškėjos dalijasi trečiojo pareiškėjo tėvų pareigomis. Pareiškėjos kreipėsi dėl tėvų valdžios trečiojo pareiškėjo atžvilgiu suteikimo, bet prašymas buvo atmestas.

Pareiškėjai skundėsi, kad atsisakymas pirmajai pareiškėjai suteikti tėvų valdžią trečiojo pareiškėjo atžvilgiu nepateisinamai apribojo jų teisę į šeimos ir privataus gyvenimo gerbimą pagal Konvencijos 8 straipsnį. Pareiškėjos taip pat skundėsi dėl diskriminacijos, nes skirtingai nei heteroseksualios poros jos negalėjo naudotis savo teisėmis pagal Konvencijos 8 straipsnį tėvų valdžios suteikimo kontekste.

Komisija pažymėjo, kad atitinkamas įstatymas neužkerta kelio pareiškėjams gyventi kartu kaip šeimai. Konkrečiu atveju problema kyla dėl pirmosios pareiškėjos neturėjimo galimybės „įsteigti“ teisinio ryšio su trečiuoju pareiškėju. Tai turėtų praktinę reikšmę mirus vaiko biologinei motinai ar kitaip nutrūkus suaugusiųjų ryšiui. Dėl šio aspekto Komisija laikėsi pozicijos, kad pirmiau nurodytos valstybės pozityviosios pareigos neapima valstybės pareigos suteikti tokiai moteriai, kaip pirmoji pareiškėja, gyvenančiai kartu su vaiko motina, ir pačiam vaikui galimybę gauti tėvų valdžią vaiko atžvilgiu. Taigi Komisija nusprendė, kad šiuo atveju nebuvo pareiškėjų šeimos gyvenimo apribojimo.

Konkrečiu atveju Komisija laikėsi požiūrio, kad tai, jog pirmoji pareiškėja neturi įstatymo įtvirtintos galimybės gauti trečiojo pareiškėjo tėvų valdžios, niekaip neriboja pareiškėjų privataus gyvenimo.

Dėl diskriminacinio pobūdžio skundo aspektų Komisija nusprendė, kad *tėvų valdžios suteikimo kontekste homoseksuali pora negali būti prilyginama kartu gyvenantiems vyrui ir moteriai.*

Taigi galima daryti išvadą, kad tėvų valdžios įgyvendinimo procese veikia trys pagrindiniai subjektai: tėvas ir motina (skirtingų lyčių atstovai) bei vaikas, kadangi tėvų

²⁶ EŽTT 1992 m. gegužės 19 d. sprendimas byloje Kerkhoven and Hinke v. Netherlands, Nr. 15666/89.

valdžia ir vaikų teisės ir pareigos tarpusavyje dera, yra vientisi ir tėvų teisės ir pareigos pagal įstatymą atitinka vaikų teises ir pareigas. Todėl tėvai įgyvendindami tėvų valdžią privalo atsižvelgti į vaiko teises bei vadovautis vaiko interesais ir yra vienodai atsakingi už neigiamus tėvų valdžios įgyvendinimo padarinius.

1.2. TĖVŲ VALDŽIOS ĮGYVENDINIMO RIBŲ NUSTATYMO YPATUMAI

Pasikeitus vaiko padėčiai Lietuvos teisės sistemoje, tėvų valdžios įgyvendinimo turinys irgi pasikeitė. Vaikas pripažįstamas specifiniu teisės subjektu, turinčiu savarankiškas teises. Todėl ryšium su pasikeitusiu vaiko statusu, tėvų valdžios įgyvendinimas irgi įgijo tam tikrą specifiškumą.

Visų pirma, kadangi dauguma tėvų teisių ir pareigų yra terminuotos, t. y. galioja iki vaikai sulaukus pilnametystės arba įgijus visišką veiksnumą kitais pagrindais (emancipacija, santuokos sudarymas ir pan.), išskyrus tam tikras įstatymo daromas išimtis, kai pvz. tėvai privalo išlaikyti ir vyresnius nei 18 metų vaikus, todėl tėvų valdžia, įgyvendinama tam tikrą terminą.

Antra, tėvams įgyvendinant savo teises bei vykdant pareigas reikia būti itin rūpestingais. Reikia prisiminti, kad dauguma tėvų teisių ir pareigų yra susijusios su vaiko teisėmis, todėl tėvų valdžia turi būti orientuota ir į vaiko teisių įgyvendinimą. Tėvų teisės privalo būti derinamos su vaiko interesais – tėvų valdžia negali būti naudojama priešingai vaiko interesams (CK 159 str. 3 d.).

Trečia, dauguma tėvų teisių prilygintos tėvų pareigoms, t. y. daugelis tėvų teisių yra identiškos tėvų pareigoms. Pvz., auklėti, prižiūrėti vaiką, bendrauti su juo yra ne tik tėvų teisė, bet pareiga. Todėl dažnai tėvų teisių netinkamas įgyvendinimas suponuoja atitinkamų pareigų nevykdymą.

Ketvirta, CK 3.159 str. 1 d. įtvirtinta, jog tėvų teisių ir pareigų negalima atsisakyti ar perleisti kitiems asmenims, t. y. tėvų valdžia yra asmeninio pobūdžio. Norėčiau pažymėti, kad asmeninio pobūdžio yra ne tik asmeninės teisės ir pareigos, tokios kaip: vaikų priežiūra, auklėjimas, - bet ir turtinė išlaikymo pareiga.

Penkta, CK 3.156 str. nustato abiejų tėvų teisių bei pareigų lygiateisiškumo, bendrumo principą, t. y. tėvų valdžios įgyvendinimas priklauso lygiai abiem tėvams, nepriklausomai nuo jų statuso šeimoje bei visuomenėje. CK 3.156 str. 2 d. nustatyta, kad tėvų su savo vaikais susijusios teisės ir pareigos yra lygios, nesvarbu ar vaikas gimė susituokusiems tėvams, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar

tėvams gyvenant skyriam. Todėl ir kartu negyvendami tėvai privalo susitarti dėl abiejų vienodo tėvų valdžios įgyvendinimo savo vaikų atžvilgiu ir yra vienodai atsakingi už vaiko auklėjimą bei deramos raidos sąlygų sudarymą, kad vaikas būtų parengtas savarankiškai gyventi visuomenėje. Atitinkamai atsakomybė už teisių netinkamą įgyvendinimą bei pareigų nevykdymą priklauso abiem tėvams, CK įtvirtina tėvų atsakomybės bendrumo prezumpciją – už vaiko auklėjimą ir priežiūrą tėvai atsako bendrai ir vienodai (CK 3.159 str. 2 d.), jei vienas iš jų neįrodo nesant jo kaltės dėl netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimu atsiradusių neigiamų padarinių.

Šešta, tėvų teisių įgyvendinimą ir pareigų vykdymą kontroliuoja valstybė. Nustačius, kad tėvų valdžia įgyvendinama netinkamai, priešingai vaiko interesams, atitinkamos institucijos privalo imtis priemonių vaiko teisėms bei interesams apsaugoti.

Septinta, kai kurių tėvų pareigų vykdymo negalima užtikrinti valstybės prievarta. Skirtingai nei turtinės išlaikymo pareigos nevykdymo atveju, negalima priversti tėvą ar motiną vykdyti asmeninių neturtinių pareigų, pvz., prižiūrėti, auklėti savo vaiką, bendrauti su juo. Todėl už tėvų teisių netinkamą įgyvendinimą ir pareigų nevykdymą ar netinkamą vykdymą tėvams taikomos specifinės atsakomybės priemonės, pvz. tėvų valdžios apribojimas.

Atsižvelgiant į nagrinėjamos temos specifiką, tam kad geriau suprastumėme tėvų valdžios įgyvendinimo kokybiškumą, reikėtų išsiaiškinti tėvų valdžios įgyvendinimo ribas, t. y. kiek turima tėvų valdžia yra plati ir kada galima teigti, kad tėvų teisės yra netinkamai įgyvendinamos bei/ar pareigos netinkamai vykdomos.

Tėvų valdžia yra suprantama, kaip vientisas tėvų teisių ir pareigų savo nepilnamečiams vaikams derinys, todėl tėvai turi ne tik teisę, bet pareigą įgyvendinti tėvų valdžią. Remiantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.155 str. tėvai turi teisę ir pareigą: 1. dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus; 2. rūpintis jų sveikata; 3. išlaikyti juos; 4. atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje.

Tėvų valdžia yra netinkamai įgyvendinama, kai tėvai arba neįgyvendina teisių bei nevykdo pareigų, arba nepakankamai gerai įgyvendina teises ir/ar vykdo pareigas savo nepilnamečių vaikų atžvilgiu.

1.2.a. Tėvų teisės bei pareigos – auklėti savo vaikus, įgyvendinimas

Svarbiausia iš tėvų teisių ir pareigų yra teisė auklėti savo vaiką. Mūsų šalies Konstitucijos 38 str. nustato, kad tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti. Vaiko teisių konvencijos 27 str. nurodoma, kad tėvams arba, atitinkamais atvejais, teisėtiems globėjams tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi. Tad atsakomybė už auklėjimo trūkumus pirmiausia tenka nepilnamečio vaiko tėvams. Tėvų teisė ir pareiga auginti ir auklėti savo vaikus nustatyta ne tik įstatymuose. Tai visuotinai pripažinta ir įvirtinta moralės ir papročių normose, todėl tėvai turi užtikrinti savo vaikų teisių įgyvendinimą ir šiuo požiūriu, pagrindinis jų rūpestis turi būti vaiko interesai.

Kalbant apie vaikų auklėjimą reikėtų pasakyti, kad vaiko auklėjimo apibrėžimo įstatyme nėra. LR CK 3.165 str. nekonkretizuoja vaikų auklėjimo uždavinių, nėra moralinių, dorovinių nurodymų tėvams. Neatskleidžiamas konkretus tėvų teisių ir pareigų auklėti vaiką turinys. Kodeksas tik nurodo pagrindines tėvų veiklos auklėjant vaikus kryptis.

Vykdamt auklėjimo pareigą, tėvai privalo tinkamai prižiūrėti vaiką, rūpintis jo sveikata, švietimu, išlaikymu, sudaryti jam sąlygas harmoningai ir visapusiškai vystytis. Vaiko „auklėjimas suprantamas kaip nuolatinis ir kryptingas poveikis vaiko sąmonei siekiant kuo geriau parengti jį savarankiškam gyvenimui, įdiegti vaikui tam tikras teigiamas savybes ir įpročius“.²⁷

Vaikas turi teisę normaliai vystytis ne tik fiziškai, bet ir protiška. Taigi jis turėtų būti apsaugotas nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos, t.y. tėvų ir kitų asmenų amoralaus elgesio, girtavimo, barnių, fizinio ar psichinio smurto demonstravimo, asocialaus gyvenimo būdo. Vaiko teisės būti apsaugotam nuo neigiamos socialinės aplinkos pažeidimai galimi šeimoje ir už jos ribų. Tėvai privalo užtikrinti, kad jis nebūtų girdomas alkoholiniais gėrimais, nevartotų narkotinių ar psichotropinių medžiagų ar būtų įtrauktas į neteisėtą, nusikalstamą veiklą. Vaikas taip pat turi būti apsaugotas nuo bet kokios informacijos, spaudos, filmų, kurie tiesiogiai skatina ar propaguoja karą, žiaurų elgesį, smurtą, pornografiją ar kitaip kenkia jo dvasiniam bei doroviniam vystymuisi (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 46 str. 1 d.). „Teismas, gavęs duomenų dėl vaiko teisės į fizinę, psichinę sveikatą bei sveiką gyvenimo būdą pažeidimų, turi išsiaiškinti, ar aplinkoje, kur vaikui tektų gyventi, nėra asmenų, pažeidusių šią vaiko teisę. Taip pat

²⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. III Knyga: Šeimos teisė. Justitia. Vilnius, 2002, p. 317.

teismas turi išsiaiškinti pačių tėvų požiūrį į šiuos neigiamus reiškinius bei į tai, kokių jie imasi priemonių, kad užkirstų kelią vaiką žaloti bei suteiktų jam saugią aplinką gyventi. Vaikas negali būti paliktas aplinkoje, kurioje yra asmenų, keliančių grėsmę vaiko saugumui.²⁸ Šeimoje vaiko teisių pažeidimai gali reikštis aktyvia (seksualiniu išnaudojimu, įtraukimu į girtavimą, smurtu ir t.t.) ir pasyvia (nesirūpinimu) forma.

1.2.b. Vaiko nepriežiūra bei nesirūpinimas vaiku

Vaiko nepriežiūra bei nesirūpinimas vaiku – tai pasyvūs vaiko teisių pažeidimai.

Vaiko nepriežiūros sąvoką galima apibrėžti, kaip dažną sistemingą arba visišką nesirūpinimą vaiku, kuri ne tik smarkiai žaloja vaiko sveikatą, bet stabdo jo augimą, padaro jį pedagogiškai apleistą.

Vaikas turi būti prižiūrėtas, aprengtas, pamaitintas. Tėvai privalo ugdyti vaiko higienos įgūdžius, rūpintis jo sveikata ir išlaikymu, mokyti bendravimo kultūros bei auklėti. Gyvenamoji vieta turi būti švari, pritaikyta vaikui. Žinoma, vaiko gyvenimo sąlygos dažniausiai atitinka tėvų finansines galimybes, tačiau jie turi stengtis sudaryti kiek įmanoma geresnes sąlygas jam augti ir vystytis. Gyvenimo sąlygos turi būti kiek įmanoma saugios, nekeliančios pavojaus jo sveikatai ar gyvybei. Remiantis Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2009 m. veiklos ataskaitos duomenimis iš 385 gautų skundų dėl šeimoje pažeidžiamų vaiko teisių ir teisėtų interesų, dėl šeimoje neužtikrintų tinkamų vaiko gyvenimo sąlygų į kontrolierę buvo kreiptasi 211 kartų.²⁹

Tėvai negali palikti vaiko be priežiūros, jeigu tai jam kelia pavojų. Pavyzdžiui, įstatymai nedraudžia palikti vaiko vieno namuose, tačiau tėvai turėtų užtikrinti, kad jis negalėtų pasinaudoti prietaisais, kitais daiktais, keliančiais pavojų jo sveikatai ar gyvybei (šaunamaisiais ginklais, medikamentais ir pan.). Būna atveju, kai tėvai ilgam palieka vaiką be priežiūros namuose, todėl jis negali tinkamai maitintis ir tokiu būdu kyla grėsmė jo gyvybei dėl išsekimo, sušalimo ir pan. Be to, vaikas negali būti paliktas vienas esant pavojingoms oro sąlygoms, kad jis nesusaltų ar neperkaistų. Toks tėvų elgesys yra jų pareigos užtikrinti vaikui saugias gyvenimo sąlygas pažeidimas ir už tai įstatymai numato ne tik civilinę, bet ir baudžiamąją atsakomybę.

²⁸ 2002 m. birželio 21 d. LAT Senato nutarimu Nr. 35 patvirtinta „Įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium, apžvalga“.

²⁹ Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2009 m. veiklos ataskaita, p.12. Prieiga per internetą: < <http://www3.lrs.lt/docs2/TTVQIDQD.PDF> > [žiūrėta 2011-01-23].

Vaiko švietimas tai neatimama vaiko auklėjimo dalis. Vaiko mokymosi amžių apibrėžia Lietuvos Respublikos Konstitucija: iki 16 metų mokslas yra privalomas. Tai yra vaikas turi būti pabaigęs, bent pradinį išsilavinimą. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 35 str. 2 d. 6 p. nustato tėvų pareigą sudaryti sąlygas vaikui įgyti privalomą išsilavinimą arba galimybę mokytis iki 16 metų. Tėvai privalo sudaryti gyvenimo ir mokymosi sąlygas, laiduojančias sveiką ir saugią vaiko dvasinių ir fizinių galių plėtotę, dorovinį brendimą, atsakyti už vaikų auklėjimą ir raidą. Tėvai yra atsakingi, jeigu vaikas iki 16 metų nelanko mokyklos. Be to, apie tokius atvejus mokymo įstaigos privalo informuoti vaikų teisių apsaugos institucijas. Jeigu to nepadaroma, toks veiksmas laikomas mokymo ir ugdymo įstaigų darbuotojų pareigų pažeidimu, už kurį įstatymas numato atsakomybės taikymo galimybę.

Tėvai privalo rūpintis savo vaikų sveikata. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 24 straipsnyje nurodyta vaiko teisė naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis. Tėvai turi užtikrinti, kad vaikas galėtų pasinaudoti šia teise. Kai vaikas suserga, tėvai privalo pasirūpinti, kad jam būtų suteikta valstybės garantuojamą medicinos pagalba ir priežiūra, gydymas turi būti nemokamas, išskyrus išimtinus atvejus, kuriuos nustato Vyriausybė. Kitaip bus pažeista vaiko teisė, kartu ir tėvų pareiga – rūpintis vaiko sveikata.

„Tėvai, užtikrindami vaiko teises ir interesus, turi įvertinti, ar vaiko nuo 14 iki 16 metų darbas nepažeidžia jo interesų ir nesudaro sąlygų, sukeliančių sunkumų užtikrinti vaiko teises ir pareigas, numatytas įstatymuose“.³⁰ Vaikas turi būti apsaugotas nuo išnaudojimo darbe, jis negali dirbti ar užsiimti veikla, kenkiančia sveikatai ar mokslui arba trukdančia jo fiziniam, protiniam ar doroviniam brendimui (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 42 str., 44 str.). Pavyzdžiui, vaikams draudžiama dirbti darbą, susijusį su tabako gaminių ar alkoholinių gėrimų gaminiu arba realizavimu. Tėvai negali patys versti ar leisti, kad vaikas dirbtų pas kitus asmenis, jo fizinei bei psichologinei būklei žala darantį darbą. „Nors vaikams nuo 16 metų įstatymo pripažįstama teisė būti darbo sutarties šalimi, tačiau tėvai, būdami pagrindiniai vaiko teisių ir interesų įgyvendintojai, privalo užtikrinti, kad toks darbas nepažeistų konkretaus vaiko teisių ir interesų“.³¹

Tinkama vaiko priežiūra ir rūpinimasis vaiku neįmanomas, jei tėvai neteikia vaikui išlaikymo. Tėvai privalo materialiai išlaikyti savo vaikus pagal savo galimybes. Teismas, spręsdamas klausimą dėl nepilnamečio vaiko išlaikymo ir nustatęs, kad vaikas ilgiau kaip

³⁰ 2002 m. birželio 21 d. LAT Senato nutarimu Nr. 35 patvirtinta „Įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium, apžvalga“.

³¹ Ten pat.

mėnesį negauna išlaikymo iš asmenų, privalančių jį išlaikyti pagal įstatymą (CK 3.192 straipsnio 1 dalis, CK 3.236 – 3.237 straipsniai), praneša valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai, kad ši imtųsi įstatyme įtvirtintų priemonių, jog būtų apgintos vaiko teisės (Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalis, Vaiko teisių konvencijos 4 straipsnis, CK 3.163 straipsnio 4 dalis, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 58–60 straipsniai). Tuo tikslu teismas priima atskirą nutartį (CPK 299 straipsnis).

1.2.c. Prievartos priemonių naudojimas šeimoje

Prievartos priemonių naudojimas šeimoje, auklėjant vaikus, tai aktyvios formos pažeidimai. Galima išskirti tris pagrindines prievartos rūšis: fizinę prievartą – tai ne tik fizinis vaiko žalojimas, traumavimas, bet ir vertimas dirbti sunkius darbus ne pagal jėgas, nenormuotas fizinis darbas nepatenkinamomis sąlygomis ir su nepritaikytomis priemonėmis, atvejai, kai neužkertamas kelias smurtavimui prieš vaiką; psichinę prievartą - vaiko bauginimas, gąsdinimas, vaiko protinių gebėjimų neigimas ir kitoks psichinis smurtas, ypač tada, kai jis atsilieka mokymosi srityje, žaidimuose ar nepitaria suaugusiųjų diktatui ir t. t.; emocinę prievartą - dažnas arba nuolatinis vaiko žeminimas, ignoravimas, galintis sutrikdyti vaiko elgesį ir psichikos raidą. Bet koks vaiko skriaudimas yra emocinis traumavimas; bei seksualinę prievartą - priklausomų, vystymosi požiūriu nesubrendusių vaikų ir paauglių išnaudojimas suaugusiųjų seksualiniams poreikiams tenkinti bei jų tvirkinimas verčiant žiūrėti pornografinius filmus, stebėti lytinį aktą, įvairiai gundant, glamonėjant ir t. t.

Tėvų pareiga yra saugoti vaiką nuo smurto, seksualinio išnaudojimo, garbės ir orumo žeminimo, kito žiauraus elgesio su juo.

Tačiau, kai kuriuose šeimose vaiko auklėjimas peržengia leistinas ribas. Tėvai imasi smurtą prieš vaikus. Tačiau, kas blogiausia, tėvai nesuvokia, darantys ką nors blogo, tiesiog, tai mano vaikas, ką noriu tą darau. Veiksniai lemiantys vaiko auklėjimą:

1. Tėvų patirtis ir asmenybė;
2. Socialinė ir kultūrinė aplinka;
3. Mažos pajamos;
4. Išsilavinimas, alkoholio ir narkotikų vartojimas.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 49 str. 1 d. įtvirtinta, kad vaiką, vengiantį atlikti savo pareigas, už drausmės pažeidimus tėvai gali atitinkamai drausminti savo nuožiūra, išskyrus fizinį ar psichinį kankinimą, kitoki žiaurų elgesį, jo garbės ir orumo žeminimą. Todėl tam, kad suprasti kokie veiksmai (neveikimas) gali būti pripažinti

netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimu, svarbu atskleisti smurto, garbės ir orumo žeminimo, žiauraus elgesio sąvokų turinį, kadangi jų išaiškinimas gali padėti nustatant tėvų valdžios įgyvendinimo ribas.

Lietuvos bei tarptautiniai civiliniai teisės aktai nėra pateikę aiškaus, detalaus šių sąvokų išaiškinimo, todėl bandysiu pateikti minėtų sąvokų apibrėžimus, analizuojant Lietuvos Respublikos baudžiamąjį įstatymą. Seksualinio išnaudojimo sąvoka, mano manymu, yra ir taip pakankamai aiški – už seksualinį, ypač vaiko išnaudojimą, visuomet yra baudžiama, numatyta baudžiamoji atsakomybė.

Lietuvoje kasmet smurtą patiria daugybę vaikų, tikslaus skaičiaus neįmanoma suskaičiuoti, nes šeimos vengia apie tai pranešti, bijodamos neigiamos visuomenės reakcijos ir pan.

Remiantis Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2008 m. veiklos ataskaitoje pateiktais duomenimis pagal vaiko teisių ir teisėtų interesų pobūdį smurtas prieš vaikus užima trečią vietą. Lyginant 2007 m. ir 2008 m. vaiko teisių apsaugos srityje atliktus tyrimus pažymėtina, kad smurto prieš vaikus atvejų daugėja, „atsižvelgiant į tai konstatuotina, kad nėra užtikrinama vaiko teisė į apsaugą nuo smurto“.³²

Kalbant apie smurtavimą, reikėtų pasakyti, kad „mušimas ar kitoks smurtavimas reiškia poveikį į žmogaus kūną siekiant sukelti fizinį skausmą, ... Tai gali būti vienkartinis ar daugkartinis fizinis ar mechaninis poveikis į žmogaus kūną: smogiant ranka, koja, kietu daiktu, plakant, spaudžiant, stumiant, tempiant, laužant, šaldant, kaitinant, veikiant dujomis ar panaudojant gyvūnus ar gyvius, pavyzdžiui, užsiundant šunį, užleidžiant bites ir pan.“³³ Smurtavimas gali pasireikšti fiziniu bei psichiniu kankinimu bei kitokiu žiauriu elgesiu nukreiptu prieš vaiką. „Kankinimu laikomas tyčinis stipraus fizinio skausmo ar dvasinių kančių sukėlimas... Kankinimas galimas tiek veiksmais, pavyzdžiui, mušimas, deginimas, šaldymas, draskimas ir pan., tiek neveikimu – marinimas badu ir pan.“³⁴ Galima išskirti du pagrindinius kankinimo požymius: 1. smurtauta buvo ilgai, arba 2. buvo tyčia sukeltos ne tik stiprios fizinės (fizinis kankinimas), bet ir moralinės, dvasios kančios (psichinis kankinimas). Kitokiu žiauriu elgesiu gali būti laikomas elgesys, kai pavyzdžiui tyčiojama iš vaiko ir taip jam sukeliama dvasinės kančios, vaikas terorizuojamas – įvairiais veiksmais grasinama vaikui, kai vaikas sistemingai bauginamas. Žiauraus elgesio ir kankinimo sąvokos yra panašios, todėl aiškios takoskyros tarp jų nubrėžti negalime. Tiek žiauraus elgesio, tiek

³² Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2008 m. veiklos ataskaita, p. 13-14. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/AIPCTIOW.PDF>> [žiūrėta 2011-01-23].

³³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. II Knyga: specialioji dalis (99-212 str.). Vilnius, 2009, p. 145.

³⁴ Ten pat, p. 21.

kankinimo veiksmai pasireiškia sunkiais padariniais: vaikui sukeliama ne tik fizinis ar/bei psichinis skausmas, bet jo sveikata gali būti smarkiai sutrikdyta.

Būtinai tam tikros smurto ir prievartos prevencijos programos, kurių tikslas - stiprinti šeimą bei artimiausią vaiko aplinką, mokyti tėvus auginti bei auklėti, suprasti vaiką.

Problema yra tame, kad į smurto sąvoką įeina ir fizinės bausmės šeimoje – „tyčiniai asmens orumo ir fizinio vientisumo sužalojimai“³⁵, kurių naudojimas šiuo metu Lietuvoje, skirtingai nei, pvz., Latvijoje, vis dar nėra aiškiai ir nedviprasmiškai uždraustas. Tėvų fizinės bausmės, tokios kaip sudavimas diržu, ausies užsukimas ir pan., paprastai nepatenka į įstatymuose apibrėžtas sąvokas (pvz., fizinis ar psichinis kankinimas) ar veikų sudėtis dėl „mažareikiškumo“. Laikoma, kad „mažareikiškės“ fizinės bausmės įeina į tėvų auklėjimo teisės įgyvendinimo turinį, todėl atsakomybė už tokias bausmes tėvams neatsiranda. „Baudžiamosios, administracinės ir civilinės teisės Lietuvoje požiūriu tai privatus reikalas, todėl tiek teisėsaugos, tiek vaikų apsaugos institucijos į skundus dėl panašaus pobūdžio įvykių nelinkusios kištis, kol nėra aiškių, apčiuopiamų pasekmių (fiziniai sužalojimai, psichinės sveikatos sutrikdymai ir pan.)“³⁶. EŽTT 1998 m. rugsėjo 23 d. sprendime byloje *A. prieš Didžiąją Britaniją* pabrėžė, kad Europos žmogaus teisių bei pagrindinių laisvių konvencijos 3 straipsnį „pažeidžiantys atvejai turi apimti tam tikro, bent minimalaus lygio žiaurumą, sunkumą. Ar šis minimalus lygis pasiektas, yra vertinimo dalykas, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, blogo elgesio pobūdį, kontekstą, trukmę, fizines ir protines pasekmes, tam tikrais atvejais amžių, lytį, sveikatos būklę ir pan.“³⁷

Garbės ir orumo pažeidimai - emocinės bei fizinės (pvz., smurto - fizinių bausmių) prievartos naudojimo pasekmės. Tiek JT vaiko teisių komitetas, tiek EŽTT laikosi pozicijos, kad „žmogaus mušimas netgi už blogą elgesį šiais laikais jau yra nepriimtina bausmė ir laikytina žeminančiu elgesiu. Net neanalizuojant visų konkrečios situacijos detalių, galima teigti, jog fizinė bausmė savo esme yra pakankamas smūgis asmenybei ir jos pažeminimas, todėl laikytinas Konvencijos pažeidimu.“³⁸

Kalbant apie vaiko garbės³⁹ ir orumo⁴⁰ žeminimą reikėtų pabrėžti, kad pats vaikas gali net nesuvokti, kad yra žeminamas, tačiau tai supranta jo artimieji, aplinkiniai. Todėl jie turi

³⁵ EŽTT 1993 m. kovo 25 d. sprendimas byloje *Costello-Roberts v. the United Kingdom*, Nr. 13134/87.

³⁶ Sakalauskas G., Ūselė L. Smurto prieš vaikus draudimo socialiniai ir teisiniai aspektai. Teisės problemos. 2007. Nr. 2 (56), p. 29.

³⁷ Ten pat, p. 26.

³⁸ EŽTT 1993 m. kovo 25 d. sprendimas byloje *Costello-Roberts prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 13134/87.

³⁹ Garbė siejama su tuo, kaip aplinkiniai, kiti žmonės vertina konkretų individą.

⁴⁰ Orumas siejamas su tuo, kaip pats žmogus save vertina.

intis priemonių vaiko teisėms bei interesams apsaugoti. „Asmens orumą žeminantis elgesys gali reikštis tokių gyvenimo sąlygų, kurios sukeltų didelį stresą, rimtus neigiamus psichologinius padarinius, sukūrimu“⁴¹. Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2002 m. birželio 21 d. nutarimu Nr. 35 patvirtintoje apžvalgoje išaiškino, „kai tėvas (motina) dėl ginčo vaiko auklėjimo, jo gyvenamosios vietos nustatymo ar dėl kito su vaiku susijusio klausimo kreipiasi į visuomenės informavimo priemones, o šios informuoja visuomenę, pateikdamos duomenis, kurie gali neigiamai paveikti vaiką, sudaryti kitų asmenų (tarp jų ir kitų vaikų) neigiamą požiūrį į jį, teismas tokius tėvo (motinos) veiksmus turi įvertinti vaiko interesų požiūriu, atkreipdamas dėmesį, ar tokia vaiko interesų gynimo priemonė (būdas) yra tinkama. Tuo atveju, kai paskleista informacija visuomenės informacijos priemonėse gali pažeisti vaiko teises į privatumą, garbę ir orumą, teismas turi išsiaiškinti, ar tėvas (motina) ėmėsi įstatymuose numatytų priemonių vaiko teisėms ginti. Tėvų teisių ir pareigų vaikams įgyvendinimas, naudojant tokius būdus, kurie pažeidžia vaiko teises, taip pat tėvų neveikimas dėl pažeistų teisių gynimo, turi būti vertinami kaip prieštaraujantys vaiko interesams“⁴².

Teisės ir pareigos savo vaikams teisiniu požiūriu baigiasi tik vaikui sulaukus pilnametystės, iki to laiko jų negalima atsisakyti ir nevykdyti. Tačiau tam tikrais atvejais, t. y. tėvams, kurie pažeidžia vaiko teises, vengia arba nevykdo pareigos auklėti, mokyti, prižiūrėti, išlaikyti vaiką, žiauriai elgiasi su vaiku ar kitaip piktnaudžiauja savo teisėmis bei pareigomis, taikoma įstatymų nustatyta atsakomybė, pavyzdžiui, atsižvelgiant į vaiko interesus, tėvų valdžia gali būti laikinai ar neterminuotai apribota arba jis gali būti atskirtas nuo tėvų.

Jei tėvai ar globėjai (rūpintojai) vaikų teises pažeidinėja, priemonių vaikų teisėms užtikrinti gali imtis valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija ar prokuroras (3.163 str.). Pagal LR civilinio kodekso 3.164 straipsnį, vaikas, manantis, kad tėvai pažeidinėja jo teises, turi teisę savarankiškai kreiptis gynybos į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją, o nuo keturiolikos metų – ir į teismą.

Apibendrinant, galima teigti, kad tėvų valdžios įgyvendinimas didžiaja dalimi yra asmeninio pobūdžio ir priklauso uždarei visuomeninio gyvenimo daliai – šeimai, todėl valstybės kišimasis į šiuos santykius yra galimas tik išimtiniais atvejais. Šeimos samprata laikui bėgant keičiasi ir priklausomai nuo visuomenėje vykstančių procesų ir pokyčių įgauna vis kitas variacijas. Visa tai lemia tėvų valdžios įgyvendinimo turinio

⁴¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 26 d. nutartis S. R., V. R. v. Lietuvos valstybė, Nr. 3K-3-314/2009, kat. 44.2.2.2; 44.5.2.5; 79.2; 82.1.

⁴² 2002 m. birželio 21 d. LAT Senato nutarimu Nr. 35 patvirtinta „Įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium, apžvalga“.

modifikacijas ir pokyčius, todėl neįmanoma apibrėžti, nustatyti tiksliai bei aiškiai tėvų valdžios įgyvendinimo ribas.

Kaip bebūtų, pati visuomenė turi būti aktyvi, gindama vaiko teises, ir matydama, kad jos yra pažeidžiamos, nedelsiant informuoti atitinkamas institucijas, kad kuo mažiau žalos būtų padaryta vaikui, o svarbiausia – patiems nepažeisti vaikų teisių ir vykdyti savo pareigas jiems.

2. ASMENINĖS NETURTINĖS NETINKAMOS TĖVŲ VALDŽIOS ĮGYVENDINIMO PASEKMĖS

CK 3.165 str. įtvirtina tėvų asmeninių neturtinių teisių ir pareigų turinį, t. y. tėvai turi teisę ir pareigą auklėti savo vaikus ir yra atsakingi už savo vaikų auklėjimą ir vystymą, privalo rūpintis savo vaikų sveikata, jų dvasiniu ir moraliniu ugdymu. Asmeninių neturtinių tėvų teisių įgyvendinimo bei pareigų vykdymo negalima užtikrinti valstybės prievartos priemonėmis, negalima priversti tėvą (motiną) bendrauti su vaiku, rūpintis jo sveikata, dvasiniu ir moraliniu ugdymu, vykdyti kitas pareigas susijusias su vaiko auklėjimu bei priežiūra. Be tėvų valdžios lygybės principo (CK 3.156 str.), kuris buvo paminėtas ankstesniame skyriuje, CK įtvirtina tėvų valdžios įgyvendinimo pirmumo teisę, t. y. tėvai atlikdami pareigas savo nepilnamečių vaikų atžvilgiu turi pirmumo teisę prieš kitus asmenis (CK 3.165 str. 1 d.). Vaikas – specifinis teisės subjektas, kurio teisių įgyvendinimas priklauso nuo tėvų (kitų teisėtų vaiko atstovų) pareigų savo nepilnamečių vaikų atžvilgiu vykdymo. Kai nė vienas iš tėvų negali pasirūpinti vaiku, atsižvelgiant į vaiko interesus, ši pareiga gali būti perduota kitiems asmenims. „Gali būti, kad vaikas patenka kitų asmenų globon ir pradeda su jais gyventi dėl netinkamo tėvų (tėvo, motinos) elgesio su juo. Jei nenustatoma, kad yra pagrindas riboti tėvų valdžią, tai tokiu atveju vaiką būtina gražinti tėvams (tėvui, motinai). Tėvams (tėvui, motinai) išvykus, sergant ar susiklosčius kitoms aplinkybėms, dėl kurių jie negali atlikti savo pareigų, vaikas gali teisėtai būti su kitais asmenimis, jeigu teismas nusprendžia atskirti jį nuo tėvų ir paskiria jam globėją. Nesant tokio sprendimo ir tėvams (tėvui, motinai) reikalaujant gražinti vaiką, pripažįstama, kad šis pas kitus asmenis atsidūrė ne pagal įstatymą. Šios kategorijos bylose sprendžiamas ne tik tėvų pirmumo teisės auklėti ir auginti savo vaiką, bet ir vaiko teisės augti ir bręsti tinkamomis sąlygomis klausimas. Dėl to teismas, sprenddamas tėvų (tėvo, motinos) reikalavimą gražinti vaiką, ir priešinį asmenų, laikančių vaiką su savimi ne pagal įstatymą ar teismo sprendimą, reikalavimą apriboti tėvų (tėvo, motinos) valdžią, turi išsiaiškinti, dėl kokių priežasčių vaikas atsidūrė pas kitus asmenis, kiek laiko ten buvo, ar tėvai (tėvas, motina) tinkamai atliko savo pareigas, kol jis pradėjo gyventi su kitais asmenimis, taip pat ar tėvai (tėvas, motina) reikalauja jį gražinti, siekdami sąžiningai ir savanoriškai atlikti pareigas ar kitais sumetimais“.⁴³

⁴³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 23 d. nutartis Dėl CK 3.168 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos teisės normos aiškinimo ir taikymo, Nr. 3K-3-530/2006, kat. 77.5; 77.4.2.

2.1. Vaiko atskyrimas nuo tėvų bei jo taikymo ypatumai

Ratifikavus Jungtinių Tautų vaiko teisių apsaugos konvenciją, Lietuvos Respublika įsipareigojo laikytis jos nuostatų. Įsigaliojus naujam CK, atsirado iki tol nevertojamas „tėvų valdžios apribojimo“ terminas - naujas institutas, kuris pakeitė SŠK galiojusį „tėvystės teisių atėmimo“ institutą.

Niekas negali atimti iš tėvų teisę būti tėvais. Tačiau įstatymas nustato tam tikrus atvejus, kada tėvams gali būti sustabdytas tėvų teisių, susijusių su vaiku, įgyvendinimas bei pareigų vykdymas, t. y. ribojama tėvų valdžia. Dėl vienokių ar kitokių priežasčių vaiko tėvai gali nevykdyti ar netinkamai vykdyti pareigų, savo vaikams, gali būti pasyvūs savo teisių į vaikus įgyvendinimo atžvilgiu, todėl tėvų valdžia gali būti apribota siekiant apsaugoti vaiko teises bei užtikrinti jo teisėtus interesus. Tuo tarpu pati tėvystė išlieka, tėvams lieka tam tikros įstatyme numatytos teisės ir pareigos, priklausomai nuo tėvų valdžios apribojimo būdo.

Tėvų teises ir pareigas turi tik vaiko biologiniai tėvai ar tėvai pagal įstatymą (įvaikintojai), todėl asmeniu, kuris piktnaudžiauja tėvo (motinos) teisėmis ar pareigomis, bus laikomas įvaikintojas, o ne tėvas ar motina, kurių teisės panaikintos vaiką įvaikinus.

Vaiko atskyrimas nuo tėvų yra viena iš dviejų tėvų valdžios ribojimo rūšių. CK 3.179 str. dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų yra taikomas, kai tėvai negali įgyvendinti teises bei vygydyti pareigas savo vaikų atžvilgiu dėl tam tikrų aplinkybių, nesant tėvų kaltės.

Vaikas gali būti atskirtas nuo vieno ar abiejų tėvų tik teismo tvarka. CK 3.182 str. 1 d. nustato ratą asmenų, galinčių kreiptis į teismą dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų: vaiko tėvai, artimieji giminaičiai, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija, prokuroras. Minėti asmenys taip pat turi nurodyti, ką skirti vaiko globėju (rūpintoju), nes vaiko globa (rūpyba) skiriama bei gyvenamoji vieta nustatoma toje pačioje byloje, t. y. priimdamas sprendimą teismas privalo pasirūpinti, kad vaikas nebūtų net laikinai paliktas be priežiūros ir apsaugos.

„CK orientuoja, kad šios bylos turi būti nagrinėjamos ypatingąja teiseną. Tačiau pagal CPK prašymai dėl vaikų ir tėvų atskyrimo turėtų būti nagrinėjami kaip ir ieškiniai dėl tėvų valdžios ribojimo CPK 400-409 str. tvarka. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad šios bylos susijusios su vaiko interesų apsauga ir turi būti nagrinėjamos operatyviai, reikėtų pripažinti, jog jos nagrinėjamos ypatingąja teiseną, t. y. pagal CPK 579-582 str., nes CPK nenustato specialios tokių prašymų nagrinėjimo tvarkos“.⁴⁴ Tai, kad prašymai dėl vaiko

⁴⁴ Mikelėnas V. Šeimos teisė. Justitia. Vilnius, 2009, p. 382.

atskyrimo nuo tėvų yra nagrinėjamos ypatingąja teise patvirtina CK normų sisteminė analizė. Visose teisės normose, nustatančiose tėvų valdžios apribojimo prašymų nagrinėjimą įvardijama, kad teismas nagrinėja *ieškinius* dėl tėvų valdžios apribojimo ir *prašymus* dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų. Be to CK 183 str. 2 d. nustato, kad teismas nagrinėjantis ieškinius dėl tėvų valdžios apribojimo bei perduotus nagrinėti ieškiniu tvarka *pareiškimus* dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų, nesaistomas pareikštų reikalavimų ir priima sprendimą atsižvelgdamas į susidariusią padėtį ir vaiko interesus. Tokiu būdu galima teigti, kad teismas ypatingąja teise nagrinėjantis *pareiškimą* dėl vaiko atskyrimo, nusprendus riboti tėvų valdžią, privalo bylą perduoti nagrinėti „ieškiniu tvarka“, t. y. ginčo teise pagal CPK 400-409 str. taisykles.

„CK 3.179 straipsnio 1 dalis, nustatanti vaikų ir tėvų atskyrimą, nenurodo apibrėžto sąrašo aplinkybių, kurioms esant vaikai gali būti atskirti nuo tėvų, o numato tik bendrą principą, kad toks atskyrimas nuo tėvų gali būti daromas dėl susiklosčiusių objektyvių aplinkybių (dėl ligos ir pan.), kai reikia nuspręsti, kur turi gyventi vaikas“.⁴⁵

Įstatymai ir kiti teisės aktai nenustato aiškių kriterijų, kuriais remiantis būtų galima vienokią ar kitokią aplinkybę priskirti prie aplinkybių, kurioms esant taikomas vaiko atskyrimas nuo tėvų. Kiekvienu konkrečiu atveju teismas įvertinęs byloje surinktų įrodymų visumą bei remdamasis savo vidiniu įsitikinimu nustato ne tik tam tikros aplinkybės, kuriai esant tėvams gali būti taikomos vaiko ir tėvų atskyrimą, reglamentuojančios nuostatos, bet ir šių aplinkybių objektyvumą. Aplinkybės, kurioms esant teismai gali taikyti vaiko ir tėvų atskyrimą tai: lyga, tėvams (vienam iš tėvų) išvykus į užsienį, pvz. uždarbiauti ir pan. LAT pripažino esant objektyvioms aplinkybėms ir galimybei tėvui taikyti vaiko ir tėvo atskyrimą, kai vaikas negyveno kartu su tėvu dėl vaiko tėvų buvusių tarpusavio santykių (gyvenimo skyrium). Sprendimą pritaikyti CK 3.179 str. teismas priėmė remiantis vaiko interesais, t. y. pripažinęs ne tik objektyvių aplinkybių buvimą, bet ir, kad dėl gyvenimo skyrium neužsimezgė socialiniai-dvasiniai vaiko ir tėvo ryšiai.⁴⁶

Sprendžiant bylą dėl vaiko atskyrimo teismai, privalo visapusiškai, išsamiai išanalizuoti aplinkybes, dėl kurių tėvai (vienas iš tėvų) negali tinkamai įgyvendinti tėvų valdžią, iširti ar tėvai (vienas iš tėvų) turi galimybes užtikrinti reikiamas vaiko gyvenimo ir raidos sąlygas. Apie ginčo vaiko gyvenimo ir raidos sąlygų užtikrinimo galimybę ir

⁴⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 15 d. nutartis J.Gečienė v. R.Šerpytis, Nr. 3K-3-965/2003, kat. 71.4; 71.5; 76.1.

⁴⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 23 d. nutartis dėl CK 3.168 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos teisės normos aiškinimo ir taikymo, Nr. 3K-3-530/2006, kat. 77.5; 77.4.2.

tinkamumą teismas sprendžia iš valstybinės vaiko teisių apsaugos tarnybos pateiktos išvados. CK 3.178 įtvirtinta, kad nagrinėjant ginčus dėl vaikų, būtinas valstybinės vaikų teisių apsaugos institucijos dalyvavimas. Ištyrusi šeimos aplinkos, gyvenimo sąlygas, ji turi pateikti teismui išvadą dėl ginčo vaiko gyvenimo sąlygų, aplinkos ir pan. LAT yra išaiškinęs, kad sprendžiant ginčą dėl vaiko atskyrimo, išvadoje turi būti nurodoma, „kokias buitines sąlygas gali suteikti tėvas (motina) vaikui, ar jos yra tinkamos vaikui augti ir vystytis, kokie yra vaiko ir tėvo (motinos) tarpusavio socialiniai–dvasiniai–moraliniai ryšiai ir kaip jie gali būti atkuriami. Išvadoje turi būti nurodoma ar tėvo (motinos) gyvenimo būdas, darbo pobūdis) netrukdytų tėvui (motinai) tinkamai įgyvendinti tėvų valdžią, ar leis tėvui (motinai) pačiam auginti ir auklėti vaiką. Jei vaiko tėvas (motina) yra vedęs, būtina išsiaiškinti tėvo sutuoktinės požiūrį į vaiką, galimybę gyventi kartu ir kitas svarbias aplinkybes dėl vaiko gyvenimo tėvo (motinos) naujojoje šeimoje. Šiems klausimams išsiaiškinti tėvo (motinos) sutuoktinė trauktina į bylą trečiuoju asmeniu (CPK 47 straipsnis). <...> Išvada turi būti motyvuota, joje turi būti nurodytos vaiko gyvenimo, auklėjimo, išlaikymo, bendravimo su tėvu, seneliais, aplinkybės, siūlomas ginčo sprendimo būdas ir pateikti motyvai, dėl kurių siūlomas būtent toks būdas (CK 3.178 straipsnis). Teismas turi įvertinti tarnybos išvadą ... ir kitus byloje surinktus įrodymus CPK 185 straipsnyje nustatyta tvarka. Nesutikdamas su Vaiko teisių apsaugos tarnybos išvada, teismas turi nurodyti tokio nesutikimo motyvus“.⁴⁷

Vaikų ir tėvų atskyrimas yra tik laikinoji priemonė, todėl vaiko atskyrimas nuo tėvų (tėvo ar motinos) gali būti panaikintas išnykus aplinkybėms, dėl kurių vaikas nuo tėvų buvo atskirtas (CK 3.181 str. 1 d.). CK 3.182 str. 4 d. išvardyti asmenys, galintys pateikti prašymą panaikinti vaiko atskyrimą nuo tėvų: tėvai, vienas iš tėvų, vaiko globėjas (rūpintojas), artimieji vaiko giminaičiai, valstybinė vaikų teisių apsaugos tarnyba, prokuroras. Vaiko interesais prašymą panaikinti vaiko atskyrimą nuo tėvų gali paduoti bet kuris iš įstatyme išvardytų asmenų, nepriklausomai nuo to, kas buvo padavęs prašymą dėl vaiko atskyrimo, jei išnyko aplinkybės, dėl kurių vaikas buvo nuo jų atskirtas.

⁴⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 23 d. nutartis dėl CK 3.168 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos teisės normos aiškinimo ir taikymo, Nr. 3K-3-530/2006, kat. 77.5; 77.4.2.

2.2. Tėvų (vieno iš tėvų) valdžios apribojimas

Tėvų valdžios ribojimas yra griežčiausia sankcija šeimos teisės prasme, taikoma tėvams, kai jie neįgyvendina ar netinkamai įgyvendina tėvų valdžią savo vaikų atžvilgiu. Esminis skirtumas taikant tėvų valdžios ribojimo institutą nuo vaikų ir tėvų atskyrimo yra tėvų kalti veiksmai.

Ribojama yra tiek biologinių vaiko tėvų, tiek vaiko tėvų pagal įstatymą – įvaikintojų, valdžia. Aiškinant CK 3.227 str., galima teigti, kad įvaikintojų teisės ir pareigos, susijusios su įvaikiais, yra lygios biologinių tėvų teisėms ir pareigoms, todėl ir biologiniai tėvai ir tėvai pagal įstatymą turi tinkamai įgyvendinti tėvų valdžią, kitaip bus taikomos įstatyme numatytos atsakomybės priemonės.

Išanalizavus civilinių bylų nagrinėjimo ataskaitas pirmosios instancijos teismuose už 2006-2009 metus galima teigti, kad pastebiamos tėvų valdžios ribojimo bylų skaičiaus mažėjimo tendencijos: 2006 m. buvo išnagrinėta 1202 bylų (dėl terminuoto tėvų valdžios apribojimo – 131 bylų; dėl neterminuoto – 1071 bylų); 2007 m. – 1048 bylų (dėl terminuoto tėvų valdžios apribojimo – 131 bylų; dėl neterminuoto – 917 bylų); 2008 m. – 1024 bylų (dėl terminuoto tėvų valdžios apribojimo – 139 bylų; dėl neterminuoto – 885 bylų); 2009 m. – 894 bylų (dėl terminuoto tėvų valdžios apribojimo – 150 bylų; dėl neterminuoto – 744 bylų)⁴⁸ (žr. priedus Nr. 1-4.). Ištyrus 2006-2009 m. pirmosios instancijos teismuose išnagrinėtų bylų dėl tėvų valdžios apribojimo statistiką galima teigti, kad kiekvienais nagrinėjamais metais terminuoto ir neterminuoto tėvų valdžios apribojimo bylų kategorijų santykis vis keitėsi. Tie pasikeitimai nėra esminiai, bet leidžia pastebėti neryškias terminuoto tėvų valdžios apribojimo bylų kategorijos didėjimo, o neterminuoto tėvų valdžios apribojimo – mažėjimo tendencijas: 2006-2007 m. šis santykis pasikeitė 2 %, 2007-2008 m. – 1 %, 2008-2009 m. – 3 % (žr. Priedus Nr. 5-8). Apibendrinant galima teigti, kad bendras 2006-2009 m. išnagrinėtų terminuoto ir neterminuoto tėvų valdžios apribojimo bylų kategorijų skaičius sumažėjo 26 %. Atskira minėtų bylų kategorijų statistinė analizė parodo, kad terminuoto tėvų valdžios apribojimo bylų kategorijos skaičius (nagrinėjamo laikotarpio, t. y. 2006-2009 m.) padaugėjo 13%, tuo tarpu neterminuoto – sumažėjo 30%.

Išanalizavus pirmosios instancijos teismuose išnagrinėtų tėvų valdžios apribojimo bylų kategorijų statistiką, galima daryti išvadą, kad tokia bylų skaičių kaita parodo ne tik visuomenės degradacijos, mentaliteto lygį, bet ir besikeičiančias teisės normų, susijusių

⁴⁸ Nacionalinės teismų administracijos duomenys. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/administracija/ataskaita.asp>> [žiūrėta 2011-02-01].

su tėvų valdžios apribojimu, taikymo bei aiškinimo tendencijas, t. y. tiek valstybės institucijos (pvz., vaiko teisių apsaugos tarnyba), tiek teismai, sprendžiant klausimus dėl vaiko ir tėvų teisių ir pareigų apribojimo, modifikavimo, remiasi besiplečiančia EŽTT praktika bei suformuotais principais.

Tėvų valdžios ribojimo bylos yra sudėtingos, kadangi teismai turi derinti vaiko ir tėvų teises bei teisėtus interesus ir stengtis pasiekti protingą šių teisių bei interesų pusiausvyrą.

2.2.a. Tėvų (vieno iš tėvų) valdžios apribojimo sąlygos bei jų taikymo bei aiškinimo ypatumai

Tėvų valdžios apribojimas gali turėti labai didelės įtakos vaiko psichologinei būsenai ir jo tolimesnei raidai, todėl tėvų valdžią gali apriboti tik teismai ir tik esant CK 3.180 straipsnio 1 dalyje išvardytoms sąlygoms. Šių sąlygų sąrašas yra baigtinis, todėl esant kitiems pagrindams tėvų valdžia negali būti apribota. Kiekvienu atveju tėvų valdžios ribojimas galimas tik esant tėvų kaltei. Kaltė yra esminis dalykas ribojant tėvų valdžią, todėl būtina yra nustatyti veiksmus, kuriais neįgyvendinama ar netinkamai įgyvendinama (priešingai vaiko interesams) tėvų valdžia bei įvertinti jų pobūdį.

Tėvų valdžia gali būti teismo sprendimu apribota, kai: 1) tėvai vengia atlikti savo pareigas auklėti vaikus; 2) piktnaudžiauja tėvų valdžia; 3) žiauriai elgiasi su vaikais; 4) daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu; 5) nesirūpina vaikais.

Konkretūs pavyzdžiai, kuomet gali būti apribota tėvų valdžia: dėl tėvų nepriežiūros vaikas vaikatauja, daro nusikaltimus ar administracinius teisės pažeidimus, yra nemaitinamas, išsekęs, neprižiūrėtas, netvarkingas, gyvenimo sąlygos daro pavojų jo fizinei bei psichinei sveikatai, vaikas yra seksualiai išnaudojamas, mušamas, žeminamas, girdomas, jo atžvilgiu naudojamas psichologinis ir fizinis smurtas, jis mokomas amoralaus gyvenimo būdo (pvz., mušti kitus vaikus, daryti nusikalstamas veikas), tėvai gyvena asocialų gyvenimo būdą, dėl jų žiauraus elgesio su kitais asmenimis vaikai patiria stresą, yra emociškai traumuojami ir pan. Visais išvardytais atvejais turi būti nustatyta tėvų kaltė, jei tėvų kaltės nėra, pavyzdžiui, tėvas (motina) atlieka konkrečius veiksmus priešingai vaiko interesais, dėl psichikos sutrikimų, negalėdamas suprasti savo veiksmų prasmę, vaikas turi būti atskirtas nuo tokio tėvo ar motinos. Kalbant apie tėvų kalte reikėtų pasakyti, kad LAT vienoje iš 2005 m. nutarčių pažymėjo, kad „tėvų pareigų

nevykdymas dėl aplaidumo ar abejingumo savo tėviškoms pareigoms, laikytina jų kaltais veiksmais“.⁴⁹ Sprendžiant ginčą dėl abiejų tėvų (tėvo ir motinos) tėvų valdžios apribojimo, būtina nustatyti kiekvieno iš tėvų priešingus teisei veiksmus, šie veiksmai vertintini CK 3.155 straipsnio turinio aspektu. Tėvų nesirūpinimas vaiku dėl to, „jog buvo neatsakingi ir nerūpestingi dėl vaiko priežiūros, taip pat buvo nesusituokę, gyveno atskirai, atsakovė buvo nepasirengusi motinystei, neturėjo lėšų vaikui prižiūrėti. Šios išvardytos aplinkybės negali pateisinti tėvų pareigos rūpintis vaiku nevykdymo“.⁵⁰

Sisteminis ir lingvistinis CK 3.180 straipsnio 1 dalies aiškinimas bei Lietuvos teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad tėvų valdžia gali būti apribota nustačius bent vieną iš teisės normoje nurodytų aplinkybių. „Taigi nėra reikalaujama, kad visais atvejais būtų konstatuotas piktnaudžiavimas tėvų valdžia, žiaurus elgesys su vaikais ir kt. Tėvų valdžios apribojimui pakanka vien to fakto, kad tėvai nevykdo savo prigimtinių pareigos rūpintis vaikais“.⁵¹ Išlaikymo prievolės nevykdymas ar netinkamas vykdymas teismo gali būti pripažintas pagrindu laikinai riboti tėvų valdžią (CK 3.180 str.), kadangi išlaikymas yra neatsiejama tėvų pareigos prižiūrėti ir rūpintis vaiku dalis. Išlaikymo neteikimas teismo gali būti pripažintas nesirūpinimu vaikais ir pakankamu pagrindu tėvų valdžiai laikinai apriboti.⁵²

Taigi pagrindas riboti tėvų valdžią yra arba vengimas atlikti savo pareigas, kuris gali pasireikšti visišku nesirūpinimu vaiku jo auklėjimu (kai tėvas (motina), kuris gyvena atskirai visiškai nelanko vaiką su juo nebendruoja bei neišlaiko), arba piktnaudžiavimu tėvų valdžia (kai smurtaujama prieš vaiką, žiauriai elgiasi su vaiku ir pan.).

Teismas, sprenddamas dėl tėvų valdžios apribojimo, atsižvelgia į konkrečias bylos aplinkybes, vertina jų visumą. Tam, kad teismas taikytų tėvų valdžios apribojimo būtina įrodyti, kad vaikui neigiami padariniai atsirado dėl tėvų kaltės. EŽTT vienbalsiai pripažino buvus Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą, kai vaiko motinos teisės buvo apribotos dėl to, kad ji 45 min. du vaikus paliko be priežiūros.⁵³ Įstatymas nedraudžia palikti vaiko vieno namuose, tačiau tėvai turi užtikrinti tam tikras vaikui saugias bei palankias sąlygas, kad jis nesusaltų, neišalktų ir pan. Norėčiau pažymėti, kad palikus

⁴⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 19 d. nutartis Kauno miesto apylinkės vyr. prokuroras v. G.Namavičiūtė, Nr. 3K-3-492/2005, kat. 74.2.5; 77.6.

⁵⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3 d. nutartis Šiaulių miesto savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius v. V. D., A. D., Nr. 3K-3-95/2009, kat. 77.6; 82.2.2.

⁵¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 23 d. nutartis R.Čeplinskienė v. S.Kavaliauskas, Nr. 3K-3-1225/2002, kat. 71.5.

⁵² LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 30 d. nutartis J. T. v. K. T., Nr. 3K-3-236/2008, kat. 42.8; 114.11.

⁵³ EŽTT 2002 m. kovo 20 d. sprendimas byloje Buchberger v. Austria, Nr. 32899/96.

nepilnmetį vaiką vieną ar net vaiką prižiūrint kitam pilnamečiam asmeniui, tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų (pvz., globėjo) atsakomybė yra preziumuojama. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, naikindamas pirmosios instancijos teismo sprendimą, konstatavo esant globėjo pareigai užtikrinti vaiko fizinį ir psichinį saugumą, todėl „vaiko priežiūros palikimas kitam asmeniui, nors ir pilnamečiam, negali būti laikomas tinkamu vaiko globėjo pareigų atlikimu, jei tokia kitam asmeniui perduota vaiko priežiūra neužtikrina vaiko fizinio ir psichinio saugumo“⁵⁴.

Tėvų valdžios apribojimas „taikomas siekiant išsaugoti vaiko sveikatą bei sudaryti normalias auklėjimo ir gyvenimo sąlygas bei perspėti tėvą (motiną) dėl tinkamo tėvų valdžios įgyvendinimo. Tėvų valdžia apribojama dėl neteisėtos tėvo (motinos) veikos (veikimo ar neveikimo) vaiko atžvilgiu, kuri pasireiškia konkrečiais veiksmais paties vaiko ar kitų asmenų (motinos, brolio, sesers ir kt.) atžvilgiu, kai tai daro įtaką vaikui.“⁵⁵ Taigi viena vertus tėvų valdžios apribojimas atlieka nubaudimo funkciją, t. y. tėvų valdžios apribojimas taikomas kaip sankcija už piktnaudžiavimą tėvų valdžia bei nepateisinamą savo pareigų vaikams nevykdymą. Kita vertus – auklėjamąją bei prevencinę funkcijas, ragindama tėvą (motiną), kuriam ji taikoma pasitaisyti ir tinkamai įgyvendinti tėvų valdžią bei saugodama vaiką nuo busimos žalos, nelaukiant, kol ši jam bus padaryta.⁵⁶

Tėvų valdžios ribojimo bylos nagrinėjamos ieškinio teiseną pagal CPK 400-409 str. CK 3.182 str. 2 d. išvardinti asmenys, turintys teisę kreiptis dėl tėvų valdžios apribojimo. Ieškinį gali pareikšti vienas iš tėvų, vaiko artimieji giminaičiai, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija, prokuroras ar vaiko globėjas (rūpintojas). Kaip matome, skirtingai negu vaikų ir tėvų atskyrimo atveju, į teismą gali kreiptis tik vienas iš tėvų, manantis, kad kitas netinkamai įgyvendina tėvų valdžią ar ja piktnaudžiauja bei siekti apriboti tėvų valdžią antrajam. Pats tėvas (motina), negali paduoti ieškinio dėl savo paties tėvų valdžios apribojimo. Be to į asmenų galinčių kreiptis į teismą su ieškiniu dėl tėvų valdžios apribojimo ratą įtraukiamas vaiko globėjas (rūpintojas), kadangi iki teismo sprendimo apriboti tėvų valdžią vaikui, kurio teisės bei teisėti interesai yra pažeisti, vaikų teisių apsaugos tarnybos prašymu administracine tvarka, rajono (miesto) savivaldybės valdybos (mero) sprendimu (potvarkiu) steigama laikinoji globa ir skiriamas globėjas (rūpintojas).

⁵⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 6 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N2-1436/2005.

⁵⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 22 d. nutartis D.Kulikauskienė v. D.Paškevičius, Nr. 3K-3-995/2003, kat. 71.5.

⁵⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 30 d. nutartis J. T. v. K. T., Nr. 3K-3-236/2008, kat. 42.8; 114.11.

2.2.b. Tėvų (vieno iš tėvų) valdžios apribojimo būdai bei jų taikymo ypatumai

Tėvų valdžios apribojimo būdus įvardija CK 3.180 str. 2 d. Įstatyme išskirti atvejai, kai taikomas neterminuotas tėvų valdžios apribojimas, kitais atvejais paliekant galimybę ją riboti laikinai. Atsižvelgiant į tėvų kaltės pobūdį, pasirenkamas ir tėvų valdžios ribojimo būdas, ar taikomas laikinas, ar neterminuotas ribojimas. Nesant tėvų kaltės dėl CK 3.180 straipsnyje nurodytų sąlygų, vaikas gali būti atskiriamas nuo tėvų (CK 3.179 straipsnis). Teismas turi išanalizuoti pateiktus įrodymus ir nustatyti, ar yra CK 3.180 straipsnio 2 dalyje išvardytos sąlygos riboti tėvų valdžią. „Tokias sąlygas nustačius, reikia išanalizuoti konkrečias aplinkybes, iš kurių turi būti sprendžiama, ar yra duomenų, kad ateityje padėtis gali pasikeisti ir ar tėvai galės tinkamai vykdyti tėvų pareigas, dėl to gali būti laikinai ribojama tėvų valdžia“.⁵⁷

Lietuvos teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad „laikinas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas kaip prevencinė priemonė tėvams, kad jie pakeistų savo elgesį ir gyvenimo būdą, taip pat kaip būdas apsaugoti vaiką nuo būsimos žalos, nelaukiant, kol ta žala jam bus padaryta“.⁵⁸ Vienoje iš bylų LAT pažymėjo, kad teismai, įvertinus visus byloje surinktus įrodymus, pagrįstai taikė motinai laikiną tėvų valdžios apribojimą, nes nors atsakovė (motina) nesugeba tvarkytis buityje ir tinkamai prižiūrėti vaikus bei juos auklėti, tačiau, kita vertus, matyti, kad atsakovė supranta savo motinystės pareigas ir gali jas vykdyti, nes prokurorui kreipusis į teismą dėl motinos valdžios apribojimo, susirūpino vaikų auklėjimu ir priežiūra, namų aplinkos sutvarkymu ir kita. Dėl to teismas tėvų valdžią apribojo laikinai.⁵⁹ Taigi galima daryti išvadą, kad kai tik nustatytos aplinkybės leidžia tikėtis, kad padėtis gali pasikeisti ir tėvai (vienas iš tėvų) galės tinkamai vykdyti tėvų pareigas, paprastai taikomas laikinas tėvų valdžios apribojimas.

Vienoje iš bylų LAT pripažino nepagrįstus motinos reikalavimus, siekiant laikinai apriboti tėvų valdžią, remiantis įstatyme numatytais piktnaudžiavimo bei amoralaus elgesio su vaiku ir vaiko motina, darančiais žalą vaikui, pagrindais. Teismas pažymėjo, kad „teismų praktikoje pagrindu apriboti tėvų valdžią gali būti pripažįstami atvejai, kai

⁵⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 8 d. nutartis Šiaulių miesto savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius v. V. D., A. D., Nr. 3K-3-209/2008, kat. 77.6; 82.2.2.

⁵⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 23 d. nutartis R.Čeplinskienė v. S.Kavaliauskas, Nr. 3K-3-1225/2002, kat. 71.5.

⁵⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 19 d. nutartis Kauno miesto apylinkės vyr. prokuroras v. G.Namavičiūtė, Nr. 3K-3-492/2005, kat. 74.2.5; 77.6.

tėvai naudoja smurtą vaikų atžvilgiu, juos gąsdina ar šmeižia. <...> Nagrinėjamoje civilinėje byloje teismai vertino ieškovo elgesį ir nustatė, kad ieškovas stengėsi suprasti ir įvertinti dukters psichologinę savijautą, neketino per prievartą bendrauti su dukterimi, jam iškelta baudžiamoji byla nutraukta, todėl pagrįstai pripažino, kad nebuvo CK 3.180 straipsnio 1 dalyje nustatyto pagrindo (kai tėvai piktnaudžiauja tėvų valdžia) apriboti ieškovui tėvo valdžią, nes šis, gyvendamas skyrium nuo vaiko motinos ir neturėdamas objektyvių galimybių (vaiko motina nenori, kad vaikas bendrautų su tėvu) matytis su vaiku, turi teisę teismo tvarka įgyvendinti savo teisę rūpintis ir auklėti savo vaiką. <...> Pagal CPK 182 straipsnio 3 punktą nebereikia įrodinėti asmens nusikalstamų pasekmių, nustatytų įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu baudžiamojoje byloje (prejudiciniai faktai), t. y. teismas, nagrinėdamas civilinę bylą, neprivalo iš naujo nustatinėti įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu konstatuotų nusikalstamų veiksmų ir jų civilinių teisinių pasekmių, įeinančių į įrodinėjimo dalyko sudėtį civilinėje byloje, taip pat to, ar juos padarė asmuo ar asmenys, dėl kurio ar kurių priimtas teismo nuosprendis. Nagrinėjamoje civilinėje byloje teismai nustatė, kad Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo 2006 m. kovo 20 d. nuosprendyje baudžiamojoje byloje nebuvo nustatinėjama ieškovo kaltė dėl jo neleistino elgesio dukters atžvilgiu. Teisėjų kolegija, remdamasi šiomis teismų nustatytomis aplinkybėmis, konstatuoja, kad įsiteisėjęs teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje privalomas teismui, nagrinėjančiam civilinę bylą dėl asmens, kuriam priimtas teismo nuosprendis, veiksmų civilinių teisinių padarinių. Tuo tarpu atsakovės pateiktame ir teismų vertintame teismo nuosprendyje buvo sprendžiami klausimai, nesusiję su nagrinėjamos civilinės bylos dalyku, t. y. nebuvo sprendžiamas klausimas dėl ieškovo kaltų veiksmų dukters atžvilgiu; priešingai, kaip nustatė teismai, ieškovui buvo nutrauktas ikiteisminis tyrimas dėl mažamečio asmens tvirkinimo. Esant tokioms byloje nustatytoms aplinkybėms, bylą nagrinėję teismai tinkamai taikė CPK 182 straipsnio 3 punkto nuostatas ir pagrįstai nurodė, kad įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nustatyti faktai apie atsakovės ir jos motinos veiksmus, paskleidžiant apie kitą asmenį tikrovės neatitinkančią informaciją, kuri gali paniekinti ar pažeminti tą asmenį (šmeižimą), nelaikytini prejudiciniais faktais nagrinėjamoje civilinėje byloje, todėl nebuvo CK 3.180 straipsnio 1 dalyje nustatyto pagrindo (amoralus tėvo elgesys dukters atžvilgiu) apriboti ieškovui tėvo valdžią“.⁶⁰ Dar daugiau teismas nagrinėjamoje civilinėje byloje pabrėžė, kad „tėvo siekis

⁶⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 23 d. nutartis, Nr. 3K-3-123/2007, kat. 77.4.3; 77.6; 114.8.2; 114.11.

įgyvendinti teisę kartu su vaiko motina auklėti dukterį, nepripažintinas pagrindu laikinai apriboti tėvo valdžią (CPK 346 straipsnio 2 dalies 1 punktas)“.⁶¹

Laikinas tėvų valdžios apribojimas dažniausiai yra nustatomas konkrečiam laikui (pvz., pusei metų, metams ir pan.), nors įstatymas ir nenurodo laikino tėvų valdžios ribojimo terminų. Tas terminas dažniausiai yra nurodomas teismo nutartyje dėl laikino tėvų valdžios apribojimo. Tačiau būta bylų kai laikino tėvų valdžios apribojimo konkretus terminas nebuvo nustatytas, o nurodytas tik laikinas tėvų valdžios apribojimo būdas. Ar taikant laikiną tėvų valdžios apribojimą bei nenustačius termino teismas preziumavo tėvų valdžios apribojimo neterminuotumą? Šiuo klausimu LAT teisėjų kolegija nurodo, kad „teismo sprendimas dėl laikino tėvų valdžios apribojimo nustatymo neįgyja *res judicata* galios, todėl tėvai gali kreiptis į teismą dėl laikino tėvų valdžios panaikinimo, kai tik išnyks aplinkybės, dėl kurių jis nustatytas (CK 3.182 straipsnio 3 dalis). <...> Taigi esant sudėtingiems tėvų, globėjų ir vaiko santykiams bei neaiškiam laikui, kada gali išnykti aplinkybės, dėl kurių laikinai apribota tėvų valdžia, ir ar iš viso taip gali atsitikti, teismas gali nenustatyti laikino tėvų valdžios apribojimo termino. Šiuo aspektu teismo sprendimas laikinai apriboti tėvų valdžią, nenustatant konkretaus apribojimo termino, nereiškia tėvų valdžios apribojimo neterminuotumo prezumpcijos“.⁶² Analizuojant CK teisės normas sistemiškai galima teigti, kad sąlyginis laikino tėvų valdžios apribojimo terminas yra vieneri metai. Jam pasibaigus atsiranda pagrindas laikiną tėvų valdžios apribojimo terminą transformuoti į neterminuotą. CK 3.219 str. 3 d. nustato, kad suėjus vienerių metų terminui nuo laikino tėvų valdžios apribojimo, valstybinei įvaikinimo institucijai išsiaiškinus, ar tėvams nepanaikintas tėvų valdžios apribojimas, vaikas, dėl kurio teisių pažeidimo buvo priimtas sprendimas laikinai apriboti tėvų valdžią, gali būti įtrauktas į galimų įvaikinti vaikų sąrašą, jei tėvų valdžios apribojimas nepanaikintas.

Neterminuotai tėvų valdžia gali būti apribota, kai teismas padaro išvadą, jog vienas iš tėvų daro ypatingą žalą vaiko vystymuisi ar visiškai juo nesirūpina, ir nėra duomenų, kad padėtis gali pasikeisti (CK 3.180 straipsnio 2 dalis). Jei praeityje buvo pagrindų apriboti tėvų valdžią, tačiau jie, prasidėjus teismo procesui, savo elgesį pakeitė, pradėjo rūpintis, domėtis vaiku, tėvų valdžia gali būti apribota laikinai. LAT pažymėjo, kad laikas, kada tėvai pradėjo siekti įgyvendinti savo teises, ir tai, kad tėvų darbo bei buitinės gyvenimo sąlygos yra sudėtingesnės negu globėjų, su kuriais gyvena vaikas, negali būti

⁶¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 23 d. nutartis, Nr. 3K-3-123/2007, kat. 77.4.3; 77.6; 114.8.2; 114.11.

⁶² LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3 d. nutartis Šiaulių miesto savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius v. V. D., A. D., Nr. 3K-3-95/2009, kat. 77.6; 82.2.2.

pagrindas taikyti griežtesnį tėvų valdžios apribojimo būdą negu nustatytas įstatyme.⁶³ Net EŽTT praktikoje vienareikšmiškai pabrėžė, kad tėvų teisės auginti ir globoti savo vaikus apribojimas negali būti pateisinamas vien ta aplinkybe, kad vaiko interesai būtų geriau įgyvendinti jam augant alternatyviai globojamam.⁶⁴

Tėvų valdžia apribojama konkrečiam tėvui arba abiem tėvams konkretaus vaiko atžvilgiu. LAT konstatavo, jog, „teismas, priimdamas sprendimą dėl laikino tėvų (tėvo ar motinos) valdžios apribojimo bei vykdydamas CPK 222 str. 4 d. reikalavimus, sprendimo motyvuojamoje dalyje turi aiškiai ir tiksliai nurodyti, koku (kokiais) konkrečiu CK 3.180 str. 1 d. nurodytu pagrindu kiekvieno iš vaikų atžvilgiu tėvams apribojama tėvų valdžia“.⁶⁵ Kai apribojama tik vieno iš tėvų valdžia, vaikas lieka gyventi su tuo iš tėvų, kurio tėvų valdžia neapribota. Kai tėvų valdžia neterminuotai apribojama abiem tėvams, teismas per 3 darbo dienas įsiteisėjusį teismo sprendimą išsiunčia valstybinei įvaikinimo institucijai ir ši įtraukia į vaiką į galimų įvaikinti vaikų sąrašą (CK 3.219 str. 2 d.), tuo pačiu sprendimu vaikui steigiama globa (vaikui iki 14 metų) ar rūpyba (vaikui nuo 14 iki 16 metų) bei nustatoma vaiko gyvenamoji vieta (CK 3.183 str. 4 d.). „Nepilnamečių globą ir rūpybą reglamentuoja CK 3 kn. XVIII skyriaus normos. CK 3.252 str. 1 d. nurodytos vaiko globos (rūpybos) rūšys: 1) laikinoji globa; 2) nuolatinė globa (rūpyba). Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nustatymo pagrindai yra nurodyti CK 3.254 str. Iš šiame straipsnyje nurodytų pagrindų, kurių sąrašas laikytinas baigtiniu, analizės darytina išvada, kad tėvų valdžios apribojimo atveju laikinoji globa negali būti nustatoma (skiriama). Be to, CK 3.262 str. nurodyta, kad laikinoji globa (rūpyba) nustatoma rajono (miesto) savivaldybėje jos valdybos (mero) sprendimu (potvarkiu) pagal valstybinės vaikų teisių apsaugos institucijos teikimą, t.y. neteismine tvarka. Teismas nustato (skiria) tik nuolatinę globą. Tokia išvada seka ir iš laikinosios bei nuolatinės globos tikslų (laikinoji globos pagrindinis tikslas - grąžinti vaiką į šeimą) bei nustatymo pagrindų (CK 3.253-3.257str.) (nuolatinė globa nustatoma be tėvų globos likusiems vaikams, kai vaikas įstatymo nustatyta tvarka atskirtas nuo tėvų). Todėl tėvų valdžios apribojimo atveju,

⁶³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3 d. nutartis Šiaulių miesto savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius v. V. D., A. D., Nr. 3K-3-95/2009, kat. 77.6; 82.2.2.

⁶⁴ Sagatys G. Vaiko atskyrimas nuo tėvų ir alternatyvioji globa Europos Žmogaus Teisių Teismo juri sprudencijoje // Jurisprudencija: LTU, 2003. Nr. 41(33), p. 30.

⁶⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 19 d. nutartis Prienų rajono savivaldybės vaikų tarnybos apsaugos tarnyba v. G.Sanda, Nr. 3K-3-1285/2002, kat. 71.5; 72.2.

nepriklausomai nuo to, ar tėvų valdžia apribojama laikinai, ar neterminuotai, teismas nustato (skiria) nuolatinę (bet ne laikinąją) vaiko globą (rūpybą“.⁶⁶

Pabrėžtina, kad šiose bylose, kaip ir kitose, susijusiose su vaiko teisių gynimu, teismas nėra varžomas pareikšto reikalavimo. CK ir CPK įtvirtintos teisės normos, kuriose nustatytas aktyvus teismo vaidmuo, užtikrinant vaiko teisių įgyvendinimą. LAT aiškindamas teismo vaidmenį taikant tėvų valdžios apribojimo normas pažymėjo, kad vaiko ir tėvų atskyrimą bei tėvų valdžios apribojimą numatančios teisės normos yra tarpusavyje susijusios, vaiko atskyrimas nuo tėvų yra švelnesnė priemonė, kuri, kaip jau buvo minėta, yra taikoma nesant tėvų kaltės, kai tėvai negali vykdyti savo pareigų dėl objektyvių priežasčių. „Nenustačius pagrindo apriboti tėvų valdžią, teismas, esant įstatyminiam pagrindui, gali taikyti švelnesnę vaiko interesų ir apsaugos priemonę, remiantis CK 3.183 straipsnio 2 dalimi“,⁶⁷ kurioje nustatyta, jog nagrinėjantis ieškinį dėl tėvų valdžios apribojimo teismas nesaistomas pareikštų reikalavimų ir priima sprendimą, atsižvelgdamas į susidariusią padėtį ir vaiko interesus. CPK normose, reglamentuojančiose bylų, kylančių iš šeimos santykių, nagrinėjimo ypatumus, taip pat nustatyta teismo teisė, atsižvelgiant į ieškinio pagrindą sudarančias ir teisme paaiškėjusias bylos aplinkybes, priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, bet yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio dalyku ir pagrindu (CPK XIX skyrius „Šeimos bylų nagrinėjimo ypatumai“).

Atkreiptinas dėmesys, kad tiek vaiko ir tėvų atskyrimo, tiek tėvų valdžios apribojimo atveju, ribojimai tėvams nustatomi siekiant apsaugoti vaiko interesus, tačiau taip pat stengiamasi nenutraukti tėvų ir vaiko ryšio ir, pasikeitus aplinkybėms, grąžinti vaiką šeimai. Tokios praktikos laikosi tiek EŽTT, tiek Lietuvos teismai. Vaiko teisė į šeimos ryšius įtvirtina tiek tarptautiniai, tiek nacionaliniai teisės aktai. „CK 3.161 straipsnio 3 dalimi detalizuojama Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 9 straipsnio 1 dalyje nustatyta vaiko teisė į šeimos ryšius bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnio nuostatos dėl valstybės pagarbos šeimos gyvenimui“⁶⁸.

Sprendžiant dėl tėvų valdžios ribojimo atitinkamos priemonės taikymo ir vaiko teisių į šeimos ryšius užtikrinimo pusiausvyros, teismas atsižvelgia į EŽTT suformuota

⁶⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 19 d. nutartis Prienų rajono savivaldybės vaikų tarnybos apsaugos tarnyba v. G.Sanda, Nr. 3K-3-1285/2002, kat. 71.5; 72.2.

⁶⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 27 d. nutartis F.Baškienė v. V.Miniotas, Nr. 3K-3-1423/2002, kat. 71.5.

⁶⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 23 d. nutartis Dėl CK 3.168 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos teisės normos aiškinimo ir taikymo, Nr. 3K-3-530/2006, kat. 77.5; 77.4.2.

praktiką - sprendimus panašiose teisinėse situacijose taikant Konvencijos 8 straipsnį, nustatantį pagarbą šeimos gyvenimui. EŽTT ne kartą yra pažymėjęs, kad šeimos išskyrimas yra labai rimto pobūdžio apribojimas. „Toks žingsnis turi būti pagrįstas pakankamai protingais ir svarbiais vertinimais, atsižvelgiant į vaiko interesus (Olsson v. Sweden (no.1) judgement of 24 March 1988, Series A no. 130, p. 33-34 §72). Teismas turi nustatyti, ar konkrečiu atveju apribojimo pagrindai yra svarbūs ir pakankami (Olsson v. Sweden, p. 32 §68, Vogt v. Germany judgement of 26 September 1995, Series A no. 323, p. 25,26 §52)“.⁶⁹

2.3. VAIKO ATSKYRIMO NUO TĖVŲ BEI TĖVŲ VALDŽIOS APRIBOJIMO PASEKMĖS.

CK 3.180 str. 3 d. įtvirtintos pasekmės, atsirandančios tėvams apribojus tėvų valdžią. Šios pasekmės yra susijusios su tėvų teisėmis auklėjant ir auginant vaiką ir priklauso nuo to, kokia ribojimo rūšis ir būdas pritaikytas. Tėvų valdžios ribojimo instituto analizė leidžia išskirti tam tikrus vaiko atskyrimo nuo tėvų bei tėvų valdžios apribojimo panašumus ir skirtumus.

2.3.a. Tėvų valdžios ribojimo pasekmių panašumai ir skirtumai.

Panašumai. Tėvų valdžios ribojimo atveju (tiek esant tėvų kaltei, tiek nesant) tėvai netenka tam tikrų asmeninių teisių – teisės gyventi su vaiku, reikalauti grąžinti jį iš kitų asmenų. Tačiau vaiko teisė į šeimos ryšius yra ginama visais atvejais. „Vaiko gyvenimas kartu su tėvais, jo auklėjimas ir auginimas savo tėvų šeimoje turi pirmenybę prieš kitus vaiko gyvenimo ir auklėjimo būdus. Kad būtų užtikrinta vaiko teisė būti auklėjamam savo tėvų, nustatyta vaiko teisė bendrauti su tėvais, nesvarbu, gyvena šie kartu su vaiku ar atskirai. Praktinis šios teisės įgyvendinimas nustatytas CK 3.170, 3.175 straipsniuose.“⁷⁰ Vis dėlto, atskirais atvejais teisės matytis su vaiku įgyvendinimas gali būti apribotas, jei toks bendravimas gali sukelti neigiamus padarinius pačiam vaikui. Tiek EŽTT, tiek Lietuvos teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad vaiko teisės bei teisėti interesai laikomi prioritetinėmis vertybėmis, kurias ginant galima apriboti kitų asmenų interesus.

⁶⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 8 d. nutartis Šiaulių miesto savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius v. V. D., A. D., Nr. 3K-3-209/2008, kat. 77.6; 82.2.2.

⁷⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 23 d. nutartis Dėl CK 3.168 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos teisės normos aiškinimo ir taikymo, Nr. 3K-3-530/2006, kat. 77.5; 77.4.2.

Jei tėvai, lankydami vaiką, jį traumuoja, jiems gali būti uždrausta matytis su vaiku. Tokią išvadą teismai padaro įvertinus byloje surinktus įrodymus, eksperto išvadą (jei buvo atlikta), Vaikų teisių apsaugos tarnybos išvadą, šios išvados nėra teismui privalomos, bet į kurias jis atsižvelgia ir įvertina kartu su kitais pateiktais įrodymais.

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 12 straipsnyje įtvirtinta vaiko teisė reikšti savo pažiūras visais jį liečiančiais klausimais ir būti išklaustyta bet kokio jį liečiančio nagrinėjimo metu. Vaiko teisė reikšti savo nuomonę įtvirtinta CK 3.177 str. CK 3.183 str. 3 d. nustato, kad teismas išklauso vaiko, galinčio suformuluoti savo pažiūras, nuomonę ir į tai atsižvelgia.

Norėčiau pažymėti, kad nepilnamečių vaikų teismo posėdyje teikiami parodymai teismo vertinami kartu su kitais įrodymais. CK 3.164 str. bei CPK 380 str. įtvirtinta nuostata dėl nepilnamečio vaiko dalyvavimo užtikrinant jo teises. Sprendžiant, bet kokį su vaiku susijusį klausimą, vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklaustytas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma, - per atstovą. Priimant sprendimą turi būti atsižvelgta į vaiko nuomonę, jei tai neprieštaruoja paties vaiko interesams (CPK 380 str. 1 d.; CK 3.164 str. 1 d.). Pvz. pirmosios instancijos teisme, civ. byloje Nr. 2-6739-726/2010, dėl tėvo valdžios neterminuoto apribojimo teismas, vadovaudamasis LR CK ir CPK normomis, priėmė nutartį įtraukti nepilnametį (16 metų) į bylą trečiuoju asmeniu, kadangi buvo sprendžiamas klausimas dėl vaiko teisių ir pareigų, todėl būtina išklausti vaiko nuomonę ir priimti teisingą sprendimą, su tuo sutiko ir posėdyje dalyvavęs vaiko teisių apsaugos atstovas. Į teismo procesą, remiantis CK 3.164 str. 2 d., galima įtraukti nepilnametį nuo 14 metų.

LAT vienoje iš bylų, pripažino pagrįstomis Apeliacinės instancijos teismo išvadas, kuris savo ruožtu paliko nepakeitą pirmosios instancijos teismo sprendimą, kuriuo tėvui buvo nustatytas laikinas tėvų valdžios apribojimas, nustačius pareigų auklėti savo vaikus, jais rūpintis nevykdymą. Atsakovas amoraliau elgesiu darė žalingą įtaką vaikams, dėl to buvo pažeisti nepilnamečių vaikų teisės ir interesai, atsakovas nesudarė tinkamų sąlygų nepilnamečių vaikų auklėjimui, priežiūrai, ugdymui, todėl teismas padarė išvadą, kad šių atsakovo nustatytų neteisėtų veiksmų pakako siekiant apriboti jo valdžią, nenustatant bendravimo tvarkos pagal atsakovo prašymą. Pirmosios instancijos teismas tokį sprendimą motyvavo tuo, kad laikinai apribojus tėvo valdžią, tėvui nedraudžiama bendrauti su dukterimis, tačiau, nors ieškovė ir nedraudė vaikams matytis su tėvu, bet jos pačios nesutiko matytis su tėvu atskirai, atsisakė su juo bendrauti.⁷¹ Taigi nepilnamečiams

⁷¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 30 d. nutartis J. T. v. K. T., Nr. 3K-3-236/2008, kat. 42.8; 114.11.

vaikams išreiškus aiškų nenorą bendrauti su tėvu, teismas, įvertinus kitus byloje surinktus įrodymus bei įvertinus svarbes bylai aplinkybes, siekiant apsaugoti vaikus nuo žalingos tėvo įtakos, ne tik laikinai apribojo tėvo valdžią, bet nenustatė bendravimo su tėvu tvarkos.

Priimant sprendimą, vaiko norams turi būti skiriamas didelis dėmesys. Tačiau vertinant vaiko norus ir skiriant tam dėmesį, turi būti atsižvelgta į vaiko amžių ir jo brandumą. Taip pat vaiko norų vertinimas priklauso ir nuo jų motyvacijos, kurią pateikia vaikas. Be to, vaiko norus būtina vertinti atsižvelgiant į kitas bylos aplinkybes, ypač į tai, ar vaiko norai atitinka jo interesus.⁷² Nors įstatymas nenumato konkrečios amžiaus ribos, nuo kada vaikas gali reikšti savo norus ir pažiūras, akivaizdu, kad kuo mažesnis vaikas, tuo didesnė tikimybė, kad jis negali suprasti savo interesų bei išreikšti tvirtą, motyvuotą norą. Kuo mažesnis vaikas, tuo ji lengviau paveikti. Todėl kiekvienu konkrečiu atveju teismas pats sprendžia dėl vaiko brandumo, o prireikus gali skirti ekspertizę.

Norėčiau pabrėžti, kad EŽTT neišskiria tėvų valdžios ribojimo instituto rūšis tėvų kaltės požiūriu. Vaiko ir tėvų atskyrimo samprata pagal EŽTT nėra tapati CK 3.179 str. Ji apima ir vaiko atskyrimą nuo tėvų dėl aplinkybių, susijusių su vaiko teisių pažeidimais šeimoje, dėl kurių CK numato tėvų valdžios apribojimo taikymo galimybę.

Europos žmogaus teisių teismas (toliau Teismas) yra ne kartą pasisakęs vaikų ir tėvų atskyrimo ir teisės bendrauti klausimais. Daugeliu atvejų pareiškėjai ginčija arba pačius valstybių veiksmus, atskiriant tėvus (vieną iš tėvų) nuo vaiko, arba tokio atskyrimo metu jiems taikomas priemones, ribojančias tėvų ir vaikų teises matytis, bendrauti, atskirai gyvenančio tėvo (motinos) teisę dalyvauti auklėjant vaiką ir t. t. Byloje *Johansen v. Norway* buvo konstatuota, kad „valstybių institucijos sprendamos vaiko paėmimo iš šeimos tikslingumo klausimą naudojami plačia veikimo laisve. Daug griežtesni reikalavimai taikomi tolesniems iš šios priemonės kylantiems apribojimams, susijusiems su tėvų teisių (ypač tai susiję su teise matytis su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant) ir bet kokių teisinių garantijų užtikrinančių vaikų ir tėvų teisę į jų šeimos gyvenimo neliečiamumą, suvaržymu“.⁷³ Taigi Teismas, pripažino, kad nacionalinės institucijos, priimdamos sprendimą atskirti vaiką ir motiną bei nustatydamos vaiko globą kitoje šeimoje, neperžengė joms suteiktų plačių veikimo ribų. Tuo tarpu tolesnės priemonės (motinystės teisių apribojimas ir teisės palaikyti ryšius su dukra) buvo pripažintos įsikišimu į šeimos gyvenimą, neproporcingu siekiamiems tikslams, todėl pažeidžiančiu

⁷² LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje *V.Gineitas v. I.Ginaitienė*, Nr. 3K-3-659/2004, 71.4; 72.2.

⁷³ EŽTT 1996 m. rugpjūčio 7 d. sprendimas byloje *Johansen v. Norway*.

konvencijoje ginamą asmens teisę.⁷⁴ EŽTT praktikoje yra įtvirtinta prezumpcija, kad pats tėvų psichinio sutrikimo faktas negali būti laikomas pagrindu, kuris neleistų tėvams matytis, bendrauti su vaiku. Klausimas ar atskirti vaikai ir tėvai galėtų bendrauti, turėtų būti sprendžiama atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes ir vadovaujantis išimtinai vaiko interesais. Nusprendęs, kad bendravimas su atskirtais tėvais nekenks vaikui, teismas gali nustatyti atitinkamą tokių tėvų bendravimo su vaiku tvarką. LAT vienoje iš bylų yra pabrėžęs, kad jei vaikas nuo tėvo atskirtas iš esmės dėl to, kad dėl susidariusių aplinkybių tėvas nevykdė tėviškų pareigų ir nėra vaiko ir tėvo tarpusavio ryšio. Dėl to teismui, visapusiškai ištyrus ir įvertinus faktines aplinkybes ir vis tik nusprendus atskirti vaiką nuo tėvo, „taikant CK 3.179 straipsnio 1 dalį, būtų būtina kartu spręsti ir bendravimo tvarkos su vaiku nustatymą, siekiant atkurti vaiko teisę į šeimos ryšius; nustačius teisinį pagrindą, vaiką gražinti tėvui, taip pat nustatyti vaiko bendravimo tvarką su seneliais. Teismas, nustatęs, kad vaiko perkėlimas į tėvo šeimą apsukintas, turėtų svarstyti galimybę dėl sprendimo vykdymo atidėjimo iki bus atkurti tėvo ir vaiko tarpusavio ryšiai (CPK 284 straipsnis)“.⁷⁵

Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje SCOZZARI ir GIUNTA v. Italia pabrėžė, kad „tokia radikali priemonė kaip visiškas bendravimo su motina uždraudimas gali būti pateisinama tik išimtiniais atvejais. <...> Teismas akcentavo, kad tėvo (motinos) ir vaiko buvimas kartu yra esminė šeimos gyvenimo sudedamoji dalis, <...> todėl kiekviena laikinos globos taikymo priemonė turėtų būti suderinta su pagrindiniu tikslu – suvienyti biologinius tėvus ir vaiką“.⁷⁶

Pažymėtina, kad teismui priėmus sprendimą apriboti tėvų valdžią, panašiai kaip vaiko ir tėvų atskyrimo atveju, vaikui išlieka ne tik teisė matytis, bendrauti su tuo iš tėvų, kuriam apribota tėvų valdžia, bet ir teisė bendrauti su artimaisiais tėvo (motinos), kuriam apribota tėvų valdžia, giminaičiais. Įstatyme įtvirtinta vaiko artimųjų giminaičių teisė bendrauti su vaikaičiais yra savarankiška teisė, todėl negali būti siejama su vaiko tėvo (motinos) teise bendrauti su vaikais. Artimųjų giminaičių bendravimas su vaiku, kaip ir bendravimo su tėvu, kuriam apribota tėvų valdžia atveju, yra galimas jeigu tai neprieštaruoja vaiko interesams. Įstatyme nekonkretinama, kokia padėtis ar veiksmai laikytini priešingais vaikų interesams, dėl kurių galėtų būti ribojamas bendravimo teisės įgyvendinimas. „Kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgiant į vaikų brandą, susidariusią

⁷⁴ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje // Jurisprudencija: LTU, 2002. Nr. 33(25), p. 91.

⁷⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 23 d. nutartis Dėl CK 3.168 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos teisės normos aiškinimo ir taikymo, Nr. 3K-3-530/2006, kat. 77.5; 77.4.2.

⁷⁶ EŽTT 2000 m. liepos 13 d. sprendimas byloje Scozzari Giunta v. Italia, Nr. 39221/98 ir 41963/98.

padėtį ir artimųjų giminaičių poelgius, jų gyvenimo būdą ir kitas konkrečias aplinkybes, sprendžiama, ar bendravimas atitinka vaikų interesus. Pažymėtina, kad pagrindinis kriterijus, lemiantis trečiųjų asmenų (ne tėvų) ir vaikų šeimos ryšio užtikrinimo teisinėmis priemonėmis būtinybę, turi būti šio ryšio teisinis vertinimas, jei toks ryšys Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnio prasme gali būti laikomas šeimos gyvenimu, egzistuojančiu tarp vaiko ir konkretaus asmens, atsiranda pareiga užtikrinti šį ryšį. <...> Vaiko bendravimas su artimaisiais giminaičiais yra itin svarbus vaiko tapatybės jausmui, jo visapusiškai ir harmoningai raidai, todėl turi būti siekiama užtikrinti, kad vaikas galėtų palaikyti ryšius ne tik su tėvais, bet ir su kitais artimais asmenimis, priklausančiais vadinamajai „išplėstinei šeimai“. <...> Problema yra ta, kad CK 3.176 straipsnyje ir kituose vaiko teisių apsaugos srities įstatymuose nenurodyta, kokias konkrečiai sąlygas būtina sudaryti, kad būtų tinkamai įgyvendinta vaiko teisė bendrauti su artimaisiais giminaičiais. Minėta, jog šios sąlygos kiekvienu konkrečiu atveju gali skirtis, nes tai priklauso nuo vaikų amžiaus, jų poreikių, auklėjimo krypties, šeimos, kurioje vaikas auga, savitumų, artimųjų giminaičių gyvenimo aplinkos, asmeninių santykių ir panašiai. Kiekvienu atveju vaikas turi turėti galimybę susitikti su artimaisiais giminaičiais, bendrauti, jei tai įmanoma, telefonu, laiškais ar kitaip, suprasdamas ir žinodamas, kad bendrauja su giminaičiais, jausdamas giminės bendrumo ryšį“.⁷⁷

Atkreiptinas dėmesys, kad, tiek atskyrus vaiką nuo tėvų, tiek apribojus tėvų valdžią, išlieka pareiga išlaikyti vaiką, išskyrus atvejus, kai jis įvaikinamas. Jeigu vaikui yra nustatyta globa (rūpyba), tai išlaikymas išieškomas globėjui (rūpintojui), kuris privalo naudoti gautą išlaikymą išimtinai vaiko interesams. Jeigu vaikas, kuriam priteistas išlaikymas, gyvena vaikų globos institucijoje, išlaikymas išieškomas ir mokamas vaikų globos institucijai. Tokiu atveju vaikų globos institucija atidaro kiekvieno išlaikymą gaunančio vaiko sąskaitą valstybės kontroliuojamoje kredito įstaigoje. Šioje sąskaitoje esančiomis lėšomis įstatymų nustatyta tvarka savo interesais gali disponuoti tik pats vaikas ar vaiko interesais – jo globėjas (rūpintojas).

Skirtumai. Apribojus tėvų valdžią, skirtingai nei vaikų ir tėvų atskyrimo atveju, kai atskirtam vaikui išsaugomos visos asmeninės ir turtinės teisės ir pareigos (CK 3.179 str. 2 d.), pagrįstos giminyste, tėvams sustabdomos asmeninės ir turtinės teisės, pagrįstos giminyste ir nustatytos įstatyme (CK 3.180 straipsnio 3 d.). Tėvai netenka teisės auklėti savo vaiką, t. y. spresti su juo susijusius klausimus.

⁷⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 20 d. nutartis P. S., V. S. v. E. S., Nr. 3K-3-57/2007, kat. 77.4.4.

Apribojus tėvų valdžią neterminuotai, skirtingai nei vaiko ir tėvų atskyrimo atveju, be atskiro tėvų sutikimo vaikas gali būti įvaikintas. Įvaikinimu panaikinamos tėvų ir vaikų bei jų giminaičių pagal kilmę tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės bei pareigos ir sukuriamos tėvams bei jų giminaičiams ir įvaikiams bei jų palikuonims tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės bei pareigos kaip giminaičiams pagal kilmę (CK 3.227 str. 1 d.).

Tėvams, kurių valdžia apribota sustabdomos tokios turtinės teisės, kaip: teisė administruoti bei paveldėti vaikų turtą, teisė į išlaikymą vaikui suaugus (apie tai plačiau bus kalbama sekančiame skyriuje).

Skirtingai negu vaiko atskyrimo nuo tėvų atveju ieškinį dėl tėvų valdžios apribojimo panaikinimo gali pareikšti tik tėvai (tėvas ar motina), kuriems yra taikytas tėvų valdžios apribojimas. Kitiems asmenims bei institucijoms tokią galimybę įstatymas nenumato. Tėvai, kreipiantys į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo panaikinimo turi pateikti įrodymus, kad pakeitė savo elgesį bei gali tinkamai vykdyti pareigas savo vaikams, t. y. tinkamai auklėti savo vaikus bei jais rūpintis.

Ištyrus vaiko ir tėvų atskyrimo bei tėvų valdžios apribojimo institutą, galima spręsti apie jų reglamentuojančių teisės normų taikymo sudėtingumą, kadangi teismui tenka atlikti sudėtingą funkcija – nustatyti teisingą pusiausvyrą tarp vaiko interesų apsaugos principo (pavyzdiui, teisės augti saugioje bei stabilioje aplinkoje) ir tėvų intereso vėl būti kartu su vaiku.

Sprendžiant šią užduotį ypatinga svarba teikiama geriausiems vaiko interesams, kurie, priklausomai nuo jų prigimties ir rimtumo, gali būti viršesni už tėvų interesus. Kai vaiko ir tėvų ryšiai nesusiformavę, teismas turėtų svarstyti galimybę taikyti atitinkamą įstatyme nustatytą tėvų valdžios ribojimo priemonę kartu ją derinant su įstatyme nustatytais vaiko teisių įgyvendinimo priemonėmis, taip pat ir galimybę atkurti ryšius su šeima.

2.3.b. Vaiko interesas.

Pastebėtina, kad tiek tarptautiniai teisės aktai (pvz., JT Vaiko teisių konvencija), tiek nacionaliniai teisės įtvirtina būtinybę visus klausimus susijusius su vaiku spręsti per vaiko interesų prizmę. Vaiko interesas yra vienas svarbiausių kriterijų teismui sprendžiant dėl tėvų valdžios ribojimo taikymo galimybės. Tačiau jokiame teisės akte vaiko interesų sąvoka nėra apibrėžta. Todėl yra svarbu vaiko interesų sąvoką bei jos turinį. Atsakymo

tenka ieškoti teismų praktikoje. Aiškiausiai vaiko interesų sąvoka apibrėžta LAT nutartyje Nr. 3K-3-735/2002: vaiko interesai - tai vaiko teisės, numatytos ir garantuotos įstatymuose ir galimybė šias teises įgyvendinti konkrečioje situacijoje. Todėl vaikų interesų sąvokos turinį sudaro vaiko teisės: gyventi ir augti, būti sveikam, teisė į individualybę, į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę, į gyvenamąjį būstą, į valstybės paramą ir išlaikymą, į mokslą, poilsį ir laisvalaikį ir t.t.⁷⁸ Kadangi vaiko teisės yra susijusios ir su jo pareigomis (pvz., vaiko teisė į mokslą yra ir jo pareiga), todėl manytina, kad į vaiko interesų turinį turėtų patekti ir jo pareigos.

Galima išskirti bendruosius (turėti tinkamas sąlygas vystymuisi, mokymuisi, bendrauti su savo artimais giminaičiais ir kiti nustatyti teisės aktuose) ir individualiuosius vaiko interesus, kurie priklauso nuo konkretaus vaiko individualių savybių. Todėl teismas, remdamasis prioritetiniu vaiko teisių ir interesų principu, turi išsiaiškinti tiek bendruosius, tiek individualiuosius vaiko interesus ir į juos atsižvelgti priimdamas sprendimą.⁷⁹

Tad, nustatant vaiko interesus visų pirma būtina atsižvelgti į paties vaiko norus, siekius, teikiamus prioritetus, tačiau tai nėra vaiko interesų turinį nulemianti aplinkybė. Svarbiausia yra objektyvieji kriterijai: nustatant vaiko interesų turinį, teismas turi vadovautis objektyviais kriterijais, nulemiančiais vaiko, kaip išsilavinusios, sveikos, aukštų moralinių savybių, tvirtos asmenybės, vystymąsi⁸⁰.

⁷⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje R. R. v. A. R., Nr. 3K-3-735/2002, kat. 71.4; 94.1.

⁷⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Dainius Čeikauskas v. Ramunė Čeikauskienė, Nr. 3K-3-1136/2003, kat. 71.4; 90.

⁸⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje L. Maksvytis v. I. Maksvytienė ir kt., Nr. 3K-3-207/2003, kat. 71.4; 94.3.

9. TURPINĖS NETINKAMOS TĖVŲ VALDŽIOS ĮGYVENDINIMO PASEKMĖS.

„Pareigos rūpintis vaiku, auklėti jį ir išlaikyti, sudaryti normalias gyvenamosios aplinkos sąlygas kyla iš tėvų prigimtinės prievolės būti atsakingiems už vaikų padėtį iki jiems sulaukiant pilnametystės“.⁸¹

Paminėtina, kad tiek asmeninės, tiek turtinės tėvų teisės ir pareigos yra asmeninio pobūdžio, todėl tėvai šių savo pareigų negali atsisakyti vykdyti arba perkelti kitiems asmenim, o tėvams netinkamai įgyvendinantiems tėvų valdžią gali atsirasti ne tik asmeninės neturtinės, bet turtinės teisinės pasekmės, pavyzdžiui, tėvams gali atsirasti įstatyme numatyta atsakomybė už nepilnamečio padarytą žalą; tėvams netinkamai įgyvendinantiems išlaikymo nepilnamečiam vaikui teikimo pareigą, išlaikymo pareigos vykdymas, skirtingai nei asmeninių neturtinių pareigų savo nepilnamečiams vaikams vykdymo atveju, gali būti užtikrintas valstybės prievartos priemonėmis; tėvams netinkamai įgyvendinantiems nepilnamečių vaikų turto tvarkymo - uzufrukto teisę, teismas gali ją panaikinti ir pan.

3.1. ŽALA – NETINKAMOS TĖVŲ VALDŽIOS ĮGYVENDINIMO PASEKMĖ

Žala tai „teisės saugomų asmeninių ir turtinių vertybių sunaikinimas arba pakenkimas neteisėtais veiksmais, sukėlus neigiamų pasekmių, kurias galima įvertinti pagal turtinę išraišką“⁸². Dėl padarytos žalos atsiranda turtinio pobūdžio teisinis santykis – civilinė atsakomybė, kylanti žalą padariusiam asmeniui, kuris privalo ją visiškai atlyginti. Galima išskirti dvi civilinės atsakomybės rūšis: deliktinę ir sutartinę.

Deliktinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, atsirandanti dėl žalos, kuri nesusijusi su sutartiniais santykiais, išskyrus įstatymu nustatytus atvejus, kai deliktinė atsakomybė atsiranda dėl žalos, susijusios su sutartiniais santykiais. Deliktinės atsakomybės atsiradimo sąlygos yra: neteisėti veiksmai, kaltė, žala, priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir padarytos žalos.

⁸¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 26 d. nutartis V. Sinkevič v. M. Sinkevič, Nr. 3K-3-259/2004, kat. 72.2.

⁸² Mykolo Riomerio universitetas. Civilinė teisė (Prievolių teisė). Vilnius. 2006, p. 191.

Kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokių elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos (CK 6.263 str. 1 d.).

Prievolės dėl žalos padarymo šalys yra kreditorius ir skolininkas. Kreditorius yra žalos atlyginimo prievolės dalyvis, kuriam priklauso teisė reikalauti atlyginti žalą (CK 6.1 str.). Skolininkas yra žalą padaręs asmuo, delikto atveju tai gali būti asmuo, kuris padarė žalą, arba asmuo, kuriam įstatymas numato atsakyti už kito asmens veiksmus arba už jo valdomų daiktų padarytą žalą.

Įstatymas numato deliktinę tėvų atsakomybę už žalą, padarytą nepilnamečių iki 14 metų vaikams (CK 6.275 str.).

3.1.a. Tėvų atsakomybė už nepilnamečių padarytą žalą.

Atsakomybė pagal deliktinę prievolę atsiranda tik veiksniam asmeniui, sugebančiam valdyti savo veiksmus bei teisingai įvardinti jų galimas pasekmes. Tokią galimybę fizinis asmuo įgyja sulaukęs 14 metų amžiaus, tačiau jo padaryta žala turi būti atlyginta (CK 2.7 str.). Subjektai, kuriems kyla pareiga atlyginti nuostolius už nepilnamečio iki 14 m. padarytą žalą nurodyti įstatyme (CK 6.275 str. 1 d.), t. y. nuostolius privalo atlyginti nepilnamečio vaiko tėvai arba globėjai. Remiantis įstatyme nustatytu tėvų valdžios lybybės principu, tėvai atsako už nepilnamečio iki 14 m. padarytą žalą nepriklausomai nuo jų šeimos statuso, t. y. ar jie susituokę ar ne. Atleidimas nuo civilinės atsakomybės yra galimas tik, jei vienas iš tėvų įrodys aplinkybes, kad negalėjo prižiūrėti, auklėti vaiką, bendrauti su juo dėl kito iš tėvų kaltės. Taigi civilinės atsakomybės pagrindas yra kaltė. „Tėvų ir globėjų kaltė suprantama, kaip netinkama mažamečių priežiūra, neatsakingas požiūris į jų auklėjimą, nepanaudojimas arba netinkamas tėvų valdžios panaudojimas, sudaręs sąlygas neteisėtam, žalingo pobūdžio vaikų elgesiui.“⁸³ CK 6.248 str. nustato skolininko kaltės prezumpciją, todėl aiškinant CK 6.275 str. normą sistemiškai galima teigti, kad tėvų kaltė už nepilnamečio padarytą žalą irgi preziumuojama. Todėl atleidimas nuo civilinės atsakomybės yra galimas tik nugincijus kaltės prezumpciją, t. y. tėvams įrodžius aplinkybes dėl kurių jie objektyviai negalėjo įgyvendinti savo teisių (pvz., lyga).

„Tėvai, kurių valdžia apribota dėl jų kaltės, atsako už nepilnamečių vaikų padarytą žalą bendrais pagrindais, jeigu nepilnamečių vaikų veiksmai yra netinkamo tėvų valdžios

⁸³ Mykolo Riomerio universitetas. Civilinė teisė (Prievolių teisė). Vilnius. 2006, p. 234.

įgyvendinimo pasekmė. Jeigu nepilnamečiui yra paskirtas globėjas arba rūpintojas, tėvai, kurių valdžia apribota, neatsako.⁸⁴ Tėvai taip pat neatsako, kai vaikas įvaikinamas, nes vaiką įvaikinus tėvams pasibaigia su vaiku susijusios teisės ir pareigos – tėviai tampa vaiko tėvais pagal įstatymą. Įstatymas numato, kitų institucijų – mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ar globos (rūpybos), kurios prižiūri nepilnametį. „Ši teisės norma yra taikoma tik kai vaikas iki 14 metų padaro žalos minėtų institucijų prižiūrimas <...>, jų kaltė preziumuojama. Žala gali būti ir netinkamo tėvų auklėjimo bei netinkamos minėtų institucijų priežiūros padarinys. Todėl galima bendra vaiko tėvų ir minėtų institucijų atsakomybė pagal dalinės civilinės atsakomybės taisyklės.“⁸⁵

Pažymėtina, kad nepilnametis nuo 14 iki 18 metų pripažįstamas ribotai veiksniumi, tai reiškia, kad deliktinėje atsakomybėje jie gali savarankiškai atsakyti už žalą. Šiuo atveju tėvai, kiti įstatyme numatyti asmenys yra subsidiariai atsakingi už nepilnamečio nuo 14 iki 18 metų padarytą žalą, t. y. tėvai, globėjai ir kitos jau minėtos institucijos atsako tik ta dalimi, kuria negali atsakyti nepilnametis. Skirtingai, nei tėvų atsakomybės už nepilnamečio iki 14 metų padarytą žalą atveju, kai tėvų ir globėjų pareiga išlieka vaikui tapus pilnamečiu (CK 6.280 str. 3 d.), tėvų atsakomybės už nepilnamečio nuo 14 iki 18 metų padarytą žalą atveju, pareiga atlyginti žalą pasibaigia: kai vaikas tampa pilnamečiu ar emancipuojamas, kai nepilnametis iki pilnametystės įgyja turto ar kitų pajamų kurių pakanka žalai atlyginti. Vienu ir kitu aptartu atveju tėvai, globėjai arba institucijos, prižiūrinčios nepilnametį, „atlyginę nepilnamečio padarytą žalą, regresio teisės išieškoti iš nepilnamečio neįgyja (CK 6.280 str.), nes šiame straipsnyje nustatyta atsakomybė esant jų pačių kaltei.“⁸⁶

3.1.b. Žala kaip pareigos aprūpinti vaiką būstu netinkamo vykdymo pasekmė

Nagrinėjant žalos, kaip netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimo pasekmės ypatumus reikėtų pažymėti, kad dėl netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimo tėvams civilinė atsakomybė gali atsirasti ne tik už nepilnamečio padarytą žalą, kai tėvai privalės atlyginti kitiems asmenims padarytą žalą, bet taipogi tėvams (vienam iš tėvų) netinkamai

⁸⁴ Mykolo Riomerio universitetas. Civilinė teisė (Prievolių teisė). Vilnius. 2006, p. 234.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. VI Knyga: Prievolių teisė (I). Justitia. Vilnius, 2003, p. 384.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. VI Knyga: Prievolių teisė (I). Justitia. Vilnius, 2003, p. 385.

vykdantiems pareigas savo nepilnamečių vaikų atžvilgiu gali tekti būti atsakovais dėl turtinės (neturtinės) žalos pačiam vaikui atlyginimo.

LAT yra pažymėjęs, kad „pažeidus specialiuosiuose teisės aktuose įtvirtintą tėvų pareigą aprūpinti vaiką būstu ir dėl to vaikui patyrus žalos, pažeidžiama bendroji kiekvieno asmens pareiga laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos. Tokiu atveju atsiranda pagrindas deliktinei civilinei atsakomybei taikyti, nustatius visas civilinės atsakomybės sąlygas (CK 6.245 straipsnio 2, 4 dalys, 6.246–6.249, 6.263 straipsniai). <...> Kasatorius pažeidė tėvo pareigą užtikrinti ieškovės teisę į būstą. Šis kasatoriaus atliktas teisės pažeidimas kvalifikuotinas kaip neteisėti veiksmai (neteisėtas neveikimas), nes juo neįvykdyta Vaiko teisių apsaugos įstatyme nustatyta tėvo pareiga ir pažeista bendro pobūdžio pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai dėl vaiko interesų (CK 6.246 straipsnio 1 dalis). <...> Pagal CK 6.249 straipsnio 1 dalį žala yra asmens, turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų. Be kitų, tiesioginiai nuostoliai yra išlaidos, skirtos pažeistai teisei grąžinti į padėtį, buvusią iki teisės pažeidimo. Netekus vaiko gyvenamosios vietos ir pažeidus vaiko teisę į būstą, tokios išlaidos gali būti faktinės kito būsto įsigijimo išlaidos. Bylą nagrinėję teismai nustatė, kad ieškovės motina R. Z. 2007 m. gegužės mėn. asmeninės nuosavybės teise nusipirko 15,29 kv. m butą (*duomenys neskelbtini*) už 72 tūkst. Lt, todėl, atsižvelgę į tėvo ir motinos lygias pareigas aprūpinti dukterį būstu, taip pat abiejų tėvų galėjimą ieškovei teikti išlaikymą lygiomis dalimis, priteisė A. D. iš atsakovo 36 tūkst. litų tiesioginių nuostolių. <...> Priežastinis ryšys ir kaltė taip pat konstatuoti, nes ieškovės patirta žala buvo nulemta kasatoriaus neteisėtų veiksmų, o kasatoriaus kaltė – neatsargumas, nes, atsižvelgiant į pažeistos prievolės esmę ir kitas byloje nustatytas aplinkybes, šis asmuo nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamoms sąlygoms buvo būtina.“⁸⁷

Nagrinėjant žalos atsiradimo, kaip netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimo pasekmes, norėčiau pastebėti, kad žalos vaikui atlyginimas nepriklauso nuo tėvų tarpusavio teisinės padėties. Tiek Lietuvos (Konstitucijos 29 str. 1 d., CK 3.161 str.), tiek tarptautiniai teisės aktai (Europos konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso⁸⁸) vienodai gina tiek susituokusių, tiek nesusituokusių tėvų vaikų teises. Todėl LAT, sprendžiant dėl nesantuokinio vaiko teisės į gyvenamąjį būstą gynimo išaiškino galimybę

⁸⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 9 d. nutartis, Nr. 3K-3-383/2008, kat. 44.5.2.1; 76.3; 77.4.2.

⁸⁸ 1975 m. Europos Konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso // Žin., 1997. Nr. 60-1404.

taikyti įstatymo analogija. „Atsižvelgiant į tai, kad nėra teisės normos, tiesiogiai įtvirtinančios nesusituokusių ir neįregistravusių partnerystės tėvų vaikų teisių garantijas teisės naudotis gyvenamąja patalpa išlikimo aspektu, vadovaujantis CK 1.8 straipsnio 1 dalimi pagal analogiją taikytinas galiojantis CK 3.71 straipsnis, kuris įtvirtina šias vaikų teisių apsaugos garantijas, kai vaiko tėvai yra sutuoktiniai.“⁸⁹

Kalbant apie tėvo (motinos), netinkamai vykdžiusio (-sios) paregą aprūpinti vaiką būstu, nesudarant jam tinkamas gyvenimo bei vystymosi sąlygas, tėvams gali atsirasti pareiga atlyginti ne tik turtinę žalą (kaip aptartu atveju), bet ir kitos turtinės pasekmės. Viena iš tokių pasekmių, kuria norėčiau aptarti yra sandorio, pažeidžiančio vaiko teises bei teisėtus interesus ir prieštaraujančio imperatyviosioms teisės normoms, pripažinimas niekiniu ir negaliojančiu bei restitucija.

LAT byloje Nr. 3K-3-558/2010 nustatė, kad nesantuokinio vaiko tėvas, sudarius sandorį dėl nekilnojamojo daikto (žemės su namu) pirkimo-pardavimo, kuriame gyveno jo nepilnametis vaikas, pažeidė CK 3.85 str. 2 d. nustatytą reikalavimą, susijusį su šeimos turto perleidimo tvarka. Šis reikalavimas yra skirtas apsaugoti nepilnamečio vaiko teisėtus interesus bei užtikrina jam tinkamas gyvenimo sąlygas ir yra imperatyviojo pobūdžio. Todėl „reikalavimo pažeidimas (reikalavimo gauti teismo leidimą nekilnojamojo turto pardavimui sudaryti nesilaikymas) yra teisinis pagrindas nuosavybės teisės į nekilnojamąjį daiktą perleidimo sandorį pripažinti niekiniu ir negaliojančiu (CK 1.80 straipsnio 1 dalis)“⁹⁰. Vaiko interesus pripažinus viršesniais už „sąžiningų“ įgyjėjų interesus, teismas pažymėjo, kad „pirkėjai (atsakovai K.) yra niekinio sandorio dalyviai ir negali būti pripažinti sąžiningais CK 1.80 straipsnio 4 dalies prasme trečiaisiais asmenimis.“⁹¹ Todėl teismas, vadovaudamasis vaiko interesų prioritetu, nusprendė, esant galimybei sandorį pripažinti niekiniu ir negaliojančiu bei pritaikyti restituciją.

Pažymėtina, kad visiškai atlyginti reikia tik turtinę žalą, nes neturtinė žala - asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais (CK 6.250 str. 1 d.), yra atlyginama tik įstatymų numatytais atvejais. Neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo (CK 6.250 str. 2 d.). „Pagal naująjį Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą 2003 m. pateiktas pirmasis prokuroro ieškinys

⁸⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 26 d. nutartis, Nr. 3K-3-302/2006, kat. 30.10; 32.2; 77.3; 77.4.2; 78.2.1.

⁹⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 27 d. nutartis Nr. 3K-3-558/2010, kat. 21.4.1.1; 21.6; 77.2.

⁹¹ Ten pat.

teismui ginant nepilnametės interesus dėl neturtinės žalos, padarytos nusikalstamais veiksmais, atlyginimo (ieškinio kaina – 50.000 Lt). Neturtinė žala pasireiškė vaiko patirtu dvasiniu ir emociniu sukrėtimu, sąlygojusi sveikatos pablogėjimą, įtaką psichiniam vystymuisi, bendravimui⁹². Nustatant neturtinės žalos dydį, teismas, atsižvelgdamas į žalą padariusio asmens sunkią turtinę padėtį, gali sumažinti atlygintinos žalos dydį, išskyrus atvejus, kai žala padaryta tyčia (CK 6.282 str. 3 d.).

Problema yra tame, kad teismai nustatinėdami neturtinės žalos atlyginimo dydį netinkamai aiškina ir taiko teisės normas. LAT konstatavo, esant nepagrįstais pirmosios instancijos teismo argumentais, kuriais remiantis neturtinės žalos dydis buvo sumažintas, atsižvelgus vien tik į kaltinamųjų (nepilnamečių), jų motinų turtinę padėtį, todėl LAT paliko apeliacinės instancijos teismo nuosprendį, kuriame buvo tinkamai pritaikytos neturtinę žalą reglamentuojančios teisės normos.

Spėsdamas klausimą dėl neturtinės žalos priteisimo, teismas pirmiausia turi atsižvelgti į „tyčinius, iš anksto suplanuotais kaltininkų veiksmais padarytų nusikalstamų veikų pasekmes bei žalą patyrusio asmens interesus, taip pat atsižvelgdamas į kaltinamųjų interesus, jų materialinę padėtį, sąžiningumo, protingumo, teisingumo kriterijus“⁹³.

3.2. TĖVŲ ATSAKOMYBĖ UŽ IŠLAIKYMO PAREIGOS NETINKAMĄ VYKDYMĄ

Viena iš pagrindinių tėvų pareigų, kuri yra nustatyta Konstitucijos 38 str. 6 d. ir CK 3.192 str. 1 d., be kurios netinkamo vykdymo neįmanoma normali vaiko raida, yra pareiga materialiai išlaikyti nepilnametį vaiką. Tėvų pareiga išlaikyti vaiką atsiranda įstatymo pagrindu, yra absoliuti turtinė asmeninė vaiko tėvų prievolė, kurios jie negali atsisakyti bei perleisti kitiems asmenims.

Lietuvoje, skirtingai nei Rusijos Federacijoje, kur išlaikymo nustatymo srityje galioja procentinės pajamų dalies skaičiavimo sistema (Rusijos šeimos kodekso 81 str.), CK 3.192 str. 2 d. įtvirtintas poreikių ir galimybių balanso principas, pagal kurį išlaikymo dydis turi būti proporcingas nepilnamečių vaikų poreikiams bei jų tėvų turtinei padėčiai ir užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas. Jei tėvai savo noru neteikia vaikui išlaikymo ar tas išlaikymas yra neprotingas, nepakankamas vaiko būtiniams poreikiams tenkinti,

⁹² 2003 m. prokuratūros veiklos ataskaita. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2707&p_d=31781&p_k=1> [žiūrėta 2011-01-23].

⁹³ LAT teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-576/2005, kat. 1.1.11.9; 2.1.12.2.2.

išlaikymas priteisiamas ir išieškomas priverstine tvarka tokios formos ir dydžio, kokį parenka kiekvienoje konkrečioje byloje teismas, prioritetiškai atsižvelgdamas į vaiko interesus ir jo poreikius.

Išlaikymo pareiga gali būti netinkamai vykdoma, kaip esant santuokoje, taip ir nutraukus santuoką, ją pripažinus negaliojančia ar patvirtinus gyvenimą skyrium. Tėvų gyvenimas skyrium neturi įtakos tėvo (motinos), gyvenančio (-čios) atskirai nuo vaiko, tėvų valdžios įgyvendinimui, tėvų valdžios turinys nesikeičia, kinta tik jos įgyvendinimo sąlygos. LAT daugelis kartų savo sprendimuose pabrėždavo, kad išlaikymo pareigos nevykdymą negalima pateisinti sunkia materialine padėtimi. LAT teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad tėvo (motinos) sunki turtinė padėtis gali būti kriterijumi išlaikymo dydžio nustatymui, bet ne visiškam atleidimui nuo išlaikymo prievolės vykdymo. Dar daugiau LAT yra pažymėjęs, kad „tėvams į sunkią turtinę padėtį patekus dėl savo nerūpestingo elgesio (nuolatinio girtavimo, turto švaistymo), jie negali remtis susidariusia sunkia turtine padėtimi prašydami mažesnio išlaikymo dydžio nustatymo“.⁹⁴

3.2.a. Vaiko teisės į išlaikymą atsiradimo ypatumai

Tam, kad išsiaiškinti tėvų išlaikymo prievolės netinkamo vykdymo ypatumus reikia nustatyti vaiko teisės į išlaikymą atsiradimo momentą. CK 3.137 str. 3 d. nustatyta, kad vaiko kilmė iš tėvų patvirtinama nuo vaiko gimimo dienos ir nuo tos dienos sukuria su ja susijusias, įstatymų nustatytas teises ir pareigas. Lingvistinė šios normos analizė leidžia teigti, kad šiuo atveju įstatymo leidėjas, kalbėdamas apie įstatymų nustatytas teises ir pareigas turi omenyje ne tik asmenines neturtines, bet ir turtines teises ir pareigas, kadangi įstatymas privalo būti aiškus, nedviprasmiškas. Tai sudaro pagrindą manyti, kad ir išlaikymo pareiga atsiranda nuo vaiko gimimo dienos, ir nepriklauso nuo teisinio ryšio tarp tėvo (motinos) atsiradimo. Pabrėžtina, kad tokį aiškinimą yra suformavęs ir Lietuvos aukščiausiasis teismas, kuris 2005 m. birželio 23 d. senato nutarimu Nr. 54 yra išaiškinęs, kad „kai vaiko kilmė iš tėvo (motinos) yra nustatyta ne šiam gimus, o esant vyresniam, tėvų ir vaikų tarpusavio teisės ir pareigos taip pat atsiranda nuo vaiko gimimo dienos, tačiau išlaikymo srityje įstatymo jos ginamos iš dalies, ribojant išlaikymo priteisimo terminą trejais metais iki ieškinio pareiškimo dienos (CK 3.200 straipsnis)“.⁹⁵

⁹⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. d. nutartis V. Sinkevič v. M. Sinkevič, Nr. 3K-3-259/2004, kat. 72.2.

⁹⁵ LAT teisėjų senato 2005 birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 Dėl įstatymų, reglamentuojančių tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, taikymo teismų praktikoje.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad nors vaiko išlaikymo teisė atsiranda nuo vaiko gimimo dienos, teisinė vaiko ir jo biologinio tėvo (motinos) tarpusavio išlaikymo prievolė neatsiranda, jeigu jų giminystės santykiai nėra įteisinti, todėl kreipiantis į teismą dėl išlaikymo vaikui priteisimo, vaikas turi būti įteisintas, t. y. gimimo liudijime turi būti įrašytas vaiko tėvas arba tėvystė (motinystė) turi būti nustatyta teismo tvarka. Nenustačius vaiko tėvystės, egzistuoja prigimtinė vaiko biologinio tėvo (motinos) prievolė išlaikyti savo vaiką, kurios, deja, negalima priversti vykdyti teismo tvarka.

Esant retroaktyviai galimybei taikyti išlaikymo priteisimą reglamentuojančias teisės normas, aktualu aptarti išlaikymo įsiskolinimo klausimą. Teismas priteisiant vaikui išlaikymą, remiantis CK 3.200 str. gali (jeigu toks reikalavimas buvo pareikštas) priteisti išlaikymo įsiskolinimą už trejus metus. Sprendžiant dėl išlaikymo įsiskolinimo, teismas išsiaiškina, ar išlaikymas visiškai nebuvo teikiamas, ar vis dėlto buvo mokamos tam tikros išmokos vaiko poreikiams tenkinti. Reikėtų pažymėti, kad priklausomai nuo skiriamų lėšų pobūdžio, priklauso išlaikymo įsiskolinimo dydis, kadangi ne visos lėšos yra kvalifikuojami kaip vaikui teikiamas išlaikymas. LAT yra pažymėjęs, kad proginės išmokos bei lėšos prabangos daiktams įsigyti, nėra priskyriamos prie būtinųjų išlaikymo išlaidų. „Nedidelės vertės nuolat teikiamos lėšos, kurios skirtos vaiko būtiniams poreikiams užtikrinti ir kuriomis savarankiškai disponuoja pats vaikas (kišenpinigiai), sudaro dalį vaikui teikiamo išlaikymo, o jeigu jis neteikiamas, tai gali sudaryti išlaikymo įsiskolinimo dalį. Jeigu yra įrodytas kišenpinigių teikimas, tai atsiranda pagrindas sumažinti dėl išlaikymo nepilnamečiui vaikui įsiskolintą sumą.“⁹⁶

3.2.b. Prievolių, atsirandančių dėl nepagrįsto praturtėjimo, instituto nuostatų išlaikymo santykiams taikymo ypatumai

Nustačius vaiko teisės į išlaikymą atsiradimo momentą bei išsiaiškinus esant retroaktyviai galimybei taikyti išlaikymo priteisimą reglamentuojančias teisės normas, atsiranda kitas klausimas – ar yra galimybė taikyti prievolių, atsirandančių dėl nepagrįsto praturtėjimo, instituto nuostatas paaiškėjus, kad vaiko išlaikymo prievolę įvykdė netinkamas asmuo. Šiuo atveju skolininku yra tikrasis, biologinis vaiko tėvas, iš kitos – kreditorius - asmuo, įvykdęs prievolę už vaiko tėvą (biologinį).

⁹⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje pagal pareiškėjo A. A. skundą dėl antstolio veiksmų, bylos Nr. 3K-3-114/2010, kat. 28.2; 78.2.1; 129.11.

Pažymėtina, kad Lietuvoje nėra suformuota nei teismų praktikos, nei teisės doktrinoje nėra pateiktas šios problemos sprendimas, todėl bandysime, teisės normų sisteminės analizės pagalba rasti problemos sprendimo būdą.

Kalbant apie nepagrįsto praturtėjimo instituto taikymo galimybę esant išlaikymo santykiams, reikėtų pasakyti, kad šiuo atveju skolininko-atsakovo (tikrojo, biologinio vaiko tėvo), turinčio pareigą mokėti išlaikymą, praturtėjimas, skirtingai nei be pagrindo gauto turto atveju, paprastai pasireiškia nepagrįstu sutaupymu ar kitokiu naudos gavimu, o ne tam tikru daiktu gavimu. Be to atsakovo nepagrįstas praturtėjimas turi egzistuoti ieškinio pareiškimo metu, o grąžinti privalo tik tokią sumą, kuria jis (atsakovas) praturtėjo.

Taikant nepagrįsto praturtėjimo instituto nuostatas išlaikymo santykiams, turi būti atsižvelgta į CK 6.242 str. 3 d. įtvirtintus kriterijus, pagal kuriuos praturtėjimas nelaikomas nepagrįstu, t. y. jeigu viena šalis patyrė nuostolių dėl savo pačios kaltės, o kita šalis atitinkamai praturtėjo. „Kai šalis elgiasi neapdairiai, neatidžiai ir dėl to patiria nuostolių, o kita šalis dėl to praturtėja, tokiais atvejais praturtėjimas nelaikomas nepagrįstu, nes jis atsirado dėl kaltės nuostolių patyrusios šalies, kuri turi juos prisiimti pati. <...> Tačiau tokia taisyklė taikoma tik kai praturtėjusi šalis buvo sąžininga ir prieš nuostolių patyrusią šalį nesiėmė apgaulės ar kitokių nesąžiningų veiksmų.“⁹⁷ Todėl, kai išlaikymo prievolę įvykdė netikrasis vaiko tėvas, taikant CK 6.242 str. 1 d., teismai privalo atsižvelgti į skolininko (biologinio tėvo) sąžiningumą: „ar tikroji tėvystė (biologinė) nebuvo sąmoningai slepiama, ar tikrasis (biologinis) tėvas nepiktnaudžiavo teise pareikšti ieškinį dėl tėvystės nuginkėjimo.“⁹⁸ Tai reiškia, kad teismai privalo atsižvelgti į CK įtvirtintą principą, kad nesąžiningas asmuo neturi būti ginamas, tačiau atsakovo (biologinio tėvo) nesąžiningumą turi įrodyti ieškovas (buvęs tėvas), nes CK įtvirtinta skolininko sąžiningumo prezumpcija turi būti taikoma ir išlaikymo prievoliniams santykiams. Tačiau nors ieškovui įrodžius atsakovo nesąžiningumą (kai atsakovas sąmoningai slėpė ar delsė nustatyti tikrąją tėvystę), vis dėlto buvusiam tėvui yra nustatytas tam tikras ribojimas įgyvendinant teisę į nepagrįstu praturtėjimu grindžiamo ieškinio patenkinimą. Kadangi nepagrįstu praturtėjimu grindžiamas ieškiny yra susijęs su išlaikymu vaikui teikimu, CK 6.242 str. turėtų būti taikomas sistemiškai su CK 3.200 str., nustatančių išlaikymo skolos priteisimo terminus. „Tai reiškia, kad bylą

⁹⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. VI Knyga: Prievolių teisė (I). Justitia. Vilnius, 2003, p. 326-327.

⁹⁸ Sagatys G. Tėvų pareiga išlaikyti nepilnamečius vaikus: aktualūs subjektų klausimai // Jurisprudencija: LTU, 2005. Nr. 67(59), p. 123.

nagrinėjantis teismas turėtų taikyti įstatymo analogiją ir esant visoms ieškinio, grindžiamo nepagrįstu praturtėjimu, patenkinimo sąlygoms, priteisti tik tą dalį lėšų, kurios buvo panaudotos vaikui išlaikyti per pastaruosius trejus metus iki tėvystės nugalinėjimo“.⁹⁹

Kalbant apie galimybę vaiko išlaikymo santykiams taikyti prievolių, atsirandančių dėl nepagrįsto praturtėjimo instituto nuostatas, reikėtų pastebėti, kad CK yra įtvirtinta nuostata, kad patėvis, neturintis teisinės pareigos išlaikyti vaiką, vis dėlto vykdamas prigimtine pareiga, t. y. teikia posūniui (podukrai) išlaikymą, neturi teisės reikalauti gražinti išlaikymui skirtas lėšas. Tokios analogijos taikymas nėra visiškai pateisinamas, kadangi skiriasi patėvio ir buvusio tėvo subjektyvus požiūris į vaiką: patėviui galioja jo žinojimo prezumpcija, kad jis nėra vaiko tėvu, tuo tarpu santuokos prezumpcijos arba savanoriško tėvystės pripažinimo atveju, kai asmuo įrašytas vaiko tėvu to gali nežinoti.¹⁰⁰ Todėl taikant prievolių, atsirandančių dėl nepagrįsto praturtėjimo instituto nuostatas, teismai privalo atsižvelgti į subjektyvias konkrečios bylos aplinkybes, kurios yra reikšmingos sprendžiant nuostolių atlyginimo buvusiam tėvui reikalavimo pagrįstumo klausimą.

3.2.c. Išlaikymo prievolėje dalyvaujančių subjektų problema

Kitas aktualus klausimas, nustatant išlaikymo prievolės netinkamo vykdymo pasekmes, yra išlaikymo prievolėje dalyvaujančių subjektų problema. Išlaikymo prievolėje, kaip ir bet kurioje prievolėje yra skolininkas (-ai) ir kreditorius.

Šiuolaikinėje Lietuvos teisės sistemoje vaikas pripažįstamas nepriklausomu teisės subjektu, turinčiu savarankiškas teises ir pareigas. Tačiau gana ilgą laiką, pagal Santuokos ir šeimos kodeksą, galiojusį iki 2001 m. liepos 1 d. vaikas užėmė globotinio, išlaikytinio padėtį, todėl ir išlaikymas teismo sprendimu buvo priteisiamas tėvui (motinai), gyvenančiam (-čiai) kartu su turinčiu teise gauti išlaikymą vaiku.

Vaiko išlaikymo prievolėje skolininkų vaidmenį atlieka tėvai, kreditoriaus – vaikas. Todėl išlaikymas priteisiamas vaikui, kaip savarankiškam teisės subjektui, kurio teises ir teisėtus interesus užtikrina tėvai – įstatyminiai vaiko atstovai. LAT yra pažymėjęs, kad „CK įtvirtintas vaikų ir tėvų turto atskyrimo principas (CK 3.185 straipsnio 1 dalis), pagal

⁹⁹ Sagatys G. Tėvų pareiga išlaikyti nepilnamečius vaikus: aktualūs subjektų klausimai // Jurisprudencija: LTU, 2005. Nr. 67(59), p. 123.

¹⁰⁰ Ten pat.

kurį nepilnametis gali būti nuosavybės teisiųjų santykių subjektas, turto savininkas. Dėl to teismas turi priteisti išlaikymą vaikui, o ne jo įstatyminiam atstovui – tėvui (motinai) ar globėjui (rūpintojui) (CK 3.157 straipsnis, 3.272 straipsnio 1 dalis)¹⁰¹.

Sprendžiant santuokos nutraukimo bylą teismas kartu išsprendžia ir išlaikymo teikimo nepilnamečiam vaikui klausimą. Todėl ieškovas, keliant santuokos nutraukimo bylą, kartu pradeda ir civilinę bylą dėl išlaikymo nepilnamečiui vaikui priteisimo. Ieškininiame pareiškime „ieškovu pagal pagrindinį bylos reikalavimą dėl santuokos nutraukimo yra sutuoktinis, o ieškovu dėl išlaikymo priteisimo nepilnamečiam vaikui turi būti nurodytas nepilnametis vaikas.“¹⁰² Reikėtų pažymėti, kai išlaikymas priteisiamas nepilnamečiui, tas faktas, jog jis nebuvo įvardytas ieškovu nedarą sprendimo neteisėtą. CPK 328 straipsnis draudžia naikinti sprendimą vien formaliais pagrindais. Motina (tėvas) gindamas savo vaiko interesus veikia, kaip įstatyminis atstovas, išimtinai vaiko interesais, „ todėl būtų neprotinga naikinti materialiaja teisine prasme teisėtą teismo sprendimą vien tik dėl to, kad nepilnametis nebuvo nurodytas ieškovu.“¹⁰³

Kadangi išlaikymo teikimas yra tęstinis veiksmas, būna atvejų, kai išlaikymo įsiskolinimas išieškomas vaikui tapus pilnamečiu, todėl, kai išlaikymą gauna vienas iš vaiko (tapusiu pilnamečiu) tėvų, kyla klausimas ar išlaikymą gauna tinkamas išieškotojas? Atsakymas į šį klausimą pateiktas LAT nutartyje Nr. 3K-3-114/2010: „Jeigu kreditorius – pilnamečiu tapęs vaikas – byloje dėl išlaikymo įsiskolinimo dydžio nustatymo nereikalauja pakeisti teismo sprendime dėl išlaikymo priteisimo nurodyto uzufuktoriaus ir teismas šio klausimo nesprensdžia, tai nesudaro pagrindo vertinti, kad išlaikymą gauna netinkamas išieškotojas.“¹⁰⁴

Kadangi išlaikymo pareigą privalo vykdyti abu tėvai, kurie skolininkais, kyla klausimas ar tėvas, tinkamai įgyvendinus išlaikymo pareigą, gali reikšti atgręžtinį reikalavimą kitam iš tėvų, kuris neteikė vaikui išlaikymą?

CK teisės normų sisteminė analizė leidžia teigti, kad asmeninis išlaikymo prievolės pobūdis netrukdo vienam iš tėvų, tinkamai teikusiam išlaikymą, reikalauti, kad kitas - kompensuotų už tinkamai įvykdytą prievolę. Kadangi abu tėvai turi vienodą, bendrą prievolę išlaikyti savo nepilnametį vaiką, todėl vienam iš tėvų visiškai įvykdžius

¹⁰¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 26 d. nutartis, Nr. 3K-3-302/2006, kat. 30.10; 32.2; 77.3; 77.4.2; 78.2.1.

¹⁰² LAT CBS teisėjų kolegijos kolegijos 2010 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje R. D. v. Z. D., bylos Nr. 3K-3-39/2010, kat. 75.4.3; 75.7; 78.2.1.

¹⁰³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 14 d. nutartis, bylos Nr. 3K-3-399/2005, kat. 44.5.2.12.

¹⁰⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje pagal pareiškėjo A. A. skundą dėl antstolio veiksmų, bylos Nr. 3K-3-114/2010, kat. 28.2; 78.2.1; 129.11.

išlaikymo prievolę, remiantis 6.50 str., atsiranda atgręžtinio reikalavimo į įsiskolinusį vieną iš tėvų taikymo galimybė. Šiuo atveju buvęs skolininkas tampa kreditoriumi, o įsiskolinęs vienas iš tėvų – kreditoriaus (tėvo, visa apimtimi įvykdžiuso išlaikymo prievolę) skolininku. Tokios pozicijos laikosi LAT, teikdamas, „jog tarp tėvų, iš kurių vienas visa apimtimi teikė tinkamą išlaikymą, o kitas pažeidė savo prievolę nepilnametį vaiką išlaikyti, išsprendžiamas klausimas dėl atsiskaitymų už kito asmens naudai įvykdytą prievolę.“¹⁰⁵

Nagrinėjant išlaikymo iš įsiskolinusio vieno iš tėvų priteisimo ypatumus, norėčiau aptarti valstybės regreso teisės į išlaikymo neteikusį skolininką taikymo galimybę. CK 3.204 str. nustatyta, kad valstybė išlaiko nepilnamečius vaikus, ilgiau kaip mėnesį negaunančius išlaikymo iš tėvo (motinos) ar iš kitų pilnamečių artimųjų giminaičių, turinčių galimybę juos išlaikyti. Kai vaikas yra globojamas valstybės globos institucijoje, išlaikymas išieškomas, nors ir valstybės institucijos naudai, bet vaiko vardu ir naudojamas išimtinai vaiko interesais. Šiuo atveju regreso santykių neatsiranda, nes globos institucija, kaip ir tėvai ir kiti įstatyme nurodyti asmenys yra tik vaiko atstovas pagal įstatymą, o kreditoriumi vis tiek išlieka vaikas, bet ne globos institucija, nors ji ir išlaiko vaiką. Tuo tarpu, kai vaikas yra išlaikomas valstybės lėšomis, remiantis CK 3.204 str. 3 d. valstybė tampa kreditoriumi ir įgauna regreso teisę, išieškoti iš išlaikymą neteikusio skolininko. Be valstybės regreso teisės į išlaikymą vaikui privalėjusį teikti ir jo viso ar dalies neteikusį asmenį, įstatymai numato teisę valstybei reikalauti iš tokio asmens 5 proc. metinių palūkanų (CK 3.204 str. 3 d.; Vaikų išlaikymo fondo įstatymas 1 str. 1 d. ir 11 str.). Valstybės regreso teisę yra numatyta ir Vaikų išlaikymo fondo įstatymo 1 str. 1 d. ir 11 str. Be to CK ir minėto „Tai reiškia, kad nesusiklosčius regreso santykiams, kreditoriumi išlieka pats vaikas. Dėl to, reikšdamas ieškinį, vaikas laikytinas tinkamu ieškovu.“¹⁰⁶

Kadangi išlaikymas yra tęstinis veiksmas, būna atveju, kai teismo sprendimai dėl išlaikymo priteisimo buvo priimti galiojant Santuokos ir šeimos kodeksui, o vykdomi įsigaliojus naujam Civiliniam kodeksui. LAT yra pasisakęs šiuo klausimu civilinėje byloje Nr. 3K-3-874/2003: „Vykdamas šią prievolę galiojant 2000 m. Civiliniam kodeksui, kilus ginčui dėl to, kad tėvas ar motina, kurio naudai teikiamas išlaikymas pagal teismo sprendimus, priimtus iki 2000 m. Civilinio kodekso įsigaliojimo, naudoja vaiko lėšas ne

¹⁰⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje R. D. v. Z. D., bylos Nr. 3K-3-39/2010, kat. 75.4.3; 75.7; 78.2.1.

¹⁰⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 25 d. nutartis Nr. 3K-3-8/2011, kat. 78.2.1; 82.2.2.

vaiko interesais, ar netinkamai paskirsto lėšas pagal vaiko poreikius, nepakankamai pats prisideda prie vaiko išlaikymo, jo poreikius tenkindamas tik iš gaunamo išlaikymo, teismas pirmiausia turi pakeisti išlaikymo prievolės subjektą ir išlaikymą priteisti vaikui, t. y. atskirti vaiko lėšas nuo motinos ar tėvo, su kuriuo jis gyvena, lėšų (CK patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 4 str. 2 d.)¹⁰⁷.

CK 3.203 str. 1 d. nustato, jog vaikui skirtas išlaikymas turi būti naudojamas tik jo interesais, todėl vienas iš tėvų, su kuriuo lieka gyventi vaikas, vaiko turto atžvilgiu turi tik tvarkymo teisę (uzufруктą) (CK 3.185 str.) ir privalo ją tvarkyti išimtinai vaiko interesais.

Tėvams netinkamai įgyvendinantiems uzufрукто teisę atsiranda neigiamos pasekmės. CK 3.185 str. 3 d. numato galimybę teismo tvarka panaikinti tėvų uzufрукто teisę - kai tėvai (vienas iš tėvų) netinkamai tvarko savo nepilnamečiam vaikui priklausantį turtą ir šitaip daro žalą nepilnamečio turtiniams interesams. Kai panaikinama abiejų tėvų uzufрукто teisė teismas nepilnamečio vaiko turto tvarkymui skiria turto administratorių. Pažymėtina, kad vaiką atskyrus nuo tėvų ar apribojus tėvų valdžią, tėvai netenka uzufрукто teisės vaiko turto atžvilgiu. Kita vertus, „uzufрукто nustatymas tėvo (motinos) būstui neatleidžia tėvo (motinos) nuo pareigos teikti išlaikymą vaikui pagal CK 3.192 straipsnio 2, 3 dalyse įtvirtintus principus, tačiau į tai atsižvelgiama paskirstant konkrečią išlaikymo pareigą“¹⁰⁸. Todėl kaip tėvų valdžios apribojimo, taip ir uzufрукто nustatymo atveju – tėvams išlieka išlaikymo pareiga savo nepilnamečių vaikų atžvilgiu.

3.2.d. Tėvų teisės į vaiko išlaikymą įgyvendinimo ypatumai.

Analizuojant tėvų išlaikymo pareigos netinkamo vykdymo pasekmes, reikėtų aptarti dar vieną – tėvai, vengę atlikti savo pareigas nepilnamečiams vaikams, teismo gali būti atleisti nuo pareigos išlaikyti savo nedarbingus tėvus (CK 3.206 str. 1 d.). Vengimas atlikti savo pareigas nepilnamečiams vaikams gali pasireikšti ne tik vengimu juos išlaikyti, bet rūpintis jais, juos auklėti ir kitais neigiamais veiksmais savo vaikų atžvilgiu. Šios normos taikymui yra svarbi tėvo, vengėčio atlikti savo pareigas, kaltė. Nesant tėvų kaltės, kai jie savo pareigas negalėjo vykdyti dėl objektyvių aplinkybių (pvz., lyga) ši norma nėra taikoma. Įrodinėjimo našta tenka atsakovui (pilnamečiam vaikui). Komentuojamo straipsnio norma nustato teismo diskrecijos teisę sprendžiant klausimą dėl

¹⁰⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 29 d. nutartis J. Varapnickaitė-Mažylienė v. T. Stanys, Nr. 3K-3-874/2003, kat. 72.2.

¹⁰⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 26 d. nutartis, Nr. 3K-3-302/2006, kat. 30.10; 32.2; 77.3; 77.4.2; 78.2.1.

vaiko atleidimo nuo pareigos išlaikyti savo tėvus, t. y. teismas, įvertinęs visas bylos aplinkybes, šį klausimą sprendžia savo nuožiūra. Tėvai neturi teisės į išlaikymą, kai tėvų valdžia jiems buvo neterminuotai apribota (CK 3.206 str. 2 d.). Tačiau pareiga išlaikyti tėvus vaikams išlieka, jeigu vaikai buvo atskirti nuo tėvų nesant tėvų kaltei arba tėvų valdžia jiems buvo apribota laikinai.

Pilnamečių vaikų išlaikymo pareiga prilyginama tėvų išlaikymo pareigai – yra asmeninė turtinė, atsirandanti įstatymo pagrindu, todėl jos negalima atsisakyti vykdyti arba perleisti kitiems asmenims.

CK 3.206 str. turi būti aiškinamas sistemiškai, t. y. kartu su 3.205 str., kurio 1 dalyje nustatytos dvi sąlygos, kurioms esant tėvams atsiranda teisė į išlaikymą: 1. tėvai turi būti nedarbingi (sulaukę senatvės pensijos arba jiems turi būti nustatytas invalidumas); 2. nedarbingiems tėvams turi būti reikalinga parama, t. y. gaunantys pakankamą pensiją tėvai, turintys kitų lėšų, santaupas, turto, teisės į išlaikymą neturi. Pažymėtina, kad vaikų pareiga atsiranda ne tik, kai tėvai visiškai neturi lėšų, bet ir kai turimų lėšų nepakanka tėvų būtiniausiems poreikiams tenkinti. Todėl darytina išvada, kad išlaikymas gali būti priteisiamas, jei tėvai įrodo gaunamų turimų lėšų (paramos) nepakankamumą. Be to norėčiau pastebėti, kad mirus asmeniui (pilnamečiui vaikui), teikusiam išlaikymą, išlaikymo pareiga pereina jo įpėdiniams (CK 3.194 str. 5 d.) nepriklausomai nuo to, ar išlaikymas buvo teikiamas teismo sprendimo ar susitarimo pagrindu (CK 3.205 str. 2 d.). Susitarimą gali patvirtinti „faktiškai egzistuojantys išlaikymo santykiai. <...> Taigi, jei išlaikomasis turėjo savo pajamų, tačiau jų nebūtų užtekę apsirūpinti būsto nuoma, maistu ir kitų būtinų poreikių tenkinimu, o išlaikymo pareigą turintis asmuo tenkino bent dalį šių poreikių, pavyzdžiui, sudarydamas galimybę gyventi jam priklausančiame būste, yra pagrindas konstatuoti egzistavusius išlaikymo santykius.“¹⁰⁹

¹⁰⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Ž. T. v. S. T., bylos Nr. 3K-3-183/2009, kat. 34.3; 34.4.3; 78.2.2.

4. VALSTYBĖS POZITYVIŲJŲ PAREIGŲ VAIKUI VYKDYMO YPATUMAI

Tyriant netinkamą tėvų valdžios įgyvendinimą bei jo pasekmes reikėtų išanalizuoti valstybės vaidmenį šiame procese, kadangi būtent valstybė privalo užtikrinti kiekvieno individo teisių bei teisėtų interesų apsaugą bei efektyvias gynybos priemones, asmeniui, kurio teisės buvo pažeistos.

Daugumoje išsivysčiusių pasaulio šalių „šeima yra natūrali ir pagrindinė visuomenės ląstelė“ (Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 23 str.) - institutas, kurio apsauga plačiai deklaruojama. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 str. deklaruoja, kad šeima yra visuomenės pagrindas bei įtvirtina šeimos, motinystės, tėvystės ir vaikystės apsaugą. Lietuva, kaip ir daugelis kitų demokratiškas valstybių pripažįsta šeimos autonomijos principą šeimos santykių teisinio reguliavimo pagrindu.

„Šeimos autonomijos principas yra grindžiamas Konstitucijos 22 str. įtvirtinta asmens teise į privatų gyvenimą, taip pat Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 str. įtvirtinta teise į pagarbą privačiam ir šeimos gyvenimui“.¹¹⁰ Šeimos autonomija - tai šeimą sudarančių asmenų teisė savo nuožiūra tvarkyti ir valdyti šeimą, kaip savarankišką vienetą. Todėl valstybės įsikišimas į šeimos reikalus yra galimas tik išimtiniais atvejais, siekiant užtikrinti šeimos narių teisių įgyvendinimą ir apsaugą, užkertant kelią jų pažeidimams. Tokiu būdu valstybė yra įpareigota vykdyti ne tik neigiamąsias (susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų, galinčių pažeisti žmogaus teises), bet ir pozityvias pareigas (apsaugoti kiekvieno individo teises, nuo kitų asmenų neteisėto kėsimosi).

4.1. POZITYVIŲJŲ VALSTYBĖS PAREIGŲ TURINYS IR PRAKTINIS ĮGYVENDINIMAS

Tad valstybė, siekiant įgyvendinti šeimos apsaugos užtikrinimą, susiduria su valstybės, šeimos ir individo interesų pusiausvyros problema. Todėl valstybės intervencija į šeimos gyvenimą (atskiriant vaikus nuo šeimos, apribojant tėvų valžią ir t. t.), yra ypač jautri sritis, kurios teisinis reguliavimas nėra pajėgus išspręsti visų problemų, todėl kiekvienu konkrečiu atveju sprendimų priėmimas priklauso valstybės įgaliotų

¹¹⁰ Mikelėnas V. Šeimos teisė. Justitia. Vilnius, 2009, p. 122.

institucijų kompetencijai. Kalbant apie valstybės intervencijos pagrįstumą ir teisėtumą, reikėtų pasakyti, kad priimant sprendimus susijusius su šeimos ryšių nutraukimo ar modifikacijos galimybe, valstybės institucijos privalo vadovautis tiek nacionaliniais, tiek tarptautiniais teisės aktais, „šioje srityje nacionalinės valstybės institucijų padėtis yra geresnė nei tarptautinio teismo teisėjų, nes kiekvienu atveju įvertindamos situaciją jos turi galimybę naudotis daugybe priemonių, indikuojančių vaiko interesus: tiesioginiais ryšiais su visais suinteresuotais asmenimis, įskaitant ir patį vaiką, įvairių specialistų atliktų ekspertizių išvadomis ir t. t.“¹¹¹

Kalbant apie pozityviasias valstybės pareigas, galima išskirti keleta pagrindų, kada intervenciją į šeimos gyvenimą yra pateisinama:

1. Piktnaudžiavimas tėvų valdžia bei vaikų nepriežiūra. Tėvams naudojant smurtą (fizinį, psichinį) savo vaikų atžvilgiu, nesirūpinimas vaikais, jų sveikata, vystymuisi bei tinkamų gyvenimo sąlygų vaikams nesudarymas yra pagrindas valstybės institucijoms įsikišti į šeimos santykius, kadangi kyla reali grėsmė vaiko teisėms bei teisėtoms interesams – vaikui gali būti sutrikdyta sveikata, blogiausiu atveju vaikas gali žūtį. Todėl valstybės kyšimasis į šeimos gyvenimą yra ne tik pateisinamas, bet tam tikrais atvejais – būtinas. Kai smurto ar kitų neteisėtų, žalingų veiksmų atlikimas yra akivaizdus, vaikas paimamas iš šeimos bei savivaldybės mero potvarkiu jam yra steigiama globa. Kai dėl situacijos abejojama ar tiesiog nėra žinoma visų aplinkybių (pvz. vaikas pabėgo iš namų), vaikas laikinai apgyvendinamas globos įstaigoje, bet šiuo atveju globa vaikui nėra steigiama.
2. Nepakankamas tėvų valdžios įgyvendinimas, tam tikrais atvejais gali būti pripažintas pakankamu pagrindu valstybės institucijoms įsikišti į šeimos santykius. Šiuo atveju įvertinti situaciją šeimoje yra sunkiau, kadangi pažeidimus ne visais atvejais galima pripažinti priešingais vaiko interesams. Apie pažeidimus galima kalbėti, kai pavyzdžiui, vaikas nėra pakankamai prižiūrėtas (aprengtas, pamaitintas), kai vaikas auga anti sanitarinėje aplinkoje, kai nėra užtikrinami minimalūs gyvenimo sąlygos (vaikas gyvena be šilumos, energijos ir pan.). Valstybės institucijų įsikišimas visuomet yra pateisinamas, kai ištyrus visas bylos aplinkybes yra nustatyta, kad vaikas

¹¹¹ Sagatys G. Vaiko atskyrimas nuo tėvų ir alternatyvioji globa Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje // Jurisprudencija: LTU, 2003. Nr. 41(33), p. 29.

gyvena netinkamomis sąlygomis ar „akivaizdi vaiko sveikatos ir vystymosi sutrikimo rizika“.¹¹² Tačiau Europos žmogaus teisingumo teismas yra pažymėjas, jog tėvų valdžios apribojimas negali būti pateisintas vien ta aplinkybe, „kad vaiko interesai būtų geriau įgyvendinti jam augant alternatyviai globojamam“.¹¹³

3. Esant autonomijos principo ir kitų principų ir vertybių konfliktui valstybės įsikišimas yra būtinas. Galimi atvejai, kai kylus vaiko ir jo tėvų intereso konfliktui, gali būti padaryta žalos vaikui, šiuo atveju valstybės institucijų įsikišimas yra būtinas siekiant užtikrinti vaiko teises ir interesus. Pavyzdžiui, kai vaikui sergant, tėvai dėl tam tikru priežasčių nesutinka jo gydyti arba, kai tėvai nusprendžia, kad vaikui mokslai nereikalingi ir neleidžia vaiką į mokyklą, valdžios institucijos turi teisę įsikišti ir taikyti tokiems tėvams įstatyme numatytą atsakomybę. Pažymėtina, kad tiek Europos žmogaus teisingumo teismas, tiek Lietuvos teismai, vaiko interesus laiko prioritetinėmis vertybėmis, kurias ginant galima apriboti kitų asmenų teises.

Nagrinėjant valstybės pozityviųjų pareigų vykdymo tėvų valdžios įgyvendinimo srityje praktiką, išryškėja valstybės pareigų dualizmo problema. Viena vertus valstybė privalo gerbti šeimos gyvenimą, kita vertus ji privalo užtikrinti vaiko apsaugą nuo neteisėtų ir žalingų veiksmų, pasireiškiančių šeimoje, tėvams netinkamai įgyvendinant tėvų valdžią. Tokiu būdu valstybė privalo sukurti veiksmingą teisės sistemą, kuri užtikrintų kiekvieno valstybės jurisdikcijoje esančio individo apsaugą bei tinkamą (efektyvų) pažeistų teisių gynimo mechanizmą. Galima išskirti dvi pozityviųjų valstybės pareigų įgyvendinimo kryptis: 1. valstybės institucijos privalo imtis veiksmingų priemonių vaiko teisėms apginti, kai tik jos sužino ar turi sužinoti apie šeimoje vykstančius vaiko teisių pažeidimus.; 2. be to, valstybė privalo užtikrinti galimybę naudotis efektyviomis pažeistų teisių gynbos priemonėmis, t. y. pareikšti ieškinį teisme dėl valstybės institucijų neteisėto veikimo (neveikimo) bei dėl tokių institucijų veiksmų padarytos žalos atlyginimo. Apie tokių valstybės pozityviųjų pareigų egzistavimą galima spręsti išanalizavus EŽTT (toliau Teismas) sprendimus. Pavyzdžiui, *Z. and Others v. the United*

¹¹² Sagatys G. Vaiko atskyrimas nuo tėvų ir alternatyvioji globa Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje // Jurisprudencija: LTU, 2003. Nr. 41(33), p. 30.

¹¹³ Sagatys G. Vaiko atskyrimas nuo tėvų ir alternatyvioji globa Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje // Jurisprudencija: LTU, 2003. Nr. 41(33), p. 30.

*Kingdom*¹¹⁴ byloje, Teismas konstatavo ne tik EŽTK 1 str. ir 3 str. pažeidimus, kadangi valstybės institucijos nesiėmė reikiamų priemonių užtikrinti jų jurisdikcijoje esančių individų (tuo tarpu ir nepilnamečių) apsaugą nuo neigiamos šeimos aplinkos (nuo kankinimo ir nežmoniško baudimo), nors apie šeimos problemas institucijos buvo informuotos, bet kartu Teismas pripažino 13 str., reglamentuojančio subjektų teisę į veiksmingą pažeistų teisių gynybą, pažeidimą, kadangi valstybė neužtikrino tinkamo, pretenzijų socialinėms institucijoms dėl žalos, padarytos dėl jų nesikišimo, nagrinėjimo mechanizmo.

EŽTT analizė leidžia teigti, kad valstybės institucijų atsakomybei už žalą, padarytą dėl neteisėto veikimo (neveikimo), atsirasti būtina įrodyti ne tik valstybės institucijų atitinkamos pareigos, bet ir galimybės buvimą, t. y. valstybės institucijų elgesys pripažįstamas kaltu ne tik kai jos žinojo apie vaiko teisių pažeidimus ir neveikė kaip to reikalauja atitinkami teisės aktai ar veikė netinkamai, bet ir kai galėjo numatyti tokių pasekmių atsiradimo riziką, tačiau to nepadarė. Pažymėtina, kad neįrodžius minėtų aplinkybių buvimo, valstybės atsakomybė gali atsirasti kitais pagrindais, pvz., neužtikrinus tinkamo, veiksmingo pažeistų teisių gynimo mechanizmo. *D. P. and J. C. V. the United Kingdom* byloje Teismas nors ir nepripažino esant 1 str. ir 3 str. pažeidimo, kadangi pareiškėjams nepavyko įrodyti, kad valstybės institucijos privalėjo žinoti apie šeimoje vykstančius vaiko teisių pažeidimus (apie jų seksualinį išnaudojimą šeimoje), vis dėlto konsatavo esant Konvencijos 13 str. pažeidimui, nes skunde buvo pakankamai abejotinių aplinkybių, „sudarantių pagrindą diskutuoti dėl Konvencijos pažeidimo“¹¹⁵.

Nagrinėjant pozityviųjų valstybės pareigų koncepciją, norėčiau šiek tiek aptarti „europietiško“ ir „amerikietiško“ požiūrio skirtumus.

Pažymėtina, kad pasauliniame kontekste pozityviosios valstybės pareigos suprantamos skirtingai. Skirtingai nei Europoje, kur, įgyvendinant EŽTK (toliau Konvencijos) 1 str. įtvirtintą nuostatą, valstybės privalo užtikrinti Konvencijoje įtvirtintas teises ir laisves kiekvienam jų jurisdikcijoje esančiam asmeniui, yra pripažįstama valstybės pareiga ginti visus asmenis ne tik nuo neteisėtų valstybės institucijų, bet ir nuo privačių individų veiksmų, kuriais pažeidžiamos Konvencijoje įtvirtintos teisės¹¹⁶, Amerikoje – nei Konstitucija, nei teismų praktika nenumato valstybės atsakomybės už žalą, atsiradusią dėl valstybės institucijų neteisėto veikimo (neveikimo), atsiradimo

¹¹⁴ EŽTT 2001 m. gegužės 10 d. sprendimas byloje *Z. and Others v. the United Kingdom*, Nr. 29392/95

¹¹⁵ EŽTT 2003 m. sausio 10 d. sprendimas byloje *D. P. and J. C. V. the United Kingdom*, Nr. 38719/97.

¹¹⁶ EŽTT 1994 m. gruodžio 9 d. sprendimas byloje *Lopez Ostra v. Spain*, Nr. 16798/90.

galimybės. JAV Aukščiausiasis Teismas 1989 m. vasario 22 d. nutarime byloje *DeShaney v. Winnebago County*, pažymėjo, „kad valstybė neturi konstitucinės pareigos saugoti vaiką net ir tuo atveju, kai jos institucijos žinojo ar galėjo numatyti apie riziką dėl vaiko gražinimo į šeimą. Teismas taip pat pridūrė, kad „valstybė turi teisę nustatyti tam tikras pareigas savo institucijoms ir tarnautojams, tačiau tai nereiškia, kad tuo ji susikuria konstitucinę pareigą pati sau“¹¹⁷.

4.2. VALSTYBĖS REAKCIJA Į VAIKO TEISIŲ PAŽEIDIMUS ŠEIMOJE

Lietuvos Respublika, ratifikavusi tarptautinius teisės aktus: EŽTK (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją), Vaikų teisių apsaugos konvenciją ir kt., - prisiėmė tarptautinius įsipareigojimus, kuriuos privalo laikytis. Lietuva įsipareigojo imtis reikiamų priemonių žmogaus (tame tarpe ir vaiko, kaip savarankiško ir vieno iš pažeidžiamiausių teisės subjektų) teisėms užtikrinti. Didelę reikšmę turi EŽTT priimti sprendimai, turintys didelę įtaką Lietuvos teismų praktikai, kadangi teismai priimdami sprendimus, susijusius su vaiko teisių pažeidimais, tėvų valdžios apribojimu, valstybės atsakomybės taikymu ir pan. atsižvelgia į EŽTT suformuotą praktiką bei ja remiasi.

Analizuojant valstybės institucijų veiklą, reikėtų pažymėti, kad jų veiklos efektyvumą didžiaja dalimi nulemia visuomenės aktyvumas, ginant pažeistas vaiko teises. Remiantis Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2009 m. ataskaita galima teigti, kad „dažniausiai į vaiko teisių apsaugos kontrolierę kreipėsi šeimos nariai – tėvai, seneliai ar kiti giminaičiai (310), pranešdami apie galimus vaiko teisių pažeidimo atvejus. 20 kartų apie galimai pažeidžiamas vaiko teises pranešė įstaigų, susijusių su šeima (mokyklų, darželių ir pan.), darbuotojai“.¹¹⁸ Tačiau 2009 m. remiantis Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliktų tyrimų duomenimis, pastebiamas visuomenės aktyvumo pakilimas, ginant vaikų teises. „2009 m. buvo gauta 50 skundų dėl pažeidžiamų vaikų teisių iš asmenų, nesusijusių su vaikais, kurių teisės pažeidžiamos (kaimynų, bendruomenės ir pan.)“.¹¹⁹ Apibendrinant, galima teigti, kad visuomenės aktyvumą galima paaiškinti teisinės sąmonės plėtra, subrendimu, visuomenės mentaliteto kaita,

¹¹⁷ Sagatys G. Vaiko nepriežiūra ir smurtas šeimoje: naujos Europos žmogaus teisių apsaugos konvencijos taikymo galimybės // Justitia, 2005. Nr. 4, p. 16.

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2009 m. veiklos ataskaita, p.9. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/TTVQIDQD.PDF>> [žiūrėta 2011-01-23]

¹¹⁹ Ten pat.

visuomenė tapo supratingesnė vaiko teisėms ir jų apsaugai. Deja reikia konstatuoti, kad visuomenės aktyvumas yra nepakankamas tam, kad vaiko teisių pažeidimai būtų pašalinti: pirma, šeimos santykiai yra uždara visuomeninio gyvenimo sritis, todėl vaiko teisių pažeidimai yra tėvų slepiami: vaikai prigrasinti nesiskųsti, aplinkiniai nieko nepastebi, tad valstybės institucijoms (valstybinei vaiko teisių apsaugos tarnybai) vaikų teisių pažeidimų atvejai dažniausiai nėra žinomi; antra, valstybės institucijos nevisuomet laiku ir tinkamai reaguoja į vaiko teisių pažeidimus šeimoje.

Nagrinėjant valstybės pozityviųjų pareigų įgyvendinimą, norint nustatyti valstybės institucijų neteisėtų veiksmų ar pasyvumo, ginant vaiko teises ir teisėtus interesus, priešastys, reikia išanalizuoti teisės aktus, reglamentuojančius valstybės intervenciją į šeimos santykius ir atsakomybę už žalą, patirtą dėl valstybės institucijų veiklos, bei išsiaiškinti ar Lietuvos teisės sistema atitinka tarptautiniuose teisės aktuose, o būtent EŽTK ir JT Vaiko teisių konvencijoje, įtvirtintus įsipareigojimus.

Lietuvos Respublikoje nėra specialaus teisės akto, kuris nustatytų bendrą reagavimo į vaiko teisių pažeidimus tvarką, šiuos santykius reglamentuoja keletas teisės aktų.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 43 str. 4 d. nustatyta, kad fizinis ar juridinis asmuo, sužinojęs apie vaiką, kuriam būtina pagalba, privalo pranešti apie tai policijai, vaiko teisių apsaugos ar kitai kompetentingai institucijai. To pačio įstatymo 57 str. 3 d. įtvirtina valstybės ir savivaldybių darbuotojų, atsakingų už vaiko auklėjimą ir priežiūrą (mokyklų, darželių, globos įstaigų ir pan. darbuotojų), pareiga nedelsiant informuoti kompetentingas institucijas apie jiems žinomus vaiko teisių pažeidimus. CK 3.250 str. savo ruožtu įtvirtina mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros, policijos ir kitokių institucijų darbuotojų, taip pat kitų asmenų, turinčių duomenų apie pareigą, turint duomenų apie nepilnamečius, likusius be tėvų globos, taip pat apie būtinumą ginti nepilnamečių teises ir interesus (žiaurus tėvų elgesys su vaikais, tėvų liga, mirtis, išvykimas ar dingimas, tėvų atsisakymas vaikus atsiimti iš mokymo, auklėjimo ar gydymo įstaigų ir t. t.), nedelsiant informuoti valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją pagal vaiko ar savo gyvenamąją vietą, kuri savo ruožtu per tris darbo dienas privalo užtikrinti laikinosios globos (rūpybos), be globos likusiam vaikui, paskyrimą (CK 250 str. 2 d.). Be to CK to pačio straipsnio 3 d. numatyta institucijų vadovų ir kitokių pareigūnų atsakomybės taikymo galimybė už melagingos informacijos suteikimą, vaiko, kuriam reikalinga globa (rūpyba), slėpimą, kliudymą jam nustatyti globą (rūpybą) ar kitokius vaiko teisių ir interesų pažeidimus.

Iš vienos pusės aptartu teisės aktų sistema sukuria pakankamus pagrindus EŽTK įtvirtintiems įsipareigojimams dėl pozityviųjų valstybės pareigų įgyvendinimui, iš kitos – „2005 m. Teisės instituto atlikto teisės aktų, reglamentuojančių vaikų apsaugą nuo smurto bei prievartos šeimoje, tyrimo išvadose skelbiama, kad Lietuvoje nėra bendros vaikų apsaugos sistemos.“¹²⁰

Apie Lietuvos teisinės sistemos netobulumą vaikų apsaugos nuo smurto srityje galima spręsti 2006 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių komitetui pastebėjus, kad nors ir pastebiamos Lietuvos pastangos Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo srityje, vis dėlto „tam tikrose srityse, inter alia, vaikų-aukų apsauga nuo prievartos, fizinių bausmių, taip pat jų fizinės bei psichologinės rehabilitacijos ir reintegracijos užtikrinimas, nacionaliniai įstatymai dar nėra galutinai syderinti su Konvencija“¹²¹.

Galima išskirti dvi pagrindines valstybės įstaigas, užtikrinančias bei įgyvendinančias vaiko teisių apsaugą ir gynimą: Valstybinė vaiko teisių apsaugos tarnyba bei Prokuratūra.

Viena iš pagrindinių Valstybinės vaiko teisių apsaugos tarnybos darbo sričių yra globos (tame tarpe ir institucinės) vaikams, kurių teisės yra pažeistos ar yra didelė tikimybė, kad jos bus pažeistos, steigimas. Institucinė globa „steigiama vaikams, netekusiems tėvų globos ir neatsiradus globėjams, kurie sutiktų vaiką globoti savo šeimoje. Nemažai vaikų patenka į kūdikių namus ir globos namus, nes tėvai nesugeba ar tiesiog nemoka jų prižiūrėti. Dažnai jie nenori nieko keisti savo elgesyje su vaikais, jiems atrodo, kad viskas taip ir turi būti. Paprastai tokie tėvai gyvena daugiau savo interesais. Šiais ir kitais atvejais Vaiko teisių apsaugos tarnyba, gindama vaiko teises ir interesus, steigia institucinę vaiko globą. Kitos globos steigimo priežastys – tėvų girtavimas, fizinė ar seksualinė prievarta prieš vaiką.“¹²² Spręsdamas dėl institucinę globą, reglamentuojančių teisės normų taikymo bei aiškinimo, LAT išaiškino, kad vaikui sulaukus 14 metų amžiaus institucinė globa automatiškai, be papildomo sprendimo transformuojasi į institucinę rūpybą. „Būtent toks aiškinimas leidžia visapusiškai apsaugoti vaiko teises ir interesus, nes priešingas aiškinimas reikštų, kad, vaikui sulaukus

¹²⁰ Sagatys G. Vaiko nepriežiūra ir smurtas šeimoje: naujos Europos žmogaus teisių apsaugos konvencijos taikymo galimybės // Justitia, 2005. Nr. 4, p. 19.

¹²¹ Sakalauskas G., Ūselė L. Smurto prieš vaikus draudimo socialiniai ir teisiniai aspektai/Teisės problemos. 2007. Nr. 2 (56), p. 22.

¹²² Lietuvos Globos sistema VTAT specialisto akimis. Prieiga per internetą: <http://www.children.lt/?_nm_mid=TVN3eUxEVXNNeXd3&_nm_lid=0&session=no> [žiūrėta 2011-01-23].

keturiolikos metų amžiaus, juo niekas nebeprivalo rūpintis (CK 3.247 straipsnio 1 dalis, 3.258, 3.261 straipsniai).“¹²³

Kiekvienas vaikas turi teisę į normalias gyvenimo ir vystymosi sąlygas – gauti normalų aprūpinimą, mokytis ir pan., kurias privalo užtikrinti jo tėvai. Tačiau, kai šių elementarių teisių tėvai dėl tam tikrų priežasčių negali užtikrinti, šią pareigą privalo vykdyti valstybė.

Tiek laikinosios, tiek nuolatinės globos steigimo tikslas yra vaiko apsaugos užtikrinimas. Laikinoji globa nustatoma Vilniaus m. savivaldybės mero potvarkiais, šiuo atveju vyksta dardas su vaiko šeima, siekiama pokyčių, kurių dėka vaiką būtų galima sugrąžinti į šeimą, jeigu situacija nesikeičia, valstybės vaiko teisių apsaugos tarnyba kreipiasi į teismą dėl nuolatinės globos steigimo. „Vaiko nepriežiūros, tėvų girtavimo šeimoje atvejais dar mėginama su tėvais dirbti, bet prievartos prieš vaiką atvejais vaikas paimamas iš šeimos. Net jeigu tai yra tik įtarimai, vis vien vaikas iš pradžių paimamas iš namų kol visos aplinkybės bus iširtos ir išsiaiškinta reali situacija“.¹²⁴

Skirtingai negu Rusijos Federacijoje, kur tėvams (vienam iš tėvų) sergantiems chronišku alkoholizmu ar narkomanija teismas gali apriboti tėvų valdžią (Rusijos Federacijos šeimos kodekso 69 str.), mūsų šalies įstatyme kitaip suprantamas tėvų piktnaudžiavimas alkoholiu ir narkotikais. CK 3.180 str. 1 d. toks tėvų valdžios ribojimo pagrindas nenurodytas. „Kiekvienu konkrečiu atveju alkoholio ar narkotikų vartojimas turi būti vertinamas kaip kalti veiksmai, kartu analizuojant, kokių pasekmių sukėlė vaikams“¹²⁵.

Įstatyme yra pakankamai gerai reglamentuotas globos steigimas, nustatomi žingsniai iki vaiko grąžinimo į šeimą arba nustatoma kaip jis bus globojamas toliau. Todėl globos steigimo problemos nėra teisinės, bet socialinės. Viena iš tokių problemų yra tai, kad labai mažai žmonių nori globoti vaiką. Kiekvienais metais atsiranda žmonių dėl vienokių ar kitokių priežasčių (kantrybės, atsakomybės stoka ir pan.) grąžinančių vaiką atgal į globos įstaigą. Kita problema, kurios pasekmė yra nepakankamas institucijos darbas vaiko teisių apsaugos srityje yra darbuotojų stoka. Kadangi, pasikeitus CK, Valstybės vaiko teisių apsaugos tarnybos skyriaus darbuotojo dalyvavimas teisme, ginant nepilnamečio pažeistas teises ir teisėtus interesus, yra būtinas – darbo krūvis išaugo, todėl

¹²³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 14 d. nutartis Nr. 3K-3-399/2005, kat. 44.5.2.12.

¹²⁴ Lietuvos Globos sistema VTAT specialisto akimis. Prieiga per internetą: <http://www.children.lt/?_nm_mid=TVN3eUxEVXNNeXd3&_nm_lid=0&session=no> [žiūrėta 2011-01-23].

¹²⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. III Knyga: Šeimos teisė. Justitia. Vilnius, 2002, p. 350.

darbuotojai neįstengę dirbti taip efektyviai, kaip reikėtų ir norėtųsi, o kitos institucijos galinčios užsiimti tokia veikla nėra.

Vaiko teisių apsaugos tarnyba globos steigimo srityje bendradarbiauja su įvairiomis nevyriausybinėmis organizacijomis, kurios yra įsteigusios globos namus. Vieni įkuria mergaičių globos namus, kiti – berniukų. Pavyzdžiui viena iš tokių globą teikiančių organizacijų yra Šv. Jono kongregacija, kuri rūpinasi berniukų globa ir priima į savo namus tik to norinčius vaikus. Vaiko teisių apsaugos tarnyba vykdo ir informavimo funkciją, siekiant pakeisti visuomenės nuostatas bei sumažinti globojamų vaikų skaičių. Tačiau visuomenės mentaliteto kaita yra ilgas ir sudėtingas procesas, todėl vaikų globos namai nestovi tušti, vienus vaikus keičia kiti.

Tiek Valstybinė vaiko teisių apsaugos tarnyba, tiek Prokuratūra, užtikrindami pažeistų vaiko teisių bei teisėtų interesų gynimą, veikia viešojo intereso gynimo srityje.

Remiantis Lietuvos Respublikos 2009 m. Prokuratūros veiklos ataskaita „didžiąją dalį (52,4 proc. visų procesinių dokumentų) prokuroro teikiamų reikalavimų dėl nepilnamečių asmenų teisių ir teisėtų interesų teisinės gynybos sudarė reikalavimai, susiję su tėvų valdžios įgyvendinimu, o ypač dėl tėvų valdžios apribojimo (49 proc.)“¹²⁶. Be to prokurorai, gindami vaikų interesus, reaguojant į vaikų teisių pažeidimus šeimoje, teikia teismams procesinius dokumentus su kitokio pobūdžio reikalavimais: dėl išlaikymo vaikams dydžio ar formos pakeitimo, dėl išlaikymo vaikams priteisimo, dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu ir t. t. Pavyzdžiui, „Šiaulių apygardos vyriausiasis prokuroras, gindamas 2 nepilnamečių asmenų teisę į gyvenamąjį būstą, 2009-06-05 ieškiniu inicijavo teisminį procesą dėl turto pardavimo skolininko pasiūlytam pirkėjui akto, kuriuo buvo parduotas 3 kambarių butas už 6 217 Lt, t. y. už sumą, kurios pakako tik išsiskolinimui ir vykdymo išlaidoms padengti, nors tokio buto rinkos vertė (160 000 Lt) yra net keliolika kartų didesnė, pripažinimo negaliojančiu“¹²⁷. Ieškiniai dėl turtinės bei neturtinės žalos atlyginimo nepilnamečių asmenų interesais prokurorų rengiami ginant nepilnamečius nuo nusikalstamų veikų (dažnai smurtinių nusikaltimų) tiek šeimoje, tiek už jos ribų.

Kadangi socialiai saugomų asmenų (ypač vaikų) teisių ir teisėtų interesų gynimas nustatytas prioritetine prokuratūros veiklos sritimi, prokurorai, kaip ir vaiko teisių apsaugos tarnyba, bendradarbiauja su įvairiomis organizacijomis, pvz. su socialines paslaugas teikiančiomis institucijomis, bendrauja su socialiniais pedagogais ir pačiais vaikais, siekiant užtikrinti operatyvų reagavimą į pažeidimus ir kreipimąsi į teismą;

¹²⁶ Lietuvos Respublikos Prokuratūros veiklos 2009 m. ataskaita, p. 62. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2010/100324/15.pdf> [žiūrėta 2011-03-15].

¹²⁷ Ten pat.

atlieka ne tik procesinį, bet ir visuomenės informavimo, tam tikra prasme švietimo (teisinais, procesiniais klausimais) darbą ir pan.

4.3. VALSTYBĖS ATSAKOMYBĖ UŽ POZITYVIŲJŲ PAREIGŲ VAIKUI NEVYKDYMĄ

Kaip jau buvo minėta, valstybių pozityviųjų pareigų įgyvendinimas susideda ne tik iš pareigos apginti kiekvieną individą nuo esamų teisių pažeidimų bei užtikrinti apsaugą nuo grėšiančių, bet sukurti tinkamą, veiksmingą gynybos sistemą, valstybės institucijoms savo veiksmais (neveikimu) pažeidus bet kurio individo teises bei užtikrinti žalos (turtinės, neturtinės) atlyginimo galimybę.

CK 6.271 str. 1 d. įtvirtinta pareiga valstybei iš valstybės biudžeto atlyginti žalą, atsiradusią dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, nepaisant valstybės institucijų darbuotojų kaltės, o žalą, atsiradusią dėl savivaldybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, privalo atlyginti savivaldybė iš savivaldybės biudžeto. Norėčiau atkreipti dėmesį, kad valdžios institucijų civilinė atsakomybė kyla tiek dėl minėtų institucijų veiksmų, tiek dėl jų neveikimo, jeigu nebuvo veikama taip, kaip pagal įstatymus šios institucijos ar jų darbuotojai privalėjo veikti (CK 6.271 str. 3 d., 4 d.).

Norėčiau aptarti vieną atvejį, kai LAT pripažino esant pažeistoms vaikų teisėms dėl neteisėto valstybės institucijų veikimo ir neveikimo bei pripažino esant valstybės pareigai atlyginti neturtinę žalą, atsiradusią dėl neteisėtų valstybės institucijų veiksmų.

Ginčas buvo kilęs dėl globos įstaigų veiksmais padarytos neturtinės žalos atlyginimo. Ieškovėms (gim. 1989 m. rugsėjo 2 d.; gim. 1988 m. gegužės 31 d.) buvo priteista atitinkamai vienai 80 000 Lt, kitai – 130 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo dėl valdžios įstaigų veiksmų (neveikimo).

Buvo konstatuota, kad „ieškovės į Jungtines Amerikos Valstijas buvo išvežtos įstatymo nustatyta tvarka nepaskyrus globėjo (rūpintojo). <...> nors ieškovių motinai nebuvo apribotos motinystės teisės ar vaikai dėl objektyvių priežasčių atskirti nuo motinos, tačiau dėl motinos gyvenimo būdo ieškovės buvo netekusios savo šeimos aplinkos ir įgijo teisę į ypatingą valstybės apsaugą. Teismų nustatyta, kad ieškovės į JAV išvežė ir apgyvendino amerikiečių šeimoje ne kompetentinga valdžios institucija ar

pareigūnas, o privatus asmuo, kuriam įstatymo nustatyta tvarka nebuvo suteikta nepilnamečių globa.¹²⁸

Buvo nustatyta, kad ieškovės buvo išvežtos pažeidžiant teisės aktų nustatytą įvaikinimo užsienyje tvarką, „neužtikrinus ir nesuteikus jokių garantijų, kad kitoje valstybėje bus teikiama apsauga ir parama, kurią jie turėjo Lietuvoje“.¹²⁹

Valstybės institucijos neveikė taip, kaip turėjo veikti pagal vaiko teisių apsaugą reglamentuojančius teisės aktus nei kai leido nepilnamečius išvežti iš Lietuvos, nei kai gražino nepilnamečius atgal į Lietuvą – tai nulėmė civilinės atsakomybės joms (valstybės institucijoms) taikymo galimybę. Teismas konstatavo visas civilinei atsakomybei taikyti būtinas sąlygas: neteisėtus veiksmus ir neveikimą, žalą ir priežastinį ryšį tarp neteisėtų veiksmų (neveikimo) bei žalos atsiradimo.

Neteisėti veiksmai ir neveikimas – „valstybės institucijų veiksmai joms atliekant ieškovių išvežimą į užsienį teismų įvertinti kaip neteisėti, nes valstybės institucijų pareigūnai neveikė taip, kaip jie privalėjo veikti pagal įstatymų reikalavimus. <...> Be to valstybės pozityviųjų pareigų pagal Konvencijos 8 straipsnį neįvykdymą rodo pakankamų pastangų integruoti ieškoves (gražinimo metu – paaugles) į svetimą aplinką stoka.“¹³⁰

Žala (neturtinė) – dvasiniai išgyvenimai, depresija, kt. sveikatos sutrikimai.

Priežastinis ryšys – dėl neteisėtų valstybės institucijų veiksmų ieškovės buvo išvežtos iš Lietuvos, o jų gražinimas praėjus devyneriems metams bei specialios integravimo į pasikeitusią kultūrinę, švietimo ir socialinę aplinką programos neužtikrinimas yra neteisėto išvežimo pasekmė, sukėlusie ieškovėms dvasinius išgyvenimus, depresiją, jų paveiktus kitus sveikatos sutrikimus.¹³¹

Analizuojant valstybės pozityviųjų pareigų įgyvendinimo problemas, norėčiau pažymėti, kad kol Lietuvos teismų praktikos šios kategorijos bylose nebuvo, priežastinio ryšio tarp veikos (neveikimo) ir žalos, atsiradusios valstybės institucijoms netinkamai įgyvendinant teisės aktuose nustatytas pareigas, problema buvo viena iš pagrindinių sprendžiant dėl civilinės atsakomybės valstybės institucijoms atsiradimo. Kadangi buvo teigiama, kad „smurto prieš vaiką ar nesirūpinimo juo atvejais turtinė ir neturtinė žala atsiranda visų pirma dėl vaiko tėvų kaltų veiksmų (neveikimo), todėl valstybės ar

¹²⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 26 d. nutartis S. R., V. R. v. Lietuvos valstybė, Nr. 3K-3-314/2009, kat. 44.2.2.2; 44.5.2.5; 79.2; 82.1.

¹²⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 26 d. nutartis S. R., V. R. v. Lietuvos valstybė, Nr. 3K-3-314/2009, kat. 44.2.2.2; 44.5.2.5; 79.2; 82.1.

¹³⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 26 d. nutartis S. R., V. R. v. Lietuvos valstybė, Nr. 3K-3-314/2009, kat. 44.2.2.2; 44.5.2.5; 79.2; 82.1.

¹³¹ Ten pat.

savivaldybių institucijų veika (neveikimas) yra ne vienintelė, o tik „solidari“ žalos atsiradimo priežastis“.¹³² Tačiau LAT yra pažymėjęs, kad „nevisiškai tinkamas motinystės teisių įgyvendinimas nepilnamečiams vaikams negali nulemti atsakomybės netaikymą valstybei už jos institucijų netinkamą vaiko teisių apsaugos srities įstatymų įgyvendinimą ieškovių atžvilgiu.“¹³³

Kalbant apie žalos atlyginimą, valstybės institucijoms netinkamai įgyvendinant vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, reikėtų pažymėti, kad atsiradus Lietuvos teismų praktikai šios kategorijos bylose tapo lengviau spręsti apie Lietuvoje egzistuojančią teisės sistemą nepilnamečių apsaugos ir gynybos srityje, kreipiantis į teismą dėl žalos, patirtos kompetentingoms institucijoms netinkamai vykdant arba nevykdant pareigų nukentėjusiųjų vaikų atžvilgiu bei kiek Lietuvoje egzistuojantis teisinis nepilnamečių apsaugos ir gynybos mechanizmas atitinka EŽTT suformuota praktika.

Iki 2009 m. bylų dėl vaiko teisių apsaugos įstatymų pažeidimų atsiradusios neturtinės žalos atlyginimo LAT teisės aiškinimo ir taikymo praktikoje nebuvo spręsta. Neturtinės žalos paskirtis – kiek įmanoma sušvelninti negatyviasias ieškovių patirtas žalos pasekmes. Pirmosios instancijos teismas įvertino, „kad teisės norma, kurioje nustatyta, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymo numatytais atvejais, netaikytina, o neturtinė žala atlyginama CK 1.5 straipsnio ir Konstitucijos pagrindu.“¹³⁴ LAT, kaip ir patvirtino šį įvertinimą paminėjęs Konstitucinio teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime išdėstytą nuostatą, „kad valstybė yra konstituciškai įpareigota teisinėmis, materialinėmis, organizacinėmis priemonėmis užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių gynimą nuo neteisėto kėsimosi ar ribojimo, nustatyti pakankamas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir gynimo priemones. Viena iš tokių priemonių yra teisingai atlyginamos neturtinės žalos nustatymas. Neturtinės žalos dydis pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotą teisės aiškinimo ir taikymo praktiką įvertinamas pagal neturtinės žalos prigimtį ir objektą, dėl kurio pažeidimo asmuo patiria neturtinę žalą. <...> Nagrinėjamoje byloje ieškovėms padaryta žala sveikatai yra gana sunki ir sukėlė ilgalaikes pasekmes, pažeista Konstitucija, tarptautinės ir nacionalinės teisės aktuose reglamentuojama saugi vaiko

¹³² Sagatys G. Vaiko nepriežiūra ir smurtas šeimoje: naujos Europos žmogaus teisių apsaugos konvencijos taikymo galimybės // Justitia, 2005. Nr. 4, p. 20.

¹³³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 26 d. nutartis S. R., V. R. v. Lietuvos valstybė, Nr. 3K-3-314/2009, kat. 44.2.2.2; 44.5.2.5; 79.2; 82.1.

¹³⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 26 d. nutartis S. R., V. R. v. Lietuvos valstybė, Nr. 3K-3-314/2009, kat. 44.2.2.2; 44.5.2.5; 79.2; 82.1.

raida. Įvertinus šias ir kitas objektyvias aplinkybes ieškovėms priteistas neturtinės žalos atlyginimo dydis pripažintinas adekvačiu padarytai žalai.“¹³⁵

Apibendrinant galima teigti, kad EŽTT sprendimų bei LAT 2009 m. birželio 26 d. nutarties Nr. 3-3K-314/2009 analizė leidžia teigti, kad Lietuvoje yra pakankamai gerai sutvarkyta teisinė bazė, užtikrinanti veiksmingą pažeistų teisių gynybą, įtvirtintą EŽTK 13 straipsnyje. EŽTT 2001 m. gegužės 10 d. sprendimo byloje *Z and Others v. The United Kingdom* sprendamas dėl Konvencijos 13 str., numatančio veiksmingą pažeistų teisių gynybos priemonių taikymą, konstatavo, kad tiek žalos, padarytos tiesioginiais valstybės institucijų veiksmais, tiek neveikimu „aukai ar aukos šeimai visada privalo būti garantuojama galimybė nustatyti valstybės institucijų ar pareigūnų atsakomybę už veiksmus, kuriais pažeidžiamos Konvencijoje įtvirtintos asmens teisės. Maža to, pažeidus Konvencijos 2 ir 3 straipsnius, įkūnijančius pagrindines jos vertybes, kompensacija už šiuo pažeidimu padarytą neturtinę žalą iš principo privalo būti galima visais atvejais“.¹³⁶

Problema yra tame, kad nors Lietuvos Respublikos teisės sistema yra pajėgi užtikrinti pažeistų teisių gynybą, t. y. kiekvienas manantis, kad jo teisės buvo pažeistos, turi realią galimybę nustatyti teisingumą, kreipiantis gynybos į teismines institucijas, vis dėlto, kol nėra suformuota pakankamai teismų praktikos, bylose dėl žalos, atsiradusios valstybės institucijoms netinkamai vykdant savo pareigas ar dėl jų neveikimo vaiko teisių apsaugos srityje, atlyginimo, neįmanoma išskirti aiškių kriterijų, kuriais remiantis būtų galima nustatyti atvejus, kada teismas pripažįsta esant valstybės pareigai atlyginti vaikui padarytą žalą.

¹³⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 26 d. nutartis S. R., V. R. v. Lietuvos valstybė, Nr. 3K-3-314/2009, kat. 44.2.2.2; 44.5.2.5; 79.2; 82.1.

¹³⁶ EŽTT 2001 m. gegužės 10 d. sprendimas byloje *Z and Others v. the United Kingdom*, Nr. 29392/95.

IŠVADOS

1. Tėvų valdžios netinkamas įgyvendinimas pasireiškia dviem formomis: aktyvia (pvz., smurtas ir pan.) ir pasyvia (pvz., nepriežiūra). Šiuolaikinėje visuomenėje tėvų valdžia dažnai suprantama kaip tėvų teisė drausminti savo vaikus fizinėmis bausmėmis. Tačiau net ir lengvos fizinės bausmės yra vaiko teisių bei teisėtų interesų pažeidimas ir gali eskaluoti pavojingesnį smurtą. Todėl yra svarbu propaguoti šį teiginį bei sekti kitų valstybių pavyzdžiais, t. y. tiesiogiai įstatyme uždrausti fizinių bausmių naudojimą šeimoje.
2. Ištirtų LAT pozicijų apibendrinimas leidžia išskirti kriterijus, kurie yra nustatomi kiekvienoje byloje, sprendžiant klausimą dėl atitinkamos civilinės atsakomybės priemonės taikymo tėvams netinkamai įgyvendinantiems tėvų valdžią savo nepilnamečių vaikų atžvilgiu galimybės: 1. kaltė, kuri visais atvejais yra preziumuojama; 2. vaiko interesas; 3. vaiko norai ir pažiūros; 4. tėvų galimybės ir pastangos užtikrinti teisės normose įtvirtintų vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimą.
3. Deja nėra suformuotos vieningos ir visa apimančios vaiko interesų sąvokos. LAT sprendimų analizė leidžia konstatuoti, kad vaiko interesų turinį sudaro bendrieji (teisės aktuose įtvirtintos vaiko teisės ir pareigos) ir individualieji (nustatynėjami kiekvienu konkrečiu atveju) vaiko interesai. Todėl teleologinio metodo pagalba vaiko interesų sąvoką galima apibrėžti kaip teisės aktų nustatytų vaiko teisių bei pareigų ir teismo individualizuotų konkretaus vaiko poreikių, kuriuos užtikrina vaiko tėvai (kiti teisėti vaiko atstovai) tėvų valdžios įgyvendinimo procese, visuma.
4. Priimant sprendimą teismas negali remtis vienu iš vaiko interesų, o vertinti visumą. Vertinant vaiko interesų visumą, lemiamą reikšmę gali turėti vienas iš dominuojančių (pvz., vaiko teisė į tinkamas gyvenimo ir vystymosi sąlygas, teisė į būstą ir pan.).
5. Vaiko nuomonė teismui nėra privaloma ir išskirtinė, yra vertinama su kitų byloje nustatytų aplinkybių visuma. Nuomonė gali įgyti svariausio įrodymo byloje reikšmę jei ji atitinka byloje surinktus įrodymus ir jei neprieštarauja vaiko interesams.
6. Atsižvelgiant į neigiamas pasekmes, kurias patiria vaikai tiesiogiai dalyvaudami teismo procese, tikslinga yra įstatyme įtvirtinti amžiaus ribą, nuo kada teismas, pasinaudojus diskrecijos teise, vaiką gali, bet neprivalo tiesiogiai išklausti teismo proceso metu.

7. Kadangi vaiko interesas kiekvienu konkrečiu atveju individualizuojamas, todėl neįmanoma sudaryti tikslaus kriterijų sąrašo tiek nustatant vaiko intereso turinio elementus, tiek nustatant objektyvių aplinkybių buvimą, sprendžiant dėl vaiko ir tėvų atskyrimą reglamentuojančių teisės normų taikymo galimybes. Kitaip, gali būti pažeistas tas pats vaiko interesas, jei į sąrašą nepatektų aplinkybė užtikrinanti tik konkrečiam vaikui reikalingą intereso elementą ar susidarius neilinei situacijai, kuria galima būtų priskirti prie objektyvių aplinkybių buvimo, kurioms esant būtų galima skirti švelnesnę atsakomybės priemonę, taip užtikrinant tiek vaiko, tiek tėvų interesų pusiasvyrą.
8. Kadangi CK skyrius, reglamentuojantis partnerystės santykius neveikiantis, teismai gindami nesantuokinių vaikų teises bei teisėtus interesus, kuriuos pažeidė vaiko tėvai (kiti teisėti vaiko atstovai) netinkamai įgyvendinus tėvų valdžią, privalo vadovautis tarptautiniais teisės aktais, EŽTT suformuota praktika bei taikyti įstatymų analogiją ir priimti teisingą, teisėtą sprendimą.
9. Apibendrinant LAT praktiką tėvų valdžios apribojimo bylose galima išskirti dominuojančią teismo poziciją suformuota atsižvelgiant į EŽTT praktiką: tiek tėvų valdžios apribojimas (ypač neterminuotas), tiek tolimesni vaiko ir tėvų (-o) šeimos gyvenimo apribojimai (teisei matytis, bendrauti ir pan.), kurioms taikomos daug griežtesni pagrįstumo reikalavimai, pripažįstami išskirtinėmis vaiko ir tėvų (-o) santykių ribojimo priemonėmis.
10. Teismas, vaiko interesus laiko viršesniais už kitų asmenų interesus, todėl, gynant vaiko teises, vadovaujantis vaiko interesų prioritetu, gali priimti sprendimą apriboti kitų individų teises (pvz., vaiko interesams prieštaraujantį sandorį pripažinus niekiniu ir negaliojančiu bei pritaikius restituciją).
11. Teisės aktai nenumato formalių kliūčių, kurios neleistų tėvui (motinai), kurio tėvystė (motinystė) nuginčijama įstatymo nustatyta tvarka, reikalauti gražinti lėšas, panaudotas vaikui išlaikyti iš asmens, kurio tėvystė (motinystė) yra patvirtinama vėliau. Tačiau nepagrįsto praturtėjimo instituto nuostatų taikymo galimybė nėra absoliuti. Yra dvi sąlygos, nuo kurių priklauso šios galimybės įgyvendinimas: 1. asmens, kurio tėvystė (motinystė) patvirtinama vėliau sąžiningumo; 2. aptartos teisės normos turi būti taikomos sistemiškai, atsižvelgiant į CK 3.200 str., nustatantį terminą, už kurį gali būti išieškoma skola už išlaikymą. Toks normų taikymas iš vienos pusės užtikrina vaiko teises bei interesus, iš kitos sumažina piktnaudžiavimo galimybę.

12. Vaiko pripažinimas savarankišku teisės subjektu nulemia tai, kad motina ar tėvas, reikalaujantis priteisti vaikui išskolinimą, yra ne vaiko išlaikymo prievolės subjektas, o teisėtas nepilnamečio vaiko atstovas.
13. Išlaikymo prievolės kokybiškumas priklauso nuo tokių aplinkybių: 1. išlaikymo naudojimo tikslo (kaip naudojamas išlaikymas, kieno interesais); 2. išlaikymą tvarkančio asmens sąžiningumo (kiek tėvas (motina), tvarkantis išlaikymą uzufukto teise pats (pati) prisideda prie vaiko išlaikymo). Todėl nėra pagrindo keisti išlaikymo subjekto ir/ar naikinti tėvų (vieno iš tėvų) uzufukto teisę, kai išlaikymas tvarkomas ir naudojamas tinkamai, arba jei tinkamas subjektas (vaikas, tapęs pilnamečiu) nereikalauja to daryti.
14. Išlaikymo asmeniškumas netrukdo vienam iš tėvų, vykdančiam ar įvykdžiusiam išlaikymo prievolę visa apimtimi, reikalauti priteisti, iš išlaikymo pareigos nevykdančio kito iš tėvų, susidariusį išlaikymo išskolinimą, remiantis įstatyme įtvirtintu abiejų tėvų lygybės principu bei kito asmens naudai įvykdytos prievolės instituto nuostatomis.
15. Lietuvos Respublikos teisės aktai iš esmės detalčiai reglamentuoja vaikų teises bei tėvų pareigas, atsakomybę už jų nevykdymą. Be to, numatytos sankcijos asmenims, ne tik pažeidžiantiems vaikų teises, bet ir nevykdantiems pareigos pranešti apie tokius pažeidimus. Deja, nėra ir negali būti prievartos mechanizmo ar priemonių, kurios galėtų užtikrinti tinkamą tėvų valdžios įgyvendinimą (išskyrus išlaikymo pareigą). Teisės aktai numato globos (rūpybos) steigimo galimybę vaikams, likusiems be tėvų, ir garantuoja, kad nė vienas vaikas nebūtų paliktas be priežiūros, padeda įgyvendinti vaiko teises, kai to negali arba nenori daryti jo tėvai. Tačiau tam, kad vaiko teisių apsaugos srityje valstybės institucijų darbas būtų efektyvesnis, kokybiškesnis reikėtų išspręsti ne tik socialines problemas, bet ir sukurti centrinę instituciją, kuri koordinuotų skirtingų institucijų, veikiančių vaiko apsaugos srityje, veiklą, spręstų iškilusius tarpinstitucinius klausimus, teiktų pasiūlymus, sprendžiant iškilusias problemas ir pan.
16. Nors tėvai yra pagrindiniai vaiko teisių bei interesų įgyvendinimo bei užtikrinimo subjektai, netinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas negali būti pagrindu, atleisti valstybę nuo pareigos atlyginti neturtinę žalą, atsiradusią valstybės institucijoms pažeidus teisės aktų nustatytus reikalavimus.
17. Valstybės institucijų atsakomybė kyla tiek už neteisėtą veikimą, kai valstybės institucijos piktnaudžiauja savo teisėmis ar veikia pažeidžiant teisės aktų nustatytus

reikalavimus, tiek ir neveikimą, kai valstybės institucijos nevykdo ar nepakankamai vykdo įstatymų ir kitų teisės aktų nustatytus reikalavimus, neužtikrinant reikiamos vaiko teisių apsaugos bei tinkamos pažeistų teisių gynybos.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius, 1993;
2. Civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74 – 2262;
3. Civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 37–1341;
4. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807;
5. Vaikų išlaikymo fondo įstatymas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 144-5464;
6. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija su papildomu 7 protokolu. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987;
7. 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501;
8. 1975 m. Europos Konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso. Valstybės žinios, 1997, Nr. 60-1404.

Specialioji literatūra

1. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. III Knyga: Šeimos teisė. Justitia. Vilnius, 2002;
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. VI Knyga: Prievolių teisė (I). Justitia. Vilnius, 2003;
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. II Knyga: specialioji dalis (99-212 str.). Vilnius, 2009;
4. Mikelėnas V. Šeimos teisė. Justitia. Vilnius, 2009;
5. Mykolo Riomerio universitetas. Civilinė teisė (Prievolių teisė). Vilnius, 2006;
6. Sagatys G. Tėvų pareiga išlaikyti nepilnamečius vaikus: aktualūs subjektų klausimai.//Jurisprudencija: LTU, 2005, Nr. 67(59);
7. Sagatys G. Vaiko nepriežiūra ir smurtas šeimoje: naujos Europos žmogaus teisių apsaugos konvencijos taikymo galimybės.//Justitia, 2005, Nr. 4;
8. Sagatys G. Vaiko atskyrimas nuo tėvų ir alternatyvioji globa Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje.//Jurisprudencija: LTU, 2003, Nr. 41(33);
9. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje.//Jurisprudencija: LTU, 2002, Nr. 33(25);
10. Sakalauskas G., Ūselė L. Smurto prieš vaikus draudimo socialiniai ir teisiniai aspektai.//Teisės problemos, 2007, Nr. 2 (56);

11. Grinevičiūtė G. Piknaudžiavimo tėvų, globėjų (rūpintojų) arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis subjekto samprata.//Socialinių mokslų studijos, 2009, Nr. 4 (4).

Lietuvos teismų praktika

1. Lietuvos aukščiausiojo teismo (toliau LAT) teisėjų senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 35 Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium;
2. 2002 m. birželio 21 d. LAT senato nutarimu Nr. 35 patvirtinta „Įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium, apžvalga;
3. LAT teisėjų senato 2005 birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 Dėl įstatymų, reglamentuojančių tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, taikymo teismų praktikoje//“Teismų praktika“ Nr. 23, 2005;
4. LAT Civilinių bylų skyriaus (toliau CBS) teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje R.Čeplinskienė v. S.Kavaliauskas, Nr. 3K-3-1225/2002, kat. 71.5;
5. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 19 d. nutartis civilinėje byloje Prienų rajono savivaldybės vaikų tarnybos apsaugos tarnyba v. G.Sanda, Nr. 3K-3-1285/2002, kat. 71.5; 72.2;
6. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje F.Baškienė v. V.Miniotas, Nr. 3K-3-1423/2002, kat. 71.5;
7. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje R. R. v. A. R., Nr. 3K-3-735/2002, kat. 71.4; 94.1;
8. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 15 d. nutartis civilinėje byloje J.Gečienė v. R.Šerpytis, Nr. 3K-3-965/2003, kat. 71.4; 71.5; 76.1;
9. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje D.Kulikauskienė v. D.Paškevičius, Nr. 3K-3-995/2003, kat. 71.5;
10. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Dainius Čeikauskas v. Ramunė Čeikauskienėnutartis, Nr. 3K-3-1136/2003, kat. 71.4; 90;
11. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje L. Maksvytis v. I. Maksvytienė ir kt., Nr. 3K-3-207/2003, kat. 71.4; 94.3;
12. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje J. Varapnickaitė-Mažylienė v. T. Stanys, Nr. 3K-3-874/2003, kat. 72.2;

13. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje V. Sinkevič v. M. Sinkevič, Nr. 3K-3-259/2004, kat. 72.2;
14. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. gruodžio 1d. nutartis civilinėje byloje V.Gineitas v. I.Ginaitienė, Nr. 3K-3-659/2004, 71.4; 72.2;
15. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 19 d. nutartis civilinėje byloje Kauno miesto apylinkės vyr. prokuroras v. G.Namavičiūtė, Nr. 3K-3-492/2005, kat. 74.2.5; 77.6;
16. LAT teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-576/2005, kat. 1.1.11.9; 2.1.12.2.2;
17. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 14 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-399/2005, kat. 44.5.2.12;
18. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 14 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-399/2005, kat. 44.5.2.12;
19. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje dėl CK 3.168 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos teisės normos aiškinimo ir taikymo, Nr. 3K-3-530/2006, kat. 77.5; 77.4.2;
20. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-302/2006, kat. 30.10; 32.2; 77.3; 77.4.2; 78.2.1;
21. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 20 d. nutartis civilinėje byloje P. S., V. S. v. E. S., Nr. 3K-3-57/2007, kat. 77.4.4;
22. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-123/2007, kat. 77.4.3; 77.6; 114.8.2; 114.11;
23. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Šiaulių miesto savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius v. V. D., A. D., Nr. 3K-3-209/2008, kat. 77.6; 82.2.2;
24. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje J. T. v. K. T., Nr. 3K-3-236/2008, kat. 42.8; 114.11;
25. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-383/2008, kat. 44.5.2.1; 76.3; 77.4.2;
26. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje S. R., V. R. v. Lietuvos valstybė, Nr. 3K-3-314/2009, kat. 44.2.4.2; 44.5.2.5; 79.2; 82.1;
27. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Šiaulių miesto savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius v. V. D., A. D., Nr. 3K-3-95/2009, kat. 77.6; 82.2.2;

28. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Ž. T. v. S. T., Nr. 3K-3-183/2009, kat. 34.3; 34.4.3; 78.2.2;
29. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje S. R., V. R. v. Lietuvos valstybė, Nr. 3K-3-314/2009, kat. 44.2.2.2; 44.5.2.5; 79.2; 82.1;
30. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 27 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-558/2010, kat. 21.4.1.1; 21.6; 77.2;
31. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje pagal pareiškėjo A. A. skundą dėl antstolio veiksmų, Nr. 3K-3-114/2010, kat. 28.2; 78.2.1; 129.11;
32. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje R. D. v. Z. D., Nr. 3K-3-39/2010, kat. 75.4.3; 75.7; 78.2.1;
33. LAT CBS teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 25 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-8/2011, kat. 78.2.1; 82.2.2;
34. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 6 d. nutartis administracinėje byloje, Nr. N2-1436/2005;
35. 2-ojo apylinkės teismo civilinė byla dėl tėvo valdžios netrerminuoto apribojimo, vaiko gyvenamosios vietos nustatymo ir išlaikymo formos pakeitimo, Nr. 2-6739-726/2010.

Europos žmogaus teisingumo teismo (toliau EŽTT) praktika

1. EŽTT 1992 m. gegužės 19 d. sprendimas byloje *Kerkhoven and Hinke v. Netherlands*, Nr. 15666/89;
2. EŽTT 1993 m. kovo 25 d. sprendimas byloje *Costello-Roberts v. the United Kingdom*, Nr. 13134/87;
3. EŽTT 1994 m. gruodžio 9 d. sprendimas byloje *Lopez Ostra v. Spain*, Nr. 16798/90;
4. EŽTT 1996 m. rugpjūčio 7 d. sprendimas byloje *Johansen v. Norway*.
5. EŽTT 2000 m. liepos 13 d. sprendimas byloje *Scozzari and Giunta v. Italia*, Nr. 39221/98 ir 41963/98;
6. EŽTT 2001 m. gegužės 10 d. sprendimas byloje *Z. and Others v. the United Kingdom*, Nr. 29392/95;
7. EŽTT 2002 m. kovo 20 d. sprendimas byloje *Buchberger v. Austria*, Nr. 32899/96;
8. EŽTT 2003 m. sausio 10 d. sprendimas byloje *D. P. and J. C. v. the United Kingdom*, Nr. 38719/97;

Elektroniniai dokumentai

1. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2008 m. veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/AIPCTIOW.PDF>> [žiūrėta 2011-01-23];
2. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2009 m. veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/TTVOIDQD.PDF>> [žiūrėta 2011-01-23];
3. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2009 m. ataskaita. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2010/100324/15.pdf> [žiūrėta 2011-03-15];
4. Nacionalinės teismų administracijos duomenys. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/administracija/ataskaita.asp>> [žiūrėta 2011-02-01];
5. 2003 m. prokuratūros veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2707&p_d=31781&p_k=1> [žiūrėta 2011-01-23];
6. Lietuvos Globos sistema VTAT specialisto akimis. Prieiga per internetą: <http://www.children.lt/?_nm_mid=TVN3eUxEVXNNeXd3&_nm_lid=0&session=no> [žiūrėta 2011-01-23].

SANTRAUKA

XX a. II p. prasidėjęs judėjimas už vaiko teises sąlygojo tėvų valdžios įgyvendinimo sampratos pokyčius ne tik Llietuvoje, bet ir daugelyje pasaulio valstybėse. Vaikas buvo pripažintas savarankišku teisės subjektu, turinčiu autonomiškas teises ir pareigas. Todėl tėvai (įtėviai), kaip įstatyminiai vaiko atstovai, įgyvendindami tėvų valdžią privalo užtikrinti vaiko teisių bei teisėtų interesų apsaugą.

Atsižvelgiant į tėvų valdžios turinį, kuris susideda iš asmeninių neturtinių ir turtinių teisių ir pareigų, tėvams netinkamai įgyvendinantiems tėvų valdžią yra taikomos skirtingos civilinės atsakomybės priemonės, pvz., už asmeninių neturtinių teisių ir pareigų netinkamą įgyvendinimą taikoma specifinė šeimos teisės atsakomybės priemonė - tėvų valdžios apribojimas.

Lietuva, kaip ir daugelis kitų Europos valstybių pripažįsta, jog lemiamą įtaką vaiko vystymuisi ir jo asmenybės formavimuisi turi šeimos aplinka, todėl būtina garantuoti vaiko teisę į šeimos ryšius. Tokią praktiką, atsižvelgiant į Europos žmogaus teisių teismo (toliau Teismas) jurisprudencija bylose, susijusiose su asmens teisės į šeimos gyvenimo gerbimą gynimu, formuoja Lietuvos teismai.

Lietuvos teismų praktikos analizė padės atskleisti Teismo įtaką, sprendžiant klausimus susijusius su teisės normų taikymu bei aiškinimu tėvų valdžios apribojimo bylose.

Darbe bus atskleisti ne tik asmeninių neturtinių, bet ir turtinių netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimo pasekmių taikymo bei aiškinimo ypatumai. LAT praktikos analizės pagalba išsiaiškinsim, kaip sprendžiami teisinio vaiko išlaikymo santykio subjektų klausimai, kaip tai įtakoja tėvų valdžios įgyvendinimą.

Darbe bus aptartos ir kitos netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimo pasekmės: turtinės ir neturtinės žalos atlyginimas, restitucijos taikymo galimybė ir kt.

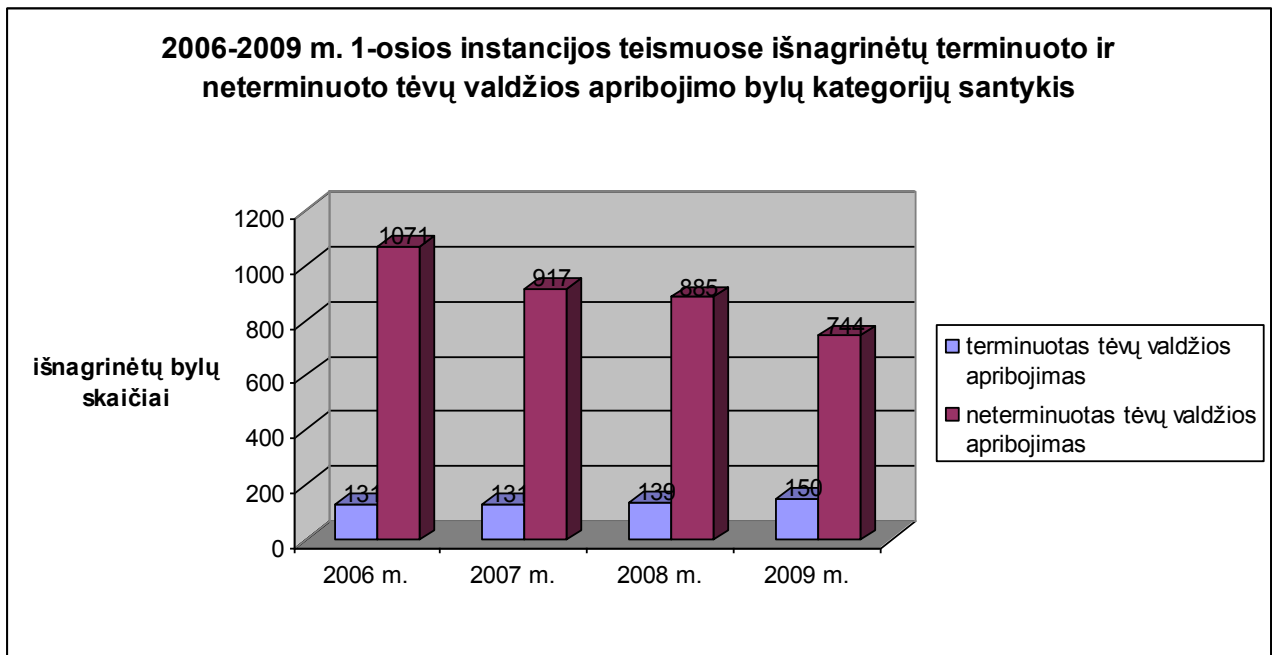
Atsižvelgiant į šeimos autonomijos principą bei Europos žmogaus teisių bei pagrindinių laisvių konvencijos (toliau Konvencija) 8 str., kuriame įtvirtinta kiekvieno individo apsauga nuo valstybės institucijų neteisėto ir nepagrįsto įsikišimo, darbe bus nustatyti kriterijai, kuriais remiantis Teismas ir LAT sprendžia apie tokio įsikišimo suderinamumą su Konvencija bei nacionaliniais teisės aktais.

**CIVIL LEGAL CONSEQUENCES OF THE IMPLEMENTATION OF
INAPPROPRIATE PARENTAL AUTHORITY**

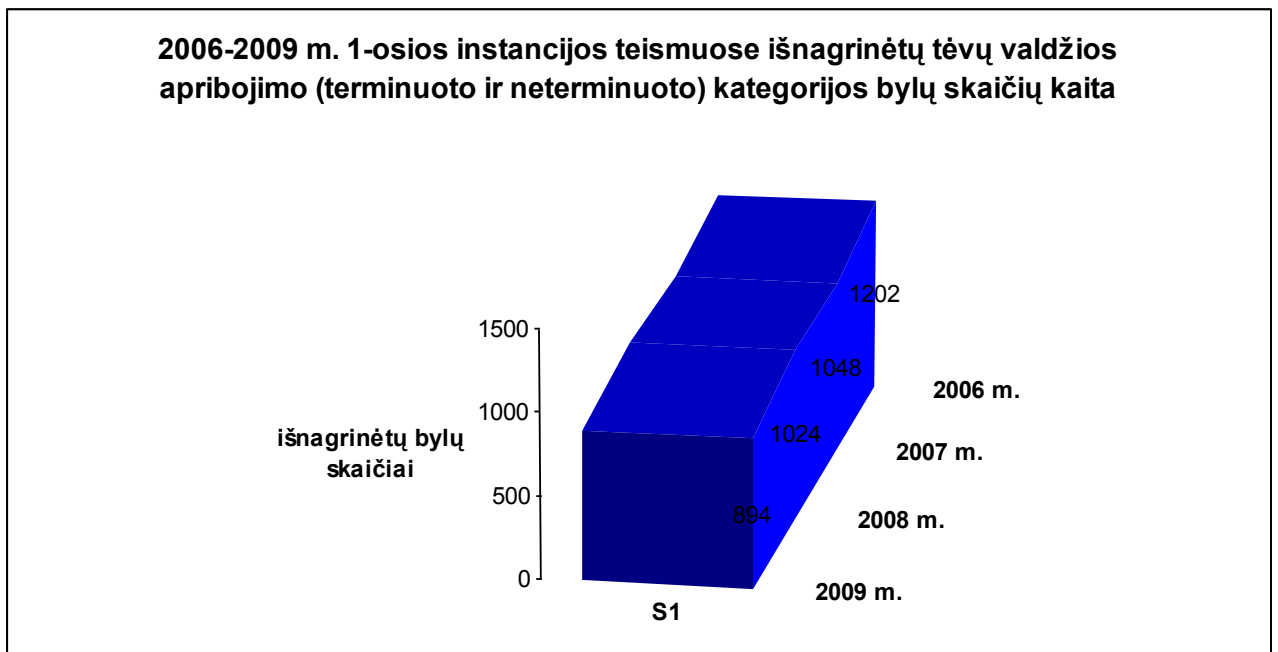
SUMMARY

Movement for child's rights, which began in the second half of the twentieth century led to changes in the concept of the implementation of parental authority, not only in Lithuania, but in many other countries. The child was recognized as independent legal entities, having autonomous rights and obligations. Therefore, parents (adoptive parents) as the statutory representatives of the child, exercising parental authority is required to ensure the protection of children's rights and legitimate interests. According to the content of parental authority, which consists of the moral and economic rights and obligations, inappropriate implementation of parental authority are subject to different liability measures. For example, the limitation of parental authority is a specific measure of civil liability for inappropriate implementation of moral rights and obligations. Lithuania, like many other European countries acknowledge that family plays the most important role in every child's development. The European Court of Human Rights (the Court) case law in the decisions of the protection of a person's right to respect for „family life“ take note of necessity to ensure the child's right to the care of the family. The practice of the Supreme Court of the Republic of Lithuania (CSL), analyzed in the paper, shows that presently this particular direction is being taken. Lithuanian case law analysis reveals the influence of courts in cases relating to the application and interpretation of the limitation of parental authority. The paper seeks to determinate not only the moral, but also economic consequences of the inappropriate implementation of parental authority. The practice of the SCL, analysed in the paper shows that the child's right to support and its defence depends on how the issues of children support entities are settled, how it affects the implementation of parental authority. In the paper are elaborated not only the limitation of parental authority, but also other consequences of the inappropriate implementation of parental authority: the compensation of economic and moral damages, the possibility of restitution, etc. According to the principle of family autonomy and the European Convention of Human Rights (the Convention, Art. 8), which establishes the protection of every person from the State illegal and unjustified interference into the family, the paper will determine the criteria on which the Court and the SCL shall decide on the compatibility of such intervention with the Convention and national legislation.

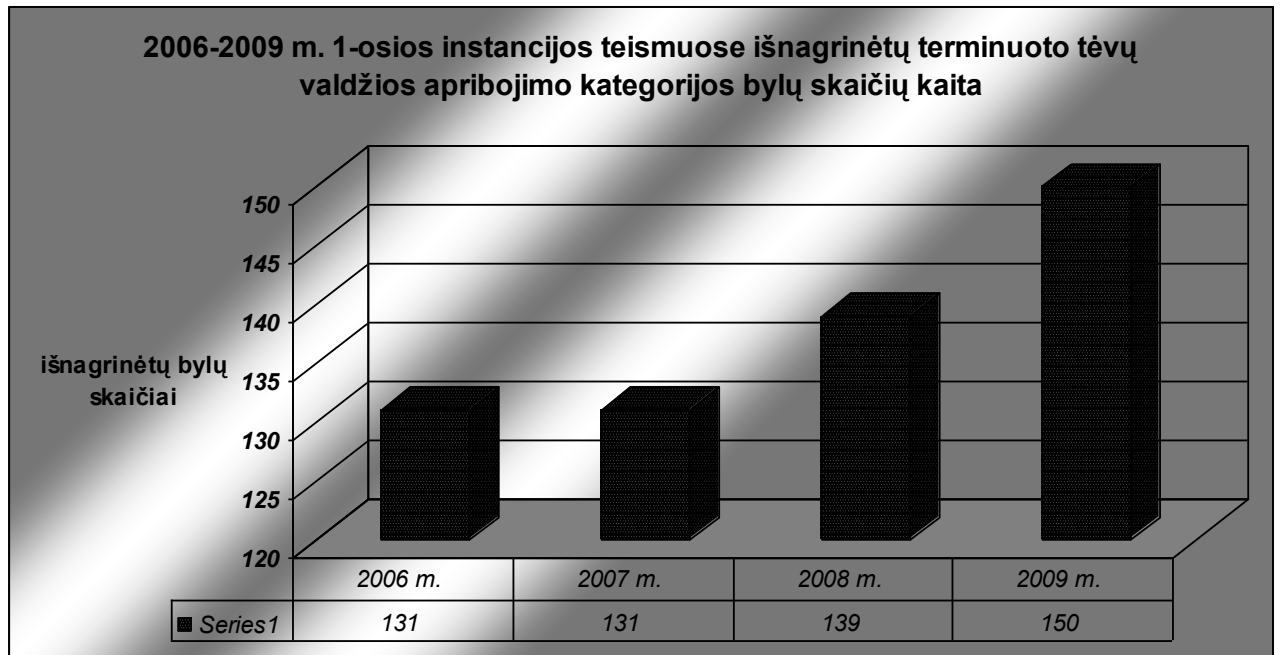
PRIEDAS Nr. 1.

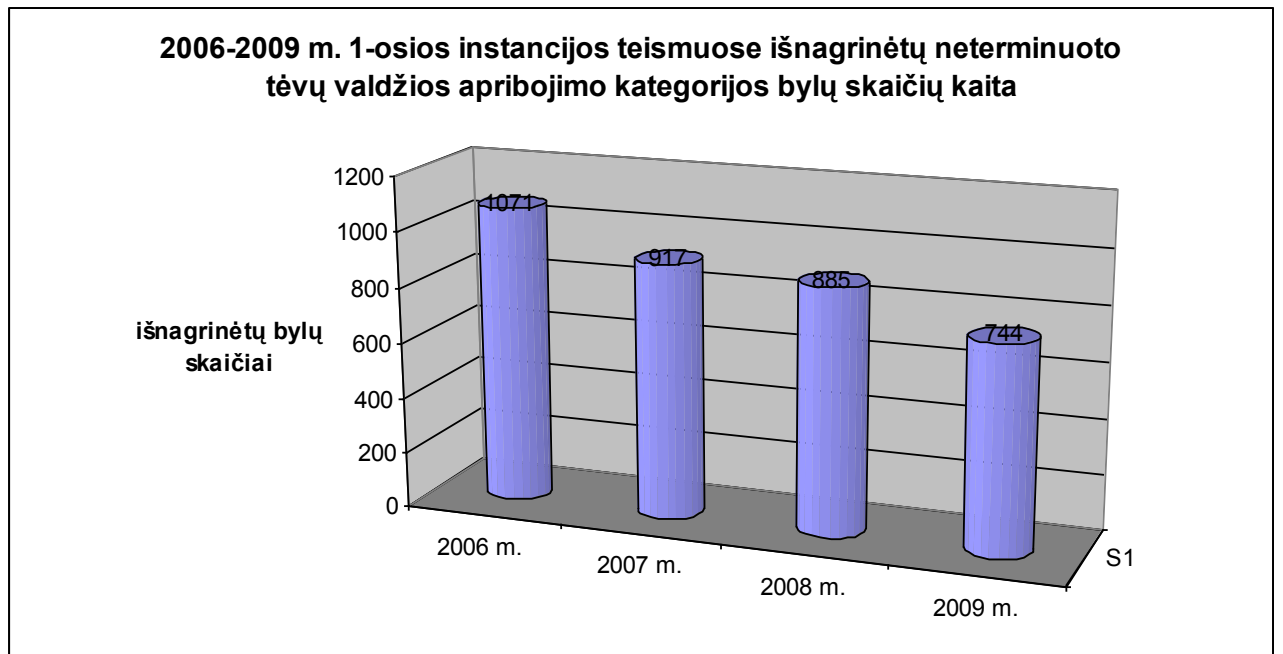
PRIEDAS Nr. 2.

PRIEDAS Nr. 3

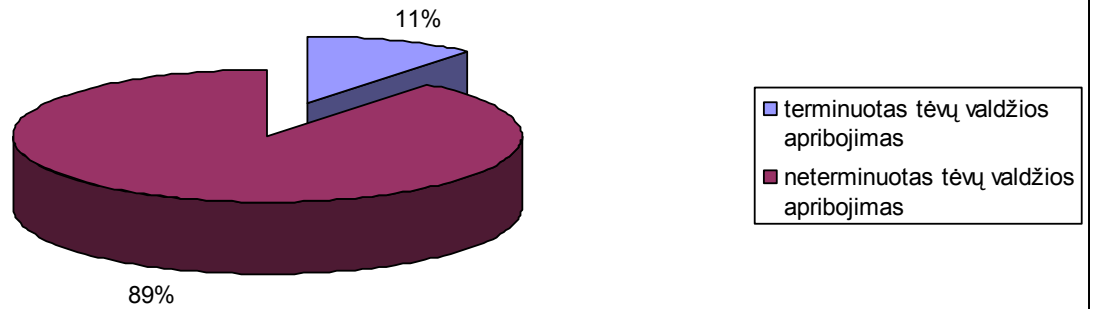

PRIEDAS Nr. 4.

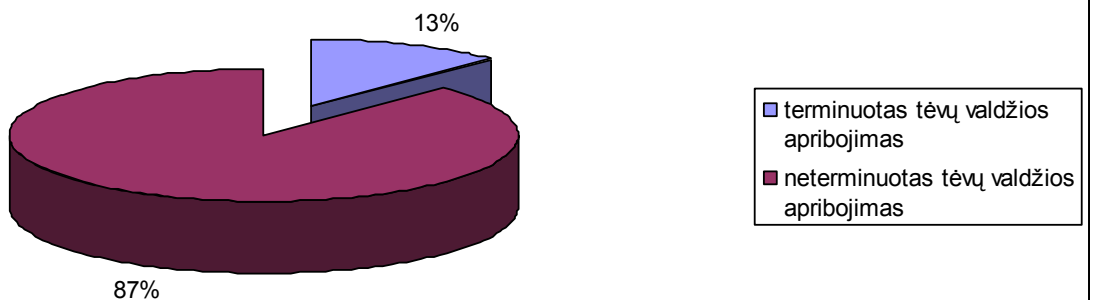
PRIEDAS Nr. 5.

2006 m. 1-osios instancijos teismuose išnagrinėtų tėvų valdžios apribojimo bylų procentinė išraiška

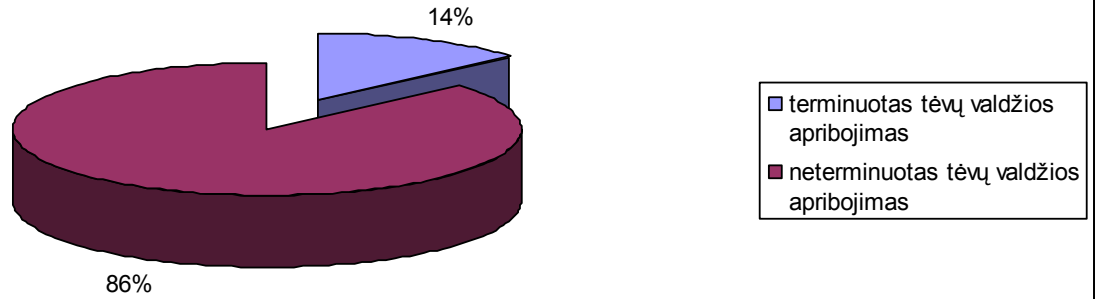
PRIEDAS Nr. 6.

2007 m. 1-osios instancijos teismuose išnagrinėtų tėvų valdžios apribojimo bylų procentinė išraiška

PRIEDAS Nr. 7.

2008 m. 1-osios instancijos teismuose išnagrinėtų tėvų valdžios apribojimo bylų procentinė išraiška

PRIEDAS Nr. 8.

2009 m. 1-osios instancijos teismuose išnagrinėtų tėvų valdžios apribojimo bylų procentinė išraiška

